

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי

הערכה שנתית

2008

שער מיוחד בנושא נשים בחיים היהודיים

...נשים הולכות ומתגלות ככוח חדשני וחיוני בחיים היהודיים... החל בלימוד
ובמחקר, בבית הכנסת ובתפילה, דרך מנהיגות, יוזמה ופעילות פוליטית,
קהילתית ודתית, יצירה תרבותית, וכלה בתחומי תעסוקה וקריירה מקצועית

THE JEWISH PEOPLE POLICY PLANNING INSTITUTE
(ESTABLISHED BY THE JEWISH AGENCY FOR ISRAEL) LTD

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי
(מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ

מועצת המנהלים והמועצה המקצועית המנחה:

יו"ר

דניס רוס

חברי מועצת המנהלים:

עוזי ארד

צ'ארלס ברסן

רות גביזון

סטיב הופמן

אהרן ידלין

מורלי לוין

יהודית בוקסר ליברנט

יצחק מולכו

יעקב נאמן

סטיב נסטיר

סוזן לאסט סטון

יעקב עמידרור

סמי פרידריך

ארלין קאופמן

אירוויין קוטלר

יהודה ריינהרץ

ג'ון רסקיי

נשיא-בפועל

סטיב הופמן

מנכ"ל

אבינעם בר-יוסף

ניהול פרויקטים

איטה אלקלעי

נשיא-מכון (בדימוס)

יחזקאל דרור

שותפים וחברי האסיפה הכללית:

זאב ביילסקי

יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית לא"י

סנדי בקלור

שילה גרינבאום

יו"ר פדרציית סנט לואיס

חגי מרום

גזבר הסוכנות היהודית לא"י

ליאוניד נבזלין

מטעם קרן נדב

שאול סילבר

יו"ר ועדת התקציב והכספים של הסוכנות היהודית לא"י

ריצ'רד ל. פרלסטון

יו"ר חבר הנאמנים של הסוכנות היהודית לא"י

לי קורמן

מטעם קרן דוד ואינז מאירס

דייוויד קושיצקי

יו"ר פדרציית טורונטו

ג'ק קיי

לסטר קראון וצ'רלס גודמן

מטעם משפחת קראון-גודמן

צ'ארלס רטנר

ג'ון מ. שפירא

נשיא המגבית היהודית המאוחדת פדרציית ניו יורק

תודות לפדרציית ניו יורק, לפדרציית טורונטו, לפדרציית

סנט לואיס, לפדרציית לוס אנג'לס, לפדרציית שיקאגו

ולאלכס גראס על תמיכתם בפרוייקט

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי THE JEWISH PEOPLE POLICY PLANNING INSTITUTE
(מִסֻּדָּה שֶׁל הַסּוֹכְנוֹת הַיְהוּדִיִּים לְא״י) בע״מ LTD (ESTABLISHED BY THE JEWISH AGENCY FOR ISRAEL)

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי

הערכה שנתית

2008

תמצית מנהלים מס' 5

שער מיוחד בנושא: נשים בחיים היהודיים

ראשי המיזם

פרופ' חיים א' וקסמן תא"ל (מיל') רות ירון

משתתפים

נפתלי אלימלך, שמעון ארלנגר, יהודית בוקסר ליברנט, אבינעם בר־יוסף, אבי גיל, בארי גלסמן,
סרג'יו דלה פרגולה, סטיב הופמן, דבורה וייסמן, עינת וילף, דב מיימון, יהודה מירסקי, מיכאל פויר,
ישראל פופקו, עמנואל סיוון, יעל עצמון, יוגב קרסנטי, שולמית ריינהרץ, מרגלית שילה

עורך

רמי טל

כל הזכויות שמורות © 2008, למכון לתכנון מדיניות עם יהודי (מיסודה של הסוכנות היהודית לישראל)
בע"מ, ירושלים.

סידור: KPS, Jerusalem
עיצוב העטיפה: ניצה ברוק, ירושלים
הפקת עטיפה: ש' קים גלסמן, ירושלים
נדפס בישראל על ידי גפן בית הוצאה לאור בע"מ, ירושלים
www.israelbooks.com

תוכן

5	דברי פתיחה – דניס רוס
7	1. הקדמה – חיים א' וקסמן ורות ירון
חלק א' – כיווני מדיניות ליהדות העולם כיום	
11	2. סדר יום אסטרטגי וכיווני מדיניות
16	3. מדדים נבחרים על יהדות העולם – 2008
חלק ב' – אתגרים משמעותיים חדשים ושוטפים	
21	4. התפתחויות בזירה הפוליטית והשלכותיהן האפשריות על ישראל והעם היהודי
31	5. חילופי ההנהגה בישראל ובארה"ב
35	6. אנטישמיות, אנטי-ציונות ועמדות עולמיות כלפי יהודים
חלק ג' – נשים בחיים היהודיים	
41	7. נשים יהודיות לאורך הדורות
55	8. נשים יהודיות בימינו
55	א. נשים וגברים יהודים: הבדלים סוציו-דמוגרפיים
60	ב. נשים יהודיות באירופה
64	ג. נשים יהודיות בישראל
66	ד. נשים יהודיות בארצות הברית
69	ה. נשים יהודיות באמריקה הלטינית
75	9. מגמות עתידיות בקרב נשים יהודיות צעירות

דברי פתיחה

פרוייקט הדגל של המכון לתכנון מדיניות עם יהודי הוא ההערכה השנתית שהוא מפיק. אף שההערכה השנתית נועדה במקורה לספק צילום מצב של הקהילות היהודיות ברחבי העולם ולדון בשאלה אם הן משגשות או דועכות או שורדות גרידא, במרוצת הזמן היא התפתחה באופן טבעי, וכיום היא מספקת עדכונים שנתיים על מגמות כלליות, מזהה התפתחויות מן השנה שחלפה, ובכל שנה בוחנת לפחות תחום אחד חדש המעורר עניין או דאגה.

ההערכה השנתית הנוכחית – שהיא החמישית במספר – הולכת בעקבות קודמותיה. הסקירה שהיא מביאה לשנה החולפת במונחי ההתפתחויות הגיאופוליטיות, הכלכליות, החברתיות והפוליטיות בזירה הבינלאומית, בתפוצות ובישראל, היא יסודית ועתירת תובנות. שלא במפתיע, היא מתייחסת לעוצמה האיראנית במזרח התיכון, לשסעים בקרב הפלסטינים, לנסיגה הצפויה של האמריקנים מעיראק, לאי-הוודאות ביחס לעתיד המשטרים הערביים – וכן לשאלות רחבות יותר הנוגעות לתקיפות הרוסית המתחזקת, להשפעה העולמית הגוברת של סין והודו, ולרושם של ירידה יחסית בעוצמה האמריקנית.

אולי אין זה מפתיע שתמונת עולם המושפע פחות מעוצמת ארה"ב מהווה מקור לדאגה בקרב יהדות העולם ובישראל – והדאגות הללו נבחנות לעומקן בהערכה זו. גם אם לא כל הקוראים יסכימו לניסוח הדאגות הללו כפי שהוא מופיע כאן, ואולי אף יראו את חלקן כמוגזמות, זו אינה אמת המידה לבחינת איכות ההערכה השנתית. אין ספק שאחת ממטרותיה היא להבליט נושאים בעלי חשיבות לעולם היהודי ולהתניע מהלכי תכנון, כדי להתמודד עם אותם גורמים עולים שיכולות להיות להן השלכות מרחיקות לכת.

בהקשר זה, גם המשבר הפיננסי הבינלאומי נדון כאן בצורה ראשונית. עוד מוקדם לדעת איך יתפתח וכמה זמן ימשך או מה תהיה השפעתו האמיתי במישור הבינלאומי ובקרב הקהילות היהודיות בעולם. אבל אין זה מוקדם מדי לבחון כמה מהשפעותיו האפשריות. למעשה, ההערכה מציעה לא רק כמה מסקנות ראשוניות אלא גם מספר מנגנונים שראוי להקים כדי להיטיב להבין את המשבר ולהתמודד עימו, ביניהם ארגון מפגשים סדירים של עורכים, כתבים ובעלי טורים/בלוגרים מומחים במטרה לשפר את איכות המידע על המשבר הכלכלי ועל השפעותיו על קהילות יהודיות ואחרות בעולם.

רבות מההצעות הכלולות בהערכה מיועדות ליצירת אמצעים חדשים לתקשורת ולטיפול קשרי גומלין. חלקן קשורות בשימוש במרחב הווירטואלי ובאינטרנט: לדוגמה, הקמת "קו חם" אינטרנטי שיספק לקהילות יהודיות ולמנהיגים פוליטיים נבחרים מערך מדויק ועדכני של מדדים רלוונטיים לתנאים הכלכליים עולמיים ומקומיים. אחרות נוגעות לקידום קשרי חליפין נרחבים יותר במטרה להשפיע על החינוך בישראל ולשמר את הדינמיות והאטרקטיביות של הפיתוח המדעי בישראל: לדוגמה, מאמץ להביא מדענים ומהנדסים יהודים ולא-יהודים לשהות תקופות במכוני מחקר בישראל. הצעות אחרות נועדו להפעיל מוסדות דת וקהילה באופנים חדשים המקדמים את השוויון בין המינים: לדוגמה, שימוש בבתי כנסת ובמרכזים קהילתיים יהודיים כדי למקד יתר תשומת לב ולפתח תוכניות שבמרכזן תפקיד הנשים בכל ההיבטים של החיים היהודיים – ומתוך מטרה גם לגבש שיטות להערכת היעילות של תוכניות אלו.

הדיון בתפקידן המתפתח של הנשים בחיים ובמוסדות היהודיים בארה"ב, באירופה, באמריקה הלטינית ובישראל הוא, אולי, תרומתה המרתקת ביותר של ההערכה לשנה זו. למרות שההתקדמות אינה אחידה

בסביבות השונות ואף מעוררת התנגדות רבה בחלקים מהקהילה האורתודוקסית, נשים ממלאות כיום תפקיד הולך וגדל בשינוי פני החיים היהודיים. מגמה זו תהפוך משמעותית עוד יותר עם הזמן, וכפי שמציינת ההערכה – יהיו לה השלכות על החינוך ועל כוח העבודה, בעיקר בקרב הציבור האורתודוקסי. אך יהיו לה גם השלכות על הנהגות הארגונים היהודיים, שהיו עד עתה נחלת הגברים בלבד. כאשר תרומת הנשים לחדשנות וליצירתיות בחיים היהודיים היא כה רבה, אין ספק שמדובר בהתפתחות חיובית.

השגריר דניס רוס

יו"ר חבר המנהלים והמועצה המקצועית
המכון לתכנון מדיניות עם יהודי

הקדמה

העולמית, ובעיקר במזרח התיכון; וסוגיות נוספות. כמו כן הם משפיעים על השאלה אילו אמצעים יינקטו כדי לייצב מחדש את הכלכלה העולמית. ברור שבשלב זה נוכל לבחון רק שינויים ראשוניים בעת התרחשותם, וכמובן שנמשיך להעריך את ההשלכות של מגמות-על אלו על ישראל ועל יהדות העולם.

במישור אחר, בשנה החולפת היינו עדים לסדרת שינויים בולטים במסגרת הספֶרה הדתית, הארגונית והגיאוגרפית, העשויים לחייב גישות קהילתיות חדשות. בין השינויים הנדונים בתמצית המנהלים לשנה זו יש למנות את המהפך ברבנות הצרפתית; את השערוריה הגדולה בעסקי ייצור בשר כשר בארה"ב והשלכותיה על העמדות ביחס למשמעות הכשרות בכלל; מהלכי הארגון מחדש של הסוכנות היהודית; והיעלמותן של מספר קהילות יהודיות קטנות.

השנה החליט המכון להקדיש תשומת לב מיוחדת לנושא החשוב של נשים ויהדות, ולפיכך, החלק השלישי במלואו מוקדש לעניין זה. חלק זה נפתח בסקירה לעומק של נשים יהודיות לאורך הדורות, בדגש מיוחד על חינוך והשכלה. בהמשך מובא ניתוח של מצב הנשים בחיים היהודיים כיום, באירופה, בישראל, בארה"ב ובאמריקה הלטינית. הפרק מסתיים בניתוח יוזמות חדשות של נשים יהודיות, חילוניות ודתיות, בישראל ובתפוצות, ובעתיד שהן צופנות הן לנשים יהודיות והן לעם היהודי בכלל.

חיים א' וקסמן ורות ירון

עמיתים בכירים

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי

הגעתי למסקנה שצדק משה רבנו – כי אנו המעט מכל העמים, ולכן עלינו להיות עם סגולה. רק איכותנו המעולה קיימה אותנו. הצלחנו במלחמת ששת הימים באשר הצלחנו להקים צבא-סגולה, ולא נירא רע אם נצליח להקים ממשלת-סגולה, כי לעם היהודי יש התכונות הדרושות לעם-סגולה, אך לשם כך דרושה לנו, יותר מאשר לכל עם אחר בעולם – גם ממשלת-סגולה. כי אנחנו עם קטן ובלתי-מובן לעולם, כי הננו שונים מכל העמים, תמיד בימייקדם וגם בימינו, ונחוצה לנו ממשלת-סגולה. בלי ממשלה כזו, שתעורר כבוד ואמון ביהדות ובטובי עמי העולם – לא נעמוד זמן רב. דוד בן-גוריון

השנה החולפת היתה שנה של תמורות משמעותיות – בתחומי הפוליטיקה, הדת, הגיאוגרפיה, החיים הארגוניים ועוד – שהשפיעו על העם היהודי. ארצות הברית בחרה נשיא חדש, דמוקרטי, אחרי שתי כהונות של נשיא רפובליקני שאיתו היו לממשלת ישראל יחסים מצויינים. את ממשלת ישראל המשיכה לפקוד סדרת שערוריות מוסריות ופוליטיות, שהגדולה מביניהן קשורה בראש הממשלה, ואף אילצה אותו להתפטר, מהלך שהביא לבחירות כלליות חדשות העתידות להיערך בפברואר 2009. שני המהפכים הללו עשויים להשפיע על שורה של סוגיות גיאופוליטיות כבדות משקל המשפיעות על העם היהודי, ובכללן אופי הקשרים בין ארה"ב לישראל; האיזמים האיראניים בפרט, וסכנת ההתפשטות של נשק קוטל המונים בכלל; הקשרים עם רוסיה ותפקידה בזירה

חלק א'

כיווני מדיניות ליהדות העולם כיום

סדר יום אסטרטגי וכיווני מדיניות

המורכבים שעימם צריכות ארה"ב, אירופה וישראל להתמודד מתאפיינים באי־ודאות רבה לגבי יחסי הכוח המשתנים בזירה הבינלאומית, הרטוריקה והמציאות של עמדות הערבים ביחס לאופציות לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני, מקורות הקיצוניות האיסלאמית והשפעותיה, האיום הגרעיני והסכנה שבהימצאות כלי נשק אחרים לקטל המונים בידי מדינות כושלות או סוררות וארגוני טרור מקושרים, ומקורות המשבר הכלכלי העולמי ודרכי ניהולו.

הסדר הכלכלי

העולמי נמצא

בסיכון החמור

ביותר מאז

השפל הגדול

של שנות ה־30

של המאה

הקודמת

ככל שהסביבה הגיאופוליטית מורכבת יותר, כך אופציות המדיניות הופכות גם דחופות וגם מסובכות יותר. אנו ממליצים כי ההנהגה היהודית (בישראל ובעולם כולו) תפתח כיווני מדיניות ותוכניות למיקוד תשומת הלב בחשיבות של בריתות אסטרטגיות ובחיזוק התדמית של העם היהודי, אשר לדעתנו מהווים תנאים הכרחיים (אך לא מספיקים) לביטחון ולהישרדות. המלצה זו מגלמת בתוכה מספר צעדי פעולה שאותם על מנהיגי היהדות לנקוט תוך שיתוף פעולה הדוק עם עמיתיהם ברחבי העולם:

- לתחזק ולהרחיב אמצעי תיזכור יעילים שיזכירו לעולם את האיום הבינלאומי שמציבה יכולת גרעינית בידי איראן (וחברות מרושעות אחרות);

סדר יום אסטרטגי וכיווני מדיניות

ההערכה השנתית לשנה זו מתמקדת בחמש סוגיות מכריעות שמולן ניצבים ישראל והעם היהודי. העולם היהודי מפגין סימנים מתמשכים של מצוקה – גיאופוליטית, כלכלית וחברתית – אך אין סימנים להתקדמות בתחומי מפתח, שתחזק את היסודות למדיניות בונה ולתוכניות מעשיות. בדיון שלהלן אנו מציעים תקצירים של סוגיות מדיניות והמלצות העולות מן ההערכה ונשענות על עבודתנו בעבר. הנקודות העיקריות מסוכמות בהמשך בטבלה הממפה את חמש הסוגיות על פי אופציות המדיניות, בזירה העולמית, בישראל וביהדות העולם. תחום העניין המיוחד בהערכה לשנה זו הוא נשים: הבאנו ניתוח מקיף של מגמות וסוגיות מדיניות הנוגעות להיבטים כלכליים, תרבותיים ודתיים של תפקיד הנשים בישראל ובעולם היהודי.

ביטחון והסביבה הגיאופוליטית

האיום המתמיד שמציבות השאיפות הגרעיניות של איראן, הפעילות הטרוריסטית וחוסר היציבות הגובר בתת־היבשת ההודית, אי הוודאות בשאלת מעמדן וסיומן האפשרי של המלחמות בעיראק ובאפגניסטן, התחדשות התיאבון הרוסי להגמוניה צבאית ופוליטית, הטרור של החמאס והקיפאון המתמשך בסכסוך הישראלי-פלסטיני – כל אלה הם המציאויות הגיאופוליטיות המשפיעות ביותר על ביטחון העם היהודי. האתגרים

הצרכנים ישובו לנהוג בכלי רכב גדולים וזוללי דלק, ובכך להחמיר את בעיות האקלים וההתחממות העולמית? איזו השפעה תהיה לשינויים במדיניות האנרגיה והסביבה של המערב אם זו לא תלווה במאמצים ניכרים מצד הכלכלות העולות של סין, הודו, ברזיל ומקסיקו? האם ירידת ההכנסות מנפט תפגע ביציבות הפוליטית של איראן (ושל יצרניות נפט רודניות נוספות)? מה הן ההשלכות של אי-שוויון כלכלי גובר בין העולם העני לבין העולם המפותח, המחמיר עקב החלוקה הבלתי-שוויונית של נטל ההתחממות העולמית הנמשכת?

לנוכח המורכבויות ואי-הוודאויות הללו, המלצתנו הבסיסית להנהגה היהודית ברחבי העולם היא למקד משאבים בשיפור האיכות והזרימה של המידע ליחידים, לממשלות ולמגזר העסקי, בתקווה לקדם קבלת החלטות מבוססת ומושכלת יותר בכל הרמות. צעדי פעולה ספציפיים יכולים לכלול:

- פיתוח מנגנון חדש שיסייע בקיום מפגשי תדרוך סדירים למנהיגי יהדות העולם עם מומחי כלכלה לצורך בחינת הפשרות ההכרחיות בין ההתחייבויות היהודיות בעולם לבין הצרכים המקומיים.
- ארגון ישיבות סדירות עם עורכים, כתבים ובעלי טור/בלוגרים בולטים במטרה לשפר את איכות המידע על המשבר הכלכלי והשלכותיו על הקהילות היהודיות ברחבי העולם; וכן
- תכנון, ניסוי ומימוש "קו חם" אינטרנטי חדש שיספק לקהילות היהודיות ולמנהיגים פוליטיים נבחרים מדדים מדויקים ועדכניים לגבי התנאים הכלכליים העולמיים והמקומיים.

חינוך ותרבות

המוניטין שיצאו לישראל כמובילה בפיתוח הון אנושי נותרו איתנים, ובצדק: היכולת העצומה והתפוקה היצרנית הגבוהה בתחומי מפתח של הכלכלה עתירת הטכנולוגיה, השיעור הגבוה של ישראלים בעלי תארים מתקדמים במדעים ובהנדסה, האיכות הנודעת בעולם כולו של המחקר הרפואי והביולוגי, צמיחתו של קולנוע הזוכה לכבוד בזירה הבינלאומית, המצוינות הנמשכת

- לייסד שולחן עגול קבוע לצורך טיפוח דיאלוג מומחים עם מכוניות לפעולה מול אתגרים גיאופוליטיים אסטרטגיים;
- לפתח קשרים בריאים יותר ומחזקים הדדית בין המנהיגים הפוליטיים של ישראל לבין ההנהגה היהודית בעולם, ובכלל זה חילופי ידע ומומחיות רלוונטיים לרפורמה בתהליכי בחירות ולצמצום השחיתות והריקבון הפוליטי; וכן
- לחזק, לחדש ולממש מסעות תקשורת והפצת מידע שיבהירו מדוע הבעיות הגיאופוליטיות והביטחוניות שמולן ניצבות ישראל ויהדות העולם צריכות להדאיג את כל מי שהחופש והדמוקרטיה יקרים ללב.

כלכלה וחברה

קשה להפריז בחומרת המשבר הפיננסי העולמי המתפתח בעודנו עסוקים בכתיבת הערכה זו. התמוטטותם של מוסדות אמריקניים כמו להמן בראדרס ומריל לינץ', האבטלה הגואה בארה"ב ובמקומות אחרים, עשורים של אי שוויון חמור בהכנסות, בארה"ב ובישראל, והמכה שספגו שוקי הדיור והאשראי, הצטרפו להצבת הסדר הכלכלי העולמי – ובכללו העולם היהודי – בסיכון החמור ביותר שידע מאז השפל הכלכלי הגדול בשנות השלושים של המאה העשרים. במקביל גוברת המודעות לצורך בהשקעות ציבוריות גדולות – בכל העולם – במספר תחומים, ובהם תשתיות, בריאות, וחינוך. הבעיה הראשונה, אולי, בסדר הקדימות העולמי היא השינוי האקלימי, שכמעט כולם מבינים שהוא אמיתי וחמור ביותר, ואשר לפיתרונו ידרשו תרופות טכנולוגיות והתנהגותיות המחייבות שיתוף פעולה בינלאומי יציב והשקעה ציבורית ניכרת. על אף חשיבותן העצומה של השקעות אלו, ברור שהיקפן יוגבל עקב אילוצי הסביבה הכלכלית הנוכחית, אשר לדעת מומחים אינה עתידה להשתפר לפחות בשנתיים-שלוש הבאות.

אין להקל ראש בקשרים שבין מציאויות כלכליות וטכנולוגיות חדשות לבין תוצאות גיאופוליטיות נפיצות. לדוגמה, אף שלמשבר הכלכלי נודעה השפעה חיובית על מחירי הנפט בטווח הקצר, עולות מספר שאלות: האם

בלות חלק ניכר מזמנם במוסדות ישראליים למחקר והשכלה גבוהה.

דמוגרפיה

המגמות הדמוגרפיות ביהדות העולם כולו מעלות תמונה מעורבת. החדשות הטובות הן שהאוכלוסיה היהודית בישראל גדלה שוב השנה (בכ־1.5 אחוזים), ובכך הפכה לקהילה היהודית הבודדת הגדולה ביותר בעולם (כ־5.5 מיליון מתוך סך כולל עולמי של 13.2 מיליון יהודים). גידול זה נובע ברובו ממספר שיא של לידות יהודים בארץ, כ־110,000 לידות בשנת 2007. החדשות הפחות טובות הן שקצב הגידול של האוכלוסיה היהודית בעולם עמד על 0.5 אחוז בלבד, והעלייה לישראל נמשכה בקצב מזדחל, וזאת במקרה הטוב. זאת ועוד, הנתונים מעלים כי הגידול נטו באוכלוסיית היהודים בישראל ובקומץ ארצות אחרות מתקזז כנגד ההפסדים הניכרים באירופה, באמריקה הלטינית ובאפריקה. חשוב לציין כי ההגירה לישראל מברית המועצות לשעבר מכילה מספר ניכר של אנשים שאינם מוכרים רשמית כיהודים; הגרים מקבוצה זו, בצד חברי קהילת הפלאשמורה מאתיופיה, מייצגים כמחצית מכלל הגוירים שביצעו בתי הדין הרבניים בישראל, שהגיעו בשנת 2007 לשיא חדש, של יותר מ־7,500 מתגיירים. סקרי האוכלוסיה היהודית בארה"ב מצביעים על צמצום במספר היהודים מאז שנות התשעים, הנובע מנישואין מאוחרים (ובתדירות נמוכה יותר), יחס הפוך בין פרוין לבין מעמד כלכלי-חברתי במשפחה, המשך הגידול בנישואי חוץ, הזדקנות, וירידה בהיקף ההגירה הבינלאומית.

מגמות אלו מצריכות התמקדות מחדשת בקווי מדיניות שמטרתם לחזק את הקשרים בין ישראל לבין יהדות התפוצות; ניטור איכות החיים היהודיים בישראל ובמקומות אחרים, עריכת מחקרים על השפעות התנאים הכלכליים-חברתיים והפוליטיים בישראל על היקף העלייה ועל ביטויים אחרים של הזהות היהודית, וגיבוש מדיניות ותוכניות שמטרתן לבלום את קצב הגידול המדאיג של אי השוויון והשפעותיו על איכות החיים [היהודיים]. צעדי פעולה ספציפיים יכולים לכלול:

בספרות ובאמנויות, וכמובן פרסי הנובל שבהם זכו לאחרונה ישראלים, במדע ובכלכלה, הם בין המדדים הבולטים לתשואה הנאה המצטברת מהשקעות היסטוריות בתשתית ההון האנושי של ישראל.

ואולם על רקע זה ראוי להקדיש תשומת לב למספר איומים. איכות החינוך היהודי – בישראל ובחו"ל – מדאיגה את מי שחוששים כי הברות ביחס להיסטוריה, לתרבות ולמסורת הבסיסית שוחקת את הזהות היהודית, ובסופו של דבר, מאיימת על הישרדות העם היהודי. החיכוכים בין יהודים דתיים וחילוניים, בסוגיית החינוך ובסוגיות חברתיות נוספות, ממשיכים להוות אתגרים קשים, בעיקר בישראל אך לא רק בה. אחת הבעיות הקשות היא תדמית ישראל והציונות בקמפוסים המכללות והאוניברסיטאות, בעיקר באירופה, אך גם ובאופן בולט במוסדות העילית בארה"ב, שרבים מהם הפכו לחממות לזן חדש ומסוכן של אנטישמיות המרעילה את האווירה האקדמית, מזהמת את ההוראה והלמידה, מאיימת על הלגיטימיות של המדינה היהודית, ומרתיעה יחידים מוכשרים המחויבים לזהותם היהודית מלימודים וקריירה אקדמיים.

המלצתנו הבסיסית בתגובה למגמות אלו בחינוך ובתרבות היא שהנהגת העולם היהודי בעולם כולו תקדיש משאבים למחקר חינוכי והערכה, לקשרי חילופים בינלאומיים, ולחדשנות מוסדית. צעדי פעולה ספציפיים יכולים לכלול:

- ניתוח מתמיד של מגמות ברכישת השכלה וביכולת של מערכות החינוך;
- הערכה מחדש של רמות המימון הנוכחיות בחינוך היהודי ושל הערך הפוטנציאלי שבהגדלת המימון לתוכניות חדשניות המיועדות לשיפור החינוך היהודי בישראל ובתפוצות;
- פיתוח שותפויות עם מכללות ואוניברסיטאות בולטות במטרה לתקן רשמים מוטעים ושקרים הנוגעים ליהדות ולציונות;
- בניית מערכות תמרוץ לבלימת זליגת הון אנושי מישראל; וכן
- עידוד (בעזרת תמריצים כלכליים ואחרים) מדענים, מהנדסים ומלומדים אחרים יהודים (ולא־יהודים)

- פיתוח אסטרטגיות משופרות לתיאום ושיתוף פעולה ברמה גבוהה ומתוך כבוד הדדי בסוגיות מפתח בין מנהיגים ישראלים לבין מנהיגי יהדות התפוצות;
- השקעות במחקר חדש על הכלכלה הפוליטית של היהדות הן בישראל והן בתפוצות;
- גיבוש ומימוש קווי מדיניות מורחבת ומשופרת המתמקדת בילדים (בעיקר בישראל), באמצעות השקעות במתקנים קיימים של מעונות וגני ילדים והגדלת המימון לחינוך שלאחר גן הילדים; וכן,
- בחינת התנאים הכלכליים-חברתיים של נשים, בישראל ובתפוצות, תוך דגש על מדיניות שמטרתה להפיג את המתחים בין השתתפות בכוח העבודה לבין חיי המשפחה.

נשים

החיים היהודיים המודרניים בישראל ובעולם מתאפיינים בשיפור בולט במעמד הנשים ובהזדמנויות שלהן להמשך השתלבותן בכל היבטי הכלכלה והחברה. האשה היהודיה הטיפוסית כיום חיה בצורות שלא היה ניתן לדמיין אפילו לפני חצי מאה בלבד, שלא לדבר על החיים בתקופת המקרא והתלמוד, כפי שניתן לראות אפילו ממבט שטחי בחינוך, בעבודה, בנישואין ובקהילה. לדוגמה, בין השנים 2001-1957, שיעור ההשתתפות של נשים יהודיות בהשכלה הגבוהה בארה"ב זינק מ-23 ל-89 אחוזים, תוך סגירה למעשה של הפער בינן לבין גברים יהודים; ושיעור הנשים היהודיות שהשיגו תואר אקדמי נסק מ-10 לכמעט 70 אחוזים. מגמות דומות (אם כי דרמטיות פחות) נרשמו גם בצרפת ובישראל. גם במעגל העבודה, נשים יהודיות השיגו התקדמות ניכרת: בין השנים 2001-1957 גדל חלקן של הנשים היהודיות המועסקות בעבודות בכירות בארה"ב ביותר מכפליים; מגמות הגידול בצרפת ובישראל היו צנועות יותר, אבל ככלל, הפער בין גברים לנשים בהשתתפות בשוק העבודה הלך והצטמצם.

אבל המשימה לא תמה, ויש מדדים אחרים לגורמי לחץ המחייבים המשך תשומת לב. לדוגמה, דפוסי הנישואין והקמת המשפחה מעידים על מודרניזציה

נמשכת בחיי נשים יהודיות, אבל עם המודרניזציה מופיעות מציאויות חדשות חשובות: יותר נשים דוחות את הנישואין, שיעור הנשים שאינן נישאות כלל גדל, והמגמות של נישואי חוץ ממשיכות להציב אתגר קשה. במקרים רבים, הלחצים הדתיים לא רק מפריעים, אלא מדכאים לגמרי את מיטב הכשרונות והיכולות של הנשים. וכך, חרף ההצלחות של המאה העשרים, תהיה זו טעות לשקוע כעת בשאננות: שוויון מגדרי נותר בעיית מפתח – ולכן הוא חייב להישאר במקום גבוה ברשימת הקדימויות של קובעי המדיניות – בקהילות היהודיות בכל מקום בעולם. על סמך הניתוח שלנו, המובא בפירוט רב בהערכה זו, הגענו להמלצות מדיניות המשקפות את הצורך בפעולה, בצד הצורך בהמשך מחקר: ציוויים מוסריים, תרבותיים, כלכליים, טכנולוגיים ופוליטיים הם הבסיס לקווי מדיניות שנועדה לקדם אכיפה נמרצת של עקרונות הצדק והשוויון, לתוכניות שמטרתן להשיג שילוב מלא של הנשים בחיים היהודיים, ולשיטות המתאימות להערכה מתמדת של ההתקדמות בהשגת יעדים אלה. צעדי פעולה ספציפיים, שעל המנהיגים היהודיים (בממשלה, בעסקים ובאקדמיה) בעולם כולו לאמץ, יכולים לכלול:

- השקעות באיסוף נתונים ובמחקר מעמיק על נשים, ושילוב המחקר על נשים בתוכניות הלימוד בלימודי היהדות בכלל;
- פיתוח אסטרטגיות חדשות למחקר ולימוד מקיף של סוגיות הנוגעות לטקסטים בעייתיים מתקופת התלמוד, ובעיקר אותם טקסטים שבעיניים מודרניות נראים מעליבים או משפילים;
- חיפוש אסטרטגיות בעלות פוטנציאל חדשני שיאיצו את קצב ההשתלבות של נשים יהודיות בחינוך, בכוח העבודה, ובמשרות בכירות בממשלה ובתעשייה;
- פיתוח שותפויות חדשות עם בתי כנסת ומרכזים קהילתיים, שיקלו על התייחסות חדשנית ורצופה לבעיות (ולפתרונות) לגבי תפקיד הנשים בחיים היהודיים המודרניים; וכן
- פיתוח מסגרות לדיאלוג בין יהודים דתיים וחילוניים בסוגיות המעוררות ויכוח לווהט במיוחד.

סוגיות מפתח וכיווני מדיניות

כיווני מדיניות	סוגיות מפתח		
	העולם ויהדות העולם	ישראל	
חיזוק בריתות אסטרטגיות ותדמית היהודים וישראל בעולם, פיתוח קשרים בריאים יותר ומחזקים הדדית בין האליטות הפוליטיות בישראל לבין התפוצות, חיזוק (או בנייה מחדש) של מערכות תקשורתיות המבליטות כיצד הבעיות הגיאופוליטיות והביטחוניות העיקריות של ישראל ושל יהדות העולם נוגעות גם ליתר מדינות העולם.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ האיום האיראני ▪ המלחמות בעיראק ובאפגניסטן ▪ עלייתה המחודשת של רוסיה ▪ קץ העידן החד־קוטבי ועליית מעצמות חדשות ▪ עלייתה מחדש של האנטישמיות ▪ הקיצוניות האיסלאמית ▪ תדמית ארה"ב 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ האיום האיראני ▪ קיפאון תהליך השלום ▪ כוח ההרתעה של צה"ל ▪ אי־ודאות פוליטית פנימית ▪ יציבות הברית עם ארה"ב ▪ שחיתות 	1. ביטחון וגיאופוליטיקה
מיקוד משאבים בשיפור איכות זרמת המידע ליחידים, לממשלות, ולמקבלי החלטות עסקיות.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ המשבר הכלכלי ▪ גלובליזציה ▪ השינוי האקלימי ▪ ומצב השוויון 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ המשבר הכלכלי ▪ אי־שוויון בהכנסות ▪ מגזר ההייטק 	2. כלכלה וחברה
הקדשת משאבים למחקר חינוכי, הערכה, חילופים בינלאומיים, וחדשנות מוסדית.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ מגמות ברכישת ידע והישגים ▪ מחסור במחנכים יהודים ▪ זהות יהודית וציונות ▪ תדמית ישראל בקמפוסים 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ בתי ספר דתיים וחילוניים ▪ החינוך הגבוה ▪ ו"זליגת המוחות" ▪ איכות המורים והסמכתם 	3. חינוך ותרבות
פיתוח אסטרטגיות לשיפור שיתוף הפעולה בין מנהיגים ישראלים לבין מנהיגי יהדות התפוצות, השקעות במחקר חדש על הכלכלה הפוליטית של היהדות, הרחבת המדיניות לגבי ילדים, הפגת מתחים בין השתתפות נשים בכוח העבודה לבין חיי המשפחה.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ירידה נטו בגודל האוכלוסיה היהודית ▪ אובדן אוכלוסיה יהודית באירופה ▪ הזדקנות ושוויון שוקי הטכנולוגיה ▪ והעבודה בעולם הערבי ▪ ובקהילה החרדית 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ גידול נטו באוכלוסיה היהודית ▪ מגמות נמשכות בהקמת המשפחה ▪ עלייה חלשה 	4. מגמות דמוגרפיות
גיבוש מדיניות המבוססת על עקרונות בסיסיים של צדק ושוויון, בניית תוכניות להשגת שילובן המלא של הנשים בחיים היהודיים, ויישום שיטות מתאימות להערכה מתמדת של ההתקדמות בהשגת יעדים אלה.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ המעמד של לימודי נשים יהודיות ▪ מסורות רבניות ומודרניות 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ אי־שוויון מגדרי ▪ לחצים דתיים ▪ מסורות רבניות ומודרניות 	5. נשים

מדדים נבחרים על יהדות העולם – 2008

3

ארץ	אוכלוסייה יהודית (הגדרת ליבה)			מדד פיתוח אנושי		תל"ג (מתוקן לרמת הקניה של ה-S) 2006ד	שיעורי למידה בבתי ספר יהודיים (יומיים %) 25 ^ה	שיעור נישואי-חיון בקרב זוגות צעירים (%) 54	ביקור בישראל אי-פעם (אוכל. יהודית) 35<	עלייה 2007	תיירים לישראל 2007
				ערך	דירוג עולמי						
	1970א	2008ב	תחזית 2020ג	2005ד	2005ד	חדש ביותר קייםא	חדש ביותר קייםא	חדש ביותר קייםא	2007ה	2007ה	
עולם	12,633,000	13,232,000	13,827,000 ^ד	336.968-.	1-177	60,228-667				18,129 ^ו	2,267,900 ^ז
ישראל	2,582,000	5,478,000	6,453,000 ^ד	927.	23	25,864	97	5	100	-	-
צפון אמריקה	5,686,000	5,650,000	5,581,000	951.961-.	4-12	4 1 , 8 9 0 - 33,375				2,288	600,900
אר"ב	5,400,000	5,275,000	5,200,000 ^ז	951.	12	41,890	25 ^ה	54	35<	2,094	541,600
קנדה	286,000	375,000	381,000	961.	4	33,375	55	35	65<	189	59,300
אמריקה הלטינית	514,000	392,000	364,000	529.892-.	31-146	17,297-1,663				1,522	82,400
ארגנטינה	282,000	183,000	162,000 ^ז	869.	38	14,280	50-55	45	50<	319	15,200
ברזיל	90,000	96,000	90,000 ^ז	800.	70	8,402	71	45	50<	261	20,400
מקסיקו	35,000	40,000	42,000	829.	52	10,751	85	10	70<	52	18,400
ארצות אחרות	107,000	73,000	70,000 ^ז	529.892-.	31-146	17,297-1,663	75	15-95	50<	890	28,400
אירופה פרט לחמ"ע	1,331,000	1,153,000	1,070,000	775.968-.	1-84	60,228-5,316				3,637	1,034,700
צרפת	530,000	488,000	482,000	952.	10	30,386	40	40-45	70<	2,335	246,000
ממלכה מאוחדת	390,000	294,000	278,000 ^ז	946.	16	33,238	60	40-45	75<	562	171,900
גרמניה	30,000	120,000	108,000	935.	22	29,481	20>	60<	50<	96	101,100
הונגריה	70,000	49,000	34,000	874.	36	17,887	15>	60	..	49	10,600
האיחוד האירופי	171,000	150,000	134,000	863.959-.	4-42	6 0 , 2 2 8 - 15,871	10-25	33-75	50<	315	422,000
מחוץ לאיחוד	140,000	52,000	34,000	775.968-.	1-84	41,420-5,316	5-20	50-80	..	280	83,100
חמ"ע ^ז	2,151,000	348,000	173,000	673.862-.	43-122	15,478-1,356				6,502	322,600
רוסיה	808,000	215,000	130,000 ^ז	802.	67	10,845	15>	80	..	3,249	193,400
אוקראינה	777,000	76,000	25,000 ^ז	788.	76	6,848	15>	80	..	1,450	75,100
חמ"ע באירופה	312,000	37,000	15,000 ^ז	708.862-.	43-111	15,478-2,100	15>	65-75	..	618	33,100
שאר חמ"ע באסיה	254,000	20,000	3,000	673.794-.	73-122	7,857-1,356	15>	50-75	..	1,185	21,000
אסיה (שאר) ^ח	104,000	19,000	21,000	508.953-.	8-153	31,267-930				282	130,100
אפריקה	195,000	77,000	60,000	336.843-.	50-177	16,106-667				3,795	72,500
דרם אפריקה	118,000	71,000	57,000	674.	121	11,110	85	20	75<	137	19,300
אוקיאניה	70,000	115,000	105,000 ^ז	762.962-.	3-92	31,794-2,563				89	24,700
אוסטרליה	65,000	107,000	97,000 ^ז	962.	3	31,794	65	22	65<	80	21,600

א מקור: המדור לדמוגרפיה ולסטטיסטיקה של היהודים, המכון ליהדות זמננו ע"ש הרמן, האוניברסיטה העברית בירושלים.
 ב המקור: DellaPergola, American Jewish Year Book (2008). נתונים זמניים.
 ג המקור: הותאם מ: DellaPergola, Rebhun, Tolts (2000) חלופה בינונית.
 ד מדד משולב של בריאות הציבור, רמת השכלה, ורמת הכנסה ריאלית. המקור:

United Nations Development Programme (2007).
 ה המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2008).
 ו המקור: כולל ארץ לא ידועה.
 ז לאחר תיקום כלפי מטה עקב סקר האוכלוסייה היהודית באהר"ב (2001).
 ח מבוסס על אומדן מתוקן מתוך סקר האוכלוסייה היהודית באהר"ב (2001).

ט תחזית אוכלוסייה מתוקנות ל-2020.
 י ללא מדינות הבלטיקום, רומניה, בולגריה.
 כ כולל טורקיה, רומניה, בולגריה.
 ל כולל מדינות הבלטיקום.
 מ ללא ישראל, חמ"ע וטורקיה.

דפוסים עולמיים

בתחילת 2008 הגיעה האוכלוסייה היהודית בעולם ל-13,232,000 – גידול של כ-71,000 בהשוואה לשנה הקודמת – מספר המשקף גידול של 85,000 נפש בישראל וירידה של 14,000 בשאר העולם. קצב הצמיחה הכוללת של 0.5% נבע מגידול של 1.6% בישראל ומירידה של 0.2% – בתפוצות. מגמות אלו המשיכו את הדפוסים המבוססים היטב של השנים האחרונות. גידול קל באוכלוסייה בקנדה ובאוסטרליה התקזז מול צמצום משמעותי יותר במזרח אירופה, במערב אירופה בכללותה, באמריקה הלטינית ובאפריקה. במערב אירופה, הקהילה היהודית בגרמניה הפסיקה לגדול, ואילו בצרפת ובבריטניה נמשכה מגמת הירידה. ההערכות המדווחות כאן מתייחסות לתפיסה של אוכלוסיית ליבה, הכוללת ברובה יהודים על פי הצהרתם, שאינם מחזיקים באמונה מונותיאיסטית אחרת, ואנשים חסרי דת שהוריהם יהודים. בארצות אחרות כגון מדינות ברית המועצות לשעבר, אומדני האוכלוסייה היהודית משקפים את ההשתייכות האתנית המוצהרת.

שינויים אלה באוכלוסייה היהודית משקפים בעיקרם את המאזן הדמוגרפי הפנימי של הקהילות היהודיות השונות בארצות שונות, אך גם את החשיפה של יהודים – כיחידים – לאילוצים ולסיכויים הפוליטיים והכלכליים-חברתיים של החברה הלאומית בה הם חיים, ושל המסגרת של מערכת גלובלית פתוחה. הרמות והשינויים במדד הפיתוח האנושי (HDI) מספקים רקע הולם למגמות דמוגרפיות אלו. בהתבסס על הנתונים הזמינים העדכניים ביותר (2005), ישראל שמרה על דירוגה במקום ה-23 מתוך 177 בדירוג העולמי של המדינות, אך רשמה שיפור מהיר יותר מן הממוצע המצטבר של מדינות ה-OECD שבהן מתרכזות האוכלוסיות היהודיות העיקריות. ישראל דורגה במקום העשירי במונחי בריאות, במקום ה-26 במונחי הכנסה לנפש כפי שהיא נמדדת בכוח קניה ריאלי בדולר ארה"ב, במקום ה-28 ברישום למוסדות חינוך, אבל רק במקום ה-46 בשוויון מגדרי, ובמקום ה-63 בחלוקה שוויונית של ההכנסות. בשנת 2007 דורגה ישראל במקום ה-30 במדד

השחיתות הנתפסת (CPI) – שיפור של ארבעה מקומות לעומת דירוגה לשנת 2006.

בישראל, הרכב גילים צעיר יחסית והעדפה נמשכת למשפחות גרעיניות עם ילדים, הם האחראים לגידול טבעי שנתי של 73,000 נפש. המספר הגדול ביותר של לידות יהודים שנרשם אי פעם בישראל (108,000 לידות בשנת 2007) חיזק את הטענה כי ישראל הפכה לקהילה היהודית הגדולה ביותר בעולם, המונה 5,478,000 יהודים, ועוד 315,000 לא-יהודים המשתייכים למשפחות יהודיות.

בארצות הברית, הערכתנו, המונה 5,275,000 יהודים, מייצגת את טווח האמצע בין שני סקרים ארציים גדולים, שנערכו בשנת 2001. סקר האוכלוסייה היהודית הארצי (National Jewish Population Survey – NJPS American) וסקר הזהות היהודית באמריקה (Jewish Identity Survey – AJIS) הניבו, בהתאמה, אומדני גודל של 5,200,000 ו-5,350,000 יהודים. הסקרים העידו על צמצום משמעותי בפועל של האוכלוסייה היהודית בהשוואה לראשית שנות התשעים, וסימנו באופן ברור את הסיבות למגמה שלילית זו: נישואין בגיל מאוחר ובתדירות נמוכה יותר, פריון נמוך, גידול נמשך בשיעור נישואי החוץ, הזדקנות האוכלוסייה, והיחלשות מגמת ההגירה הבינלאומית.

בשנת 2007, כבשנים קודמות, מילאה ההגירה הבינלאומית בין ישראל לבין שאר יהדות העולם תפקיד שולי בחלוקה מחדש של אוכלוסיית היהודים בעולם, והביאה ליתרת מאזן של 6,700 נפש לטובת ישראל. סך כולל של 18,129 עולים חדשים הגיעו לישראל – ירידה של 6 אחוזים לעומת 2006. מתוכם, 6,500 הגיעו מברית המועצות לשעבר (-13%), יותר מ-4,000 מאפריקה

בין הגורמים

לצמצום

האוכלוסייה

היהודית

בארה"ב:

נישואין בגיל

מאוחר, פריון

נמוך ועלייה

מתמדת

בשיעור

נישואי החוץ

הניכר ביותר היה בתיירות מברית המועצות לשעבר (+146%), אך נרשם גידול בתיירות מכל העולם: אפריקה (20%), אמריקה הלטינית (19%), אירופה (+18%), אוקיאניה (+18%), אסיה (+13%), וצפון אמריקה (+10%). אף שרוב התיירים לישראל אינם יהודים, המספרים השנתיים נוטים לשקף את הנסיבות הכלכליות בארצות המוצא ואת המצב הביטחוני בישראל. המשבר הכלכלי העולמי יביא בוודאי להקטנת מספר התיירים בשנה־שנתיים הקרובות. יתכן גם כי בתקופה הקרובה תושפע לרעה התיירות מרוסיה כתוצאה מתאונת האוטובוס סמוך לאילת, בה נהרגו 25 סוכני נסיעות מרוסיה ונפצעו עשרות.

כלל הביקורים בישראל של יהודים מארצות שונות מציג הבדלים גדולים ותדירות יורדת בביקורים מארה"ב וכנראה גם ממדינות בריה"מ לשעבר.

ההערכות הזמינות על מצב הלימודים בבתי ספר יהודיים בתפוצות מעידות גם הן על הבדלים ניכרים; שיעורי השתתפות גבוהים יותר נרשמו בקהילות היהודיות הגדולות בחצי הכדור הדרומי ובארצות דוברות אנגלית פרט לארה"ב. אף שהנתונים רחוקים מלהיות ממצים, הם מסמנים מיתאם שלילי ברור ומובהק בין כמות החינוך היהודי והיקפו לבין שכיחות נישואי החוץ.

ואסיה (-5%), 1,500 מאמריקה הלטינית (+12%), 2,300 מצפון אמריקה (-4%), ו־3,600 מאירופה (-1%).

מבין האחרונות, ההגירה היהודית לישראל קטנה ב־6% מצרפת, וב־5% מבריטניה. בשנת 2006 עזבו את הארץ 22,400 תושבי ישראל ליותר משנה אחת, ו־9,600 שבו לישראל אחרי ששהו בחו"ל יותר משנה – מאזן שלילי של 15,500 נפש. ההגירה לישראל כוללת נתח גדל של לא־יהודים שעלו לארץ מכוח חוק השבות. רובם של מהגרים אלה הרשומים כלא־יהודים מגיעים מברית המועצות לשעבר. בנוסף, כל ההגירה מאתיופיה כיום מכילה רק בני קהילת הפלאשמורה, העוברים גיור לפני עלייתם. גרים אלה מיצגים כמחצית מכלל הגיורים המבוצעים בבתי הדין הרבניים בישראל, אשר

בשנת 2007 גדל מספרם לראשונה מעל 7,500 תיקים. התיירות בישראל, אשר בשנת 2007 הקיפה 2,268,000 בני אדם, גדלה ב־24% לעומת 2006. הגידול

המשבר הכלכלי הגלובלי יגרום לירידה בתיירות לישראל בשנה־שנתיים הקרובות

חלק ב'

אתגרים משמעותיים חדשים ושוטפים

4

התפתחויות בזירה הפוליטית והשלכותיהן האפשריות על ישראל והעם היהודי

שבנוסף לנזק החמור לעושר היהודי הכללי, ההנאה העכירה את האווירה בקהילה היהודית ויצרה מתחים פנימיים חריפים, על רקע של האשמות ותביעות הדדיות. הדימוי העצמי של יהודים רבים – בעיקר כאלה שהשתייכותם והזדהותם הקהילתית אינה גבוהה – נפגע קשות. יתירה מכך, נראה שחשיפת התרמית מזינה בארה"ב מגמות אנטישמיות, שלובו על רקע המשבר. השלכות המשבר הכלכלי מעצימות את רישומן של מגמות עומק הרוחשות זה מספר שנים בזירה העולמית, והמתאפיינות בהסטת המוקד הכלכלי מזרחה: פריחתן של סין והודו והתגברות התקיפות הגיאופוליטיות של רוסיה (כפי שהופגנה לאחרונה במשבר גיאורגיה). הפגיעה בעוצמת ארה"ב ובאידיאלים שהיא מייצגת – חירות, זכויות אדם, שוק חופשי, דמוקרטיה – מתעצמת לנוכח הכישלון עד כה בבלימת מאמצי הגרעין של איראן, ההסתבכות בעיראק, המלחמה באפגניסטן, והאתגר הבלתי פתור שמציב הטרור האיסלאמי בפקיסטן. היחלשות העוצמה ה"רכה" וה"קשה" של ארה"ב מכרסמת בתדמית האוניברסלית של אתוס "העולם החופשי", ומחזקת את כוח המשיכה של המשטרים הרודניים במדינות שהרשימו את העולם בשיעורי הצמיחה הגבוהים שהשיגו בעשור האחרון. השנה שלפנינו עתידה לגלות את היקף הנזק שתהליכים אלה גורמים לעם היהודי. לצד ישראל, ארה"ב, "המערב", וערכי העולם החופשי מהווים את ביתו הפיסי והרוחני של העם היהודי, ובמסגרתם הצליח לפרוח ולהגיע להישגים חסרי תקדים. על רקע זה,

ההתפתחויות שהתרחשו בזירה הגיאופוליטית בשנה החולפת יוצרות מעמסה כבדה של אתגרים ודילמות קשות על ישראל ועל העם היהודי. בצד האתגרים האסטרטגיים המוכרים והנמשכים, אנו עדים למגמות המאיימות לשחוק את עליונותה ועוצמתה הבינלאומית של ארה"ב, מגמות שאף התחזקו בהקשר המשבר הכלכלי החמור הפוקד את ארה"ב. שגשוגו חסר התקדים של העם היהודי בעשורים האחרונים נקשר במובהק עם ארצות הברית, הן כביתם של כמעט מחצית מבני העם היהודי והן כשותפה אסטרטגית ותומכת בישראל. לפיכך, האיום על מעמדה של ארה"ב ועל הערכים שהיא מייצגת מהווה סדק אפשרי בחוזקו של העם היהודי.

המערכת הבינלאומית

■ המשבר הכלכלי החמור, הפוקד כעת את ארה"ב ומערער את הכלכלה העולמית, גורם נזק חמור לעושרה ולמעמדה הבינלאומי של ארה"ב, בעלת בריתה של ישראל וביתו של כמעט מחצית העם היהודי. תרמית הענק של ברנארד מיידוף, שהיקפה נאמד בכ-50 מיליארד דולר, גרמה נזק עצום. מיידוף נהנה ממעמד מכובד ביותר בקהילה היהודית-אמריקנית, ומאות מן המשקיעים בחברותיו היו יהודים עשירים ואמידים, שנהגו לתרום למטרות יהודיות וישראליות, ולעשרות קרנות שעסקו בפעילות פילנטרופית מגוונת בקרב העם היהודי ובמדינת ישראל. סכומי ענק, שנועדו למטרות חינוך, מחקר, רפואה ועוד, נמחקו כלא היו. כבר עתה ברור

ביכולות וב"תיאבון לנהל את העולם" של ארה"ב אינה מולידה אוטומטית סדר עולמי חלופי. לפיכך צפויה תקופת מעבר, עד שתתבסס מערכת רב-קוטבית מתפקדת. תקופת מעבר זו עלולה להתאפיין בחוסר יציבות ובהיעדר "יד מנהלת" בעולם כולו.

המשבר בגיאורגיה והתקפות (אסרטיביות) הרוסית החדשה

- בהנהגתו של פוטין, ותוך הישענות על ההכנסות הגאות מיצוא גז ונפט (אם כי בחודשים האחרונים אלה פחתו דרמטית), מגלה רוסיה בשנים האחרונות תוקפנות מדינית גוברת. תהליך זה הגיע לשיאו בפלישתה לגיאורגיה. נאמן לתפיסתו המוצהרת כי פירוק בריה"מ היה "הקטסטרופה הגדולה של המאה", פוטין חותר להשיב לרוסיה את מעמדה כמעצמה ולהציב מחסום לארה"ב ולאירופה, הנתפסות כמכרסמות בהתמדה במה שבעיני רוסיה הוא אזור ההשפעה הטבעי של מוסקבה. רוסיה חותרת לשליטה באספקת הנפט והגז לאירופה, באמצעות השליטה במקורות האנרגיה, בתוואי הצנרת ובערוצי השיווק וההפצה. אזור הים הכספי עשיר בעתודות נפט ומוסקבה מבקשת להדוף ממנו את נוכחות ארה"ב ואירופה. חדירת האיחוד האירופי ונאט"ו לתחום שמוסקבה תופסת כאזור ההשפעה הרוסי מתפרשת כאיום. ואמנם, הפלישה לגיאורגיה שלחה מסר כפול, המיועד גם להרתיע את המערב ולבלום את צירופן של גיאורגיה ואוקראינה לנאט"ו, ובמקביל גם להרתיע את הממשלות השכנות מ"התמסרות" למערב.
- בשלב זה, מוסקבה נראית כמנצחת בגיאורגיה, אך אין בכך כדי לפתור את חולשותיה הבסיסיות של רוסיה: כלכלה התלויה ביצוא גז ונפט (ולכן גם בקיומו של שוק מעוניין), היעדר השקעה בתשתיות ובמשאבי אנוש, ואוכלוסיה המידלדלת בקצב של 700,000 נפש בשנה. זאת ועוד, משבר גיאורגיה העצים את המוטיבציה של המערב למשוך השקעות, לגוון את המקורות לרכש נפט וגז, ולהרחיב את השימוש והפיתוח של מקורות אנרגיה

השאלות שעיימן יתמודד העם היהודי בשנה החדשה הן משמעותיות ביותר:

- ♦ האם ארה"ב והעולם החופשי יתאוששו בהקדם מן המשבר הכלכלי?
- ♦ עד כמה יפגע המשבר העולמי בכלכלת ישראל?
- ♦ האם מתעצב סדר עולמי חדש, שיהיה נוח פחות לישראל ולעם היהודי?
- ♦ האם יקטנו יכולתה ונחישותה של הקהילה הבינלאומית לבלום את התקדמות איראן להשגת נשק גרעיני?
- ♦ האם חולשת ארה"ב והמשבר במערב יגבירו את האי-יציבות במזה"ת וימריצו את כוחם של איראן, האיסלאם הקיצוני ועוד גורמים, השוללים את עצם זכות קיומה של ישראל?
- ♦ האם השחיקה ב"עושרו של העם היהודי" ופרשת ההונאה של מיידוף יפגעו ביכולת לנהל חיי קהילה ומערכות חינוך?
- ♦ האם בעקבות חשיפת ההונאה תוחרף התחרות בין ארגונים יהודיים על משאבים פילנתרופיים, והאם תורמים יהודיים יפנו חלק גדול יותר של תרומותיהם למטרות לא יהודיות, במגמה להתמודד עם עליית האנטישמיות?
- ♦ האם העוצמה הפוליטית של יהדות ארה"ב בסכנה?
- ♦ האם המשבר הכלכלי ילבה מגמות אנטישמיות? ■ המשבר הכלכלי, יחד עם הפלישה הרוסית לגיאורגיה (אוגוסט 2008), האיצו וחיזקו את השינויים במאזן הכוחות הבינלאומי, המובילים אל "סדר עולמי" רב-קוטבי, ששוב אינו מתאפיין בדומיננטיות של מעצמה אחת. ה"רגע החד-קוטבי" שנוצר בעקבות קריסת בריה"מ וסיום המלחמה הקרה, חלף. ארה"ב השקיעה משאבים עצומים במלחמות בעיראק ובאפגניסטן. הכלכלה האמריקנית נתונה במשבר עמוק, יוקרתה הבינלאומית הידלדלה (אם כי בחירתו לאחרונה של אובמה עשויה לעזור בשינוי מגמה זו), ובמקביל, סין, הודו, רוסיה וברזיל הופכות במהירות לשחקניות עולות בזירה הבינלאומית. ה"סדר העולמי החדש" עלול להתגלות במהרה כ"אי-סדר עולמי". הדעיכה

חלופיים. ביטויי חרטה והכאה על חטא נשמעים כיום בארה"ב ובאירופה, בשורה של נושאים: החל בניהול שגוי של הקשרים עם מוסקבה מאז קריסת בריה"מ, דרך האשמת נשיא גיאורגיה סאקאשווילי בגרימת המשבר, וכלה בהסברת התנהלותה של מוסקבה כתגובה על היחס המשפיל מצד המערב אחרי תבוסתה במלחמה הקרה. אבל אין די בחשבון נפש זה כדי להתמודד עם הדילמות הקשות שבפניהן ניצב המערב, ועם הצורך לגבש אסטרטגיה במענה לאסרטיביות הרוסית החדשה. לעת עתה, ארה"ב נוהגת באיפוק ומנסה להרתיע את מוסקבה מנקיטת צעדים אלימים נוספים, תוך הימנעות ממהלכים העלולים להסלים וללבות את המתח. עדיין לא ברור אם האתגר שהוצב בגיאורגיה יוביל לשיתוף פעולה מוגבר בין ארה"ב לבין אירופה, ואם אירופה תתעשת ותפעל ככוח מוגבש המוכן להגן על האינטרסים שלו. משבר גיאורגיה יכול להוליד כמה תרחישים אפשריים: האם יעלה דפוס חדש של "מלחמה קרה" כ"עקרון המארגן" של הסדר הבינלאומי? לחילופין, ייתכן שרוסיה תנהג עתה בריסון ותאפשר תהליך הדרגתי של רגיעה וייצוב.

ישראל והעם היהודי בעולם רב-קוטבי יותר ויותר: דילמה אסטרטגית חדשה

מבחינת ישראל והעם היהודי, המשבר בגיאורגיה חשף מציאות בינלאומית מתהווה, נוחה פחות מזו של "העידן החד-קוטבי". המעבר למערכת רב-קוטבית, בצד הפיחות בכוחה היחסי של ארה"ב, והצורך של וושינגטון לפעול במסגרות רב-צדדיות, עלול להיות בעייתי לישראל. המעצמות העולות (סין, הודו) זקוקות למקורות האנרגיה המצויים במזרח התיכון ויש לצפות שהן – ביחד עם רוסיה – יהיו רגישות פחות לאינטרסים של ישראל. התפתחויות אלו עלולות להשפיע לרעה על יציבות המזרח התיכון, על מעמדה של ישראל, על עצימות המאבק באיסלאם הקיצוני ובטרור הבינלאומי, ועל המאמצים למנוע מאיראן להשיג נשק גרעיני (שהיו יכולים לעזור גם בבלימת תהליכי התגרענות נרחבים יותר באזור).

חולשתה המופגנת של ארה"ב חושפת דילמה אסטרטגית ישראלית: ארה"ב אכן מאבדת מרכיבים מסוימים מכוחה, אבל לישראל אין עדיין שום בעלי ברית חלופיים שניתן לסמוך עליהם. המשבר בגיאורגיה חשף את הרפיסות של אירופה והראה כי אינה יכולה לשמש כמשענת אסטרטגית לישראל. הדימוי של חולשה אמריקנית עלול לדבוק גם באופן שבו האיסלאם הקיצוני רואה את עוצמתה של ישראל, שאותה הוא מזהה עם עוצמתה של וושינגטון. "תקדים גיאורגיה" עלול גם להתפרש כנטישה של ארה"ב את בעלי בריתה, מה שעלול להוביל את אויבי ישראל להנחה שוושינגטון לא תיחלץ לעזרת ישראל בשעת הצורך.

ארה"ב מאבדת

מרכיבים

מסוימים

כוחה, אך

לישראל עדיין

אין בעלי-ברית

חלופיים שניתן

לסמוך עליהם

ההידרדרות ביחסי ארה"ב-רוסיה עלולה להשליך על היחסים בין ישראל למוסקבה (ואולי אף על יחסה ליהדות רוסיה). אף שנראה כי רוסיה מתמקדת כרגע בגבולותיה ובאיומים שהיא מזהה מכיוון סין, אירופה והמרחב המוסלמי השוכן לדרומה, ייתכן שהיא תגביר את מעורבותה בסכסוך הישראלי-ערבי באמצעות העמקת יחסיה עם גורמים אזוריים העוינים את ישראל.

הפלישה הרוסית לגיאורגיה חשפה דילמת יסוד קלאסית שבה מתחבטים ישראל והעם היהודי: בשעת משבר בינלאומי, האם לצדד ב"צד הצודק", ב"צד החזק", ב"צד שבו מצוי המיעוט היהודי הגדול ביותר", או ב"צד בו תומכת וושינגטון"? תגובת ישראל ביטאה זהירות והימנעות מנקיטת עמדת תמיכה מובהקת באחד מן הצדדים.¹ בתגובה זו בלט האינטרס של ישראל לשמור על דיאלוג

1 ראש הממשלה אולמרט ביקר במוסקבה באמצע אוקטובר, זמן קצר אחרי פלישת רוסיה לגיאורגיה.

חיובי עם רוסיה לנוכח עוצמתה ולאור העובדה שרוסיה משמשת בית לאוכלוסיה יהודית גדולה. מן התגובה עולה גם כי ישראל נזהרת ממתן הכרה או תמיכה בכל מיעוט אתני הדורש "הגדרה עצמית", מתוך החשש שהדבר עלול לחזור אליה כבומרנג בהקשר הישראלי-ערבי. הקולות המעטים שטענו כי בשאלת המשבר בגיאורגיה היה על ישראל לבטא עמדה נחרצת, הנשענת על תפיסה של מוסר וצדק ועל הלקחים האתיים שהופקו מהניסיון ההיסטורי של היהודים, לא עוררו תשומת לב רבה.

איראן

במהלך השנה שחלפה לא נבלמה חתירתה של איראן להשיג נשק גרעיני. הסנקציות הכלכליות והלחץ הדיפלומטי לא השיגו את יעדם. ארה"ב והמערב לא הצליחו ליצור חזית מאוחדת מול האתגר הגרעיני האיראני. רוסיה וסין אינן ממהרות להצטרף למאמץ זה, והמתחיות שנוצרה ביחסים בין וושינגטון למוסקבה בעקבות הפלישה לגיאורגיה עלולה לשחוק עוד יותר את הנכונות הרוסית לסייע בבלימת איראן. היכולת להפעיל מול איראן מערך משולב של מהלכים דיפלומטיים וכלכליים כבר ספגה מהלומה בסוף 2007, עם פרסומו של דו"ח הערכה משותף ל-16 גופי המודיעין האמריקניים (NIE), דצמבר 2007), שקבע כי איראן הקפידה את תוכנית הגרעין הצבאית שלה. למרות הביקורת הקשה שעורר הדו"ח והעובדה שהנשיא בוש הגיב באומרו כי איראן נותרת מסוכנת כתמיד, הפרסום סדק עוד יותר את היכולת לגבש קואליציה נוקשה ומאוחדת מול איראן. למרות הדו"ח האמריקני, גורמי הערכה בינלאומיים אחרים סבורים כי איראן נמצאת במרחק של כשנה עד עשר שנים מהצלחה במאמציה להשיג יכולת גרעינית צבאית. למרות חולשותיה של איראן – אליטה

בשנה החולפת,

ארה"ב והמערב

לא הצליחו

להציב חזית

מאוחדת נגד

האתגר הגרעיני

האיראני

מפוצלת, בעיות כלכליות, צבא מיושן ופגיע, אבטלה, ססעים אתניים, צעירים ממורמרים – הסבירות לשינוי המשטר בטהרן לפני שאיראן תשיג נשק גרעיני הולכת ופוחתת. המנהיג הרוחני העליון של איראן, אייטולה חמנאי, כבר הצהיר כי על הנשיא אחמדינג'אד להתכונן לתקופת כהונה נוספת (הבחירות לנשיאות באיראן מתוכננות ליוני 2009). התפיסה שמבטאים בדרך כלל מנהיגי העם היהודי (בישראל ובתפוצות) רואה מצב שבו איראן משיגה נשק גרעיני כחמור ביותר. אופי האיומים שמולם ניצבת ישראל במזרח התיכון עתיד להשתנות לרעה באופן משמעותי. מדינה המונהגת על ידי כוהני דת מוסלמים קיצוניים, המסייעת כבר שנים לאויבי ישראל ומכריזה כי צריך לחסל את ישראל, מצטיידת ביכולת השמדה קטלנית. גם מבלי להפעיל נשק כזה, עצם הימצאותו בידי איראן עלולה להביא לשינוי קיצוני במאזן הכוחות במזרח התיכון. הפיתוי של איראן להשיג הגמוניה אזורית יגבר; היא תוכל לסחוט את שכנותיה ולהפעיל ביתר חופשיות את נשק הטרור כלפי מטרות ישראליות ויהודיות ברחבי העולם. בנוסף על כל אלה, מרוץ החימוש הגרעיני באזור יואץ, ויעצים את הסכנה הקיומית המרחפת על ישראל (ואולי גם יגביר את הלחצים על ישראל להתפרק מהיכולות הגרעיניות המיוחסות לה).

השנה החולפת החריפה את הדילמה הישראלית בשאלת הפעולה מול טהרן, וגוברת התחושה כי הקהילה הבינלאומית מעדיפה להשאיר את ישראל לבדה בהתמודדותה עם הבעיה.

הנשיא הנבחר אובמה הדגיש את מחויבותו למנוע מאיראן להשיג נשק גרעיני והצהיר בתוקף על מחויבותו לביטחון ישראל. הוא הביע את כוונתו להיות מעורב אישית במגעים דיפלומטיים עם טהרן המיועדים להשגת הסכם לעצירת תוכניות הגרעין שלה.

פוטנציאל ההצלחה של מאמצים צפויים אלה נותר בסימן שאלה. הנשיא בוש עצמו סימן את השינוי בעמדה האמריקנית כאשר שיגר את תזכיר המדינה וויליאם ברנס לשיחות רב-צדדיות עם איראן ביולי 2008. לעליית הממשל החדש

בארה"ב עשויה להתלוות הערכה מחדש כוללת, כך שיש להביא בחשבון כי סוגיית איראן עשויה להתפשט כמפתח לייצוב המזרח התיכון, וכי תתגבש אסטרטגיה החותרת ל"עסקה אזורית" כוללת, שתכלול גם מאמץ יותר אינטנסיבי לפתרון הסכסוך הישראלי-ערבי, ואולי אף לפירוז המזרח התיכון מנשק גרעיני.

המזרח התיכון: מגמות אזוריות

ההתפתחויות בשנה החולפת עוררו תקוות לייצובה של עיראק. תגבור הכוחות האמריקניים והשינויים הטקטיים בהתנהלותם הובילו לירידה משמעותית בהיקף הטרור ובכמות הנפגעים שם. נראה כי המערכת הפוליטית העיראקית מצליחה לנהל ולהכיל את השסע השיעי-סוני ומפגינה סימני התייצבות מעודדים, אף שקשה מאוד להעריך באיזו מידה יתבססו ויתמידו תהליכים אלה. האופי ולוח הזמנים של נסיגת ארה"ב מעיראק – שעליה התחייב הנשיא הנבחר אובמה – ישפיעו על עתיד עיראק והמרחב כולו. ירידה אפשרית בנכונותה של ארה"ב להישאר מעורבת באזור עלולה להחליש את השפעתה של "יד חזקה" חיצונית, שעד כה העניקה למזרח התיכון מראית עין של יציבות, ולו גם רופפת. המערכת הבינלאומית איטית בהסתגלותה לסדר עולמי חדש ויעיל, כך ש"נטישה אמריקנית" עלולה לערער את יציבות האזור.

המציאות החברתית, הכלכלית והדתית, המהווה כר פורה לשגשוג הטרור והקיצוניות האיסלאמית, לא השתנתה לטובה השנה. המזרח התיכון מוסיף להיות אלים ורווי שסעים עמוקים: איסלאם קיצוני מול מחנה מתון המתקשה להשיב מלחמה, סונים מול שיעים, רפורמיסטים מול שמרנים אותוריטאריים, מדינות המפרץ הרוויות בפטרו-דולרים מול שאר מדינות ערב מוכות העוני. בצד הסימנים המעודדים בעיראק, מדו"חות המודיעין האמריקני עולה כי ארגון "אל קאעדה" מתעצם וממשיך להוות איום משמעותי; הטאליבן מתחזק ומוסיף להפגין את כוחו באפגניסטן; גורמי טרור איסלאמי מוסיפים

לקנן בפקיסטן הגרעינית והבלתי-יציבה, שבה נרצחה המועמדת לנשיאות בנאזיר בהוטו בדצמבר 2007. המשבר הכלכלי העולמי צפוי להשפיע לרעה על כלכלות המזרח התיכון; יחד עם השסעים הקשים, עלול הדבר להביא להגברת הלחץ על המשטרים המתונים ולהחליש עוד יותר את יכולתם להכיל קבוצות אתניות יריבות בתוך מסגרת פוליטית מאוחדת. רגשות התסכול והקיפוח עלולים להיות מופנים נגד המשטרים האותוריטאריים באזור, ומכיוון שמשטרים אלה חלשים, לא יעילים כלכלית ולא-ייצוגיים – הם עלולים להתערער ואף לקרוס.²

תהליך השלום

ההודעה המשותפת שהקריא הנשיא בוש לסיכום ועידת אנאפוליס (נובמבר 2007) סימנה שינוי משמעותי במתווה הכללי לתהליך המדיני הישראלי-פלסטיני. עד אנאפוליס הוגדר מתווה זה במפת הדרכים כתהליך טורי: התנאי להתקדמות משלב אחד לשלב הבא אחריו נכרך במילוי הדרישות המוטלות על כל צד, כפי שפורטו בשלושת פרקי התוכנית. על פי הגיון זה, מפת הדרכים קבעה כי המשא ומתן על הסכם הקבע, המפורט בפרק השלישי, יוכל להתחיל רק לאחר השלמת שני השלבים הראשונים של התוכנית. ואכן, כשאריתאל שרון היה ראש הממשלה, הוא הקפיד לשוב ולהדגיש כי לא תהיה שום התקדמות משלב אחד לבא אחריו ללא עמידה מלאה ושלמה בכל דרישות השלב הקודם. באנאפוליס ויתרה ישראל על דרישה זו. ההגיון הטורי של מפת הדרכים בוטל, ושני הצדדים הסכימו למתווה שימומש בשני ערוצים מקבילים: מצד אחד, מימוש הדרישות המפורטות בפרק א' של מפת הדרכים, ומצד שני, ניהול משא ומתן בו-זמני על הסכם הקבע.

מצרים צפויה לעמוד במבחן חילופי הדורות בהנהגה בעתיד הקרוב: הנשיא מובארכ, השולט במצרים כבר שלושים שנה ברציפות, חגג השנה את יום הולדתו השמונים, והבחירות לנשיאות מתוכננות לשנת 2011.

לאורך מספר שנים וכ"צעד הומניטארי", מכסה מוגבלת של פליטים פלסטינים?
 ♦ האם חילופי השטחים יתבצעו על פי יחס של 1:1, ומה תהיה מגבלת אחוזי השטח מתוך יהודה ושומרון שישראל תורשה לספח לשטחה?
 ■ בהתחשב בשחיקה במעמד ארה"ב ובלקחים שהפיקה מהתנהלותה החד-צדדית בסוגיות בינלאומיות, צפוי כי המאמץ ליישוב הסכסוך הישראלי-ערבי ישקף נטיה גוברת לפעול במסגרות רב-צדדיות, לרכך את התנאים המקדימים למגעים עם משטרים קיצוניים (כמו איראן או סוריה), ולראות יותר זיקה בין הסכסוך הישראלי-ערבי לבין סוגיות מפתח אחרות במזרח התיכון, המדאיגות את ארה"ב: עיראק, איראן, הטרור, קיצוניות מוסלמית וכדומה.
 ■ שש השנים שחלפו מאז נאומו של הנשיא בוש (יוני 2002) וקריאתו לפתור את הסכסוך על בסיס הנוסחה של "שתי מדינות לשני העמים", לא הניבו הסכם. הממשלה הבאה בישראל תצטרך לנווט את דרכה בעניין זה בתוך מסגרת של אילוצים קשים. הספקנות הגוברת בקרב הציבור הפלסטיני לגבי הסיכוי להשיג פיתרון, בצירוף העמקת האחיזה הישראלית ביהודה ושומרון, מגבירות בקרב חוגים מסוימים את כוח המשיכה של נוסחה פלסטינית חלופית, "מדינה אחת לשני העמים". מצדדי גישה זו טוענים כי יזכו לתמיכה בינלאומית גורפת אם מאבקם בישראל יתבסס על זכותם ל"שוויון זכויות אזרחי" במקום על זכותם ל"הגדרה עצמית".
 ■ חמאס, שהמשיך לבצר את שלטונו בעזה, הצליח להשיג הפסקת אש ("תהדיאה") עם ישראל, בתיווך מצרי (יוני 2008), מבלי לשחרר את החייל החטוף גלעד שליט. הפסקת האש הרופפת והמתוחה התמוטטה לקראת סוף שנת 2008 והמלחמה הפכה לבלתי-נמנעת, ככל שאנשי החמאס הגבירו את ירי הטילים והמרגמות לעבר העיר שדרות וישובי עוטף עזה. הלחץ הפוליטי והציבורי על הממשלה גבר, וב-27 בדצמבר החל מבצע "עופרת יצוקה" נגד החמאס. בימים הראשונים התמקד המבצע בהפצות מן האוויר, ויותר מאוחר החל גם ירי ארטילרי והוכנסו לרצועה כוחות שריון ורגלים. החמאס הגיב

■ נטישת המתווה הטורי מעידה על הכישלון ביישום המתווה המקורי של מפת הדרכים, ועל התקבלותו בפועל של הטיעון כי ללא משא ומתן רציני לגיבוש הסכם הקבע, אין לצד הפלסטיני מוטיבציה למלא את התחייבויותיו, ובראש ובראשונה, להפסיק את הטרור. מצדדי המתווה המתנהל במקביל בשני ערוצים הסבירו כי הצבת "אופק מדיני" ברור תחזק את המחנה הפלסטיני המתון, תעניק אמינות לתהליך ותסלול את הדרך להכרעה שתתקבל על דעת רוב הציבור הפלסטיני, בעד פשרה היסטורית עם ישראל.
 ■ השינוי במבנה התהליך יצר מציאות שבה הדין בסוגיות הליבה הרגישות – גבולות, ירושלים, פליטים – שוב אינו נדחה לתאריך בלתי ידוע בעתיד. הדיון אמור להתנהל עכשיו. ההכרה כי ישראל עשויה לעמוד בקרוב מול הצורך לקבל הכרעות היסטוריות מעוררת תכונה רבה ורגשות מעורבים בישראל ובתפוצות. עצם התפרצותו של ויכוח לוחט בעניין ה"זכות" של יהודים שאינם אזרחי ישראל לקחת חלק בהכרעות כאלה מעידה כי תהליך אנאפוליס נתפס כבעל פוטנציאל להשפעה מכרעת על עתיד ישראל והעם היהודי. כצפוי, בעין הסערה עומדת שאלת גורל ירושלים, עקב משקלה ההיסטורי, הדתי, הלאומי והרגשי.³
 ■ השיחות שהתנהלו עד כה מלמדות כי הפערים המשמעותיים ביותר שעליהם יש לגשר (ואשר ברגע האמת יחייבו כנראה סדרת פשרות חליפין כדי להגיע לפתרון סופי) מתמקדים בנקודות הבאות:
 ♦ איזה סוג של הסדר יונהג באגן הקדוש בירושלים?
 חלוקת ריבונות, היעדר ריבונות, משטר פנימי מיוחד, נוכחות בינלאומית, וכדומה.
 ♦ האם ישראל תהיה מוכנה לקלוט בתחומה,

3 מצב כזה אכן התעורר עם ניסיונה הכושל של קדימה להרכיב ממשלה. ציפי לבני, שקיבלה מהנשיא מנדט להרכיב ממשלה בעקבות התפטרותו של אהוד אולמרט, דחתה את דרישתה של מפלגת ש"ס דרשה להתחייב כי לא תנהל שום שיחות על עתיד ירושלים.

נכונות ערבית לשלום כולל עם ישראל, קץ הסכסוך, נורמליזציה ויחסי שכנות טובים. השימוש בשפה זו מבטא תפנית משמעותית, בעיקר בהשוואה לנוסח ההחלטה של ועידת חארטום (1967) – לא לשלום, לא להכרה, ולא למשא ומתן עם ישראל. במהלך החודשים האחרונים – ובמידה רבה בעידודו של

נשיא מדינת ישראל שמעון פרס – שבה יוזמת השלום הערבית אל השיח הפוליטי. תומכיה טוענים שלישראל יש אינטרס מובהק בתהליך שלום כולל משום שהדבר יאפשר להגדיל את התשואות שישראל תקבל בתמורה לויתורים שתעשה בערוצים המקבילים של המשא ומתן. ישראל תוכל להשיג שלום, הסכמי ביטחון וקשרים כלכליים עם כל העולם הערבי (ואפילו עם כל המדינות המוסלמיות, חוץ מאיראן, התומכות ביוזמה הערבית). על פי תפיסה זו, שילוב העולם הערבי בתהליך הדיפלומטי באמצעות נתיב המתמקד בשיתוף פעולה אזורי שיתקדם בהדרגה, יעניק לתהליך יתר אמינות, יחזק את המחנה הפלסטיני המתון ויעזור לבדוד את החמאס, שיידחק לשוליים.

מתנגדי גישה זו מצביעים על המחיר הכרוך ביוזמה הערבית: חזרה לגבולות 1967, חלוקת ירושלים, ופתרון לבעיית הפליטים בהתאם להחלטה 194 של האו"ם (לדעת מתנגדי היוזמה בישראל, משתמעת מכך הכרה בזכות השיבה של הפליטים). גישה נוספת דוגלת בהתמקדות בערוץ הסורי, שכן סוריה נתפסת כשותפה המסוגלת לקיים את התחייבויותיה. על פי תפיסה זו, להסכם עם דמשק נועדה חשיבות אסטרטגית רבה: הוא יוציא את סוריה מן המחנה המציב לישראל איום צבאי משמעותי,

בירי טילים, שחלקם הגיעו – לראשונה בתולדות הסכסוך – לבאר־שבע, אשדוד וגדרה. מספר ההרוגים בעזה בעשרת הימים הראשונים נאמד ביותר משש מאות. למרות מאמצי צה"ל להימנע מהרג אזרחים, לפחות רבע מן ההרוגים (ויתכן שגם יותר) היו אזרחים, ביניהם נשים וילדים רבים. ככל שנמשך המבצע הצבאי גברו הלחצים הבינלאומיים להפסקת־אש. ישראל, אף שהיתה רוצה לראות בהתמוטטות שלטון החמאס בעזה, מבינה כי זו ציפיה בלתי־ריאלית כל עוד נהנית התנועה מתמיכה עממית רחבה ברצועה, ולכן ניתן להניח כי תסתפק בחידוש וחיזוק ההרתעה הישראלית מול החמאס, ובפגיעה החמורה שנפגעו התשתיות הצבאיות של התנועה. הציבור הישראלי מצפה גם כי המבצע יביא לשחרורו של שליט. ניתן להניח כי יעד נוסף של המדיניות הישראלית בעזה הוא יצירת מצב חדש ונוח יותר, לקראת תחילת כהונתו של הנשיא אובמה.

- למרות ההישגים הצבאיים של מבצע "עופרת יצוקה", נראה כי החמאס ביסס היטב את מעמדו בעזה וקנה לעצמו אוהדים גם בשטחי יו"ש. ככל שחולף הזמן, הצלחת חמאס אינה נתפסת עוד כאפיזודה חולפת בחיי החברה הפלסטינית, אלא כביטוי אותנטי לזרמי עומק איתנים המעידים של הקצנה איסלאמית בעלת מאפיינים אזוריים. המשטרים במצרים וירדן, בהן קיימות תנועות אסלאמיות הדומות לחמאס באידיאולוגיה שלהן, חוששים מפני תנועות אלה, אך נאלצים לקיים דיאלוג עימן, וגם עם הנהגת החמאס. במקביל נמשכת העוינות החריפה בין הפתח' לבין החמאס. הדילמה שמציאות זו מציבה בפני ישראל מכילה לכאורה סתירה פנימית: מצד אחד – בן שיח פלסטיני מפולג שאין לו הלגיטימציה והעוצמה הדרושות למימוש פשרה היסטורית; מצד שני, – איחוד כוחות פלסטיני עלול להפוך את הצד הפלסטיני לבן שיח עקר, לאור עמדת החמאס, השוללת את עצם ההכרה בקיומה של ישראל.
- חולשת הפלסטינים מובילה לבחינת רעיונות נוספים, ביניהם הגברת ההישענות על מהלך שלום כולל, בהתבסס על יוזמת השלום הערבית (ביירות, 2002). יוזמה זו, שצמחה מתוך תוכנית סעודית, מצביעה על

והלובי היהודי באופן שמנוגד לאינטרסים של ארה"ב עצמה.

ישראל

- במהלך השנה האחרונה חוותה ישראל זעזועים פוליטיים גדולים, ובראשם הודעתו של ראש הממשלה אולמרט (יולי 2008) כי יתפטר מתפקידו עקב החקירות הפליליות המתנהלות נגדו. ציפי לבני לא הצליחה לכונן ממשלת קואליציה חדשה, וכתוצאה מכך הכריז הנשיא על בחירות מוקדמות, העתידות להתקיים ב-10 בפברואר 2009. הרכב הממשלה החדשה וזהות העומד בראשה ישפיעו כמובן על כיווניה המדיניים-אסטרטגיים. יחד עם זאת, כל ממשלה שתקום תיאלץ להתמודד עם המציאות הגיאופוליטית שתוארה לעיל, בתנאי אי-ודאות גדלה באשר לאמינות ההרתעה הישראלית.
- הדוח הסופי של ועדת וינוגרד (ינואר 2008) חשף ליקויים חמורים בתפקוד הממשלה, צה"ל, הממשק בין הצבא לממשלה, היערכות העורף והיעדר חשיבה אסטרטגית כוללת. מלאכת תיקון הליקויים הללו רחוקה מסיימה, וההישגים שיוחסו למלחמה מוטלים בספק: חיזבאללה לא התפרק מנשקו, הוכיח את כוחו בכמה מבחנים בזירה הפנים-לבנונית, וכיום הוא מהווה שחקן רב-עוצמה בממשלת ביירות. עסקת חילופי השבויים בין ישראל לחיזבאללה (יולי 2008) חשפה זווית נוספת של הכישלון הישראלי בלבנון – בתמורה לגופות שני החיילים החטופים (שבגלל חטיפתם פתחה ישראל במלחמה), העבירה ישראל לחיזבאללה, בין היתר, את סמיר קונטאר, שרבים בישראל רואים בו את התגלמותה המובהקת ביותר של אכזריותו הבלתי-אנושית של הטרור.
- תדמית ההרתעה הישראלית, שניזוקה קשות במלחמת לבנון, זכתה לשיקום מסוים בשנה החולפת, בתחילה הודות לשני מהלכים שהתקשורת הבינלאומית ייחסה לישראל: חיסולו בדמשק של עימאד מורניה, ראש הזרוע הצבאית של חיזבאללה (פברואר 2008), והפצצת מתקן הקשור במאמצי תוכנית הגרעין של סוריה בשיתוף פעולה עם צפון-קוריאה (ספטמבר

יעניק לדמשק חלופה לציר שלה עם טהרן, ויאפשר פעולה סורית לריכוך חמאס וחיזבאללה. צמצום כזה בזרימת הנשק המגיע כיום לארגונים אלה עשוי לסייע בהמשך ליזום מהלך מוצלח מול הפלסטינים, ואולי אף לצרף את לבנון לתהליך השלום. ואכן, ממשלת ישראל חידשה (במאי 2008) את השיחות עם סוריה בתיווך טורקי. מהלך זה טרם הבשיל, אך הוא כבר סייע לסוריה לפרוץ את המצור הדיפלומטי הבינלאומי שהוטל עליה.

- כניסת ישראל למשא ומתן על הסכם קבע מציבה על סדר היום סוגיות רגישות היקרות ללב העם היהודי בכללותו: הבטחת קיומה הבטוח של מדינת ישראל, אופי ההסכם בשאלת ירושלים, מעמדם העתידי של המקומות הקדושים והאתרים ההיסטוריים ביהודה ושומרון, פינוי ופירוק התנחלויות, שמירת הרוב היהודי בישראל ואופיה היהודי-דמוקרטי של המדינה. כל אלה מעיקים ומאיימים על הסולידריות הפנימית בישראל ובתפוצות, ועלולים אף להוביל לשפיכות דמים. אין זה מקרה שתהליך אנאפוליס הצית ויכוח פנים-יהודי – ולא רק לגבי ההבטחה או הסכנה הטמונה בתהליך, אלא גם לגבי השאלה אם (וכיצד) על יהדות התפוצות לקחת חלק בהכרעות היסטוריות שבכוחן להשפיע על עתיד ירושלים, ישראל והעולם היהודי כולו.
- אם בתקופת כהונתו של ברק אובמה אכן יבשילו השיחות לקראת האפשרות להשגת הסכם ישראלי-פלסטיני, סביר להניח שארה"ב תפעיל לחץ על ישראל להסכים לכמה ויתורים אחרונים כדי לאפשר לצדדים לחתום. כתוצאה מכך עלולים להתעורר מתחים ביחסי וושינגטון-ירושלים. מתח עלול להיווצר גם במקרה שממשלה חדשה בישראל תתנער מתהליך אנאפוליס.⁴
- מציאות כזו עלולה להעמיד את הקהילה היהודית בארה"ב במצב לא נוח, במיוחד על רקע טענות כפי שהעלו וולט ומרשהיימר, שעל פיהן מדיניות החוץ האמריקנית במזרח התיכון מושפעת על ידי ישראל

⁴ בנימין נתניהו, שהוא אחד המועמדים המובילים בבחירות הקרובות לראשות הממשלה, הכריז כי יסרב לנהל שיחות על עתיד ירושלים, בניגוד גמור לעמדה האמריקנית המסורתית, לעקרונות אנאפוליס ולמפת הדרכים.

הזירה הגיאופוליטית בשנה הבאה מעמיסה על הממשלה הישראלית החדשה שורה של אתגרים קשים ביותר: המשבר הכלכלי העולמי והשלכותיו על ישראל; האיום האיראני; השינויים לרעה בזירה הבינלאומית, ושחיקת כוחה של בעלת בריתה האמריקנית; הסכסוך הישראלי-ערבי, חמאס; חיזבאללה; האיסלאם הקיצוני; סדקים ביציבות האזורית, ועוד.

לנוכח אתגרים רציניים אלה, ייתכן שההמלצה החשובה היא זו הכלולה בדוח וינוגרד: דרוש שינוי קיצוני באיכות החשיבה האסטרטגית בישראל ושילובה המושכל בתהליכי קבלת ההחלטות.

בסוף השנה, כאמור, החל מבצע "עופרת יצוקה" בעזה. גם אם מוקדם עדיין להעריך את תוצאותיו הצבאיות והמדיניות של המבצע, ניתן לקבוע שההתרשמות הציבורית הכללית היא כי לפחות מן הבחינה המקצועית הצבאית, ניהולו היה מוצלח בהרבה מניהולה של מלחמת לבנון השנייה ב-2006. עם סיום הכנתה של ההערכה השנתית בגירסתה העברית, פורסמה הודעה על גילוי מאגר גז טבעי עצום במים הטריטוריאליים של ישראל, מול חופי חיפה. אם יתברר כי המאגר ניתן לניצול, לתגלית זו עשויה להיות השפעה חיובית מרחיקת-לכת על מדינת ישראל וכלכלתה.

חילופי ההנהגה בישראל ובארה"ב

אחד עם מעמדה הדמוגרפי, החברתי-כלכלי והתרבותי הכולל של הקהילה היהודית בארה"ב כקבוצה עירונית והישגית הקשורה להתפתחויות חדשניות בכלכלה ובטכנולוגיה. אף שהיהודים כקבוצה נוטים להיות אמידים יותר משאר האמריקנים, הם מזהים את האינטרסים שלהם לטווח הארוך עם מדיניות ליברלית, ומונעים על-ידי התפיסה שהדמוקרטים הם נושאי הדגל בסוגיות אתיות יהודיות מסורתיות. (לטענה זו מתנגדים כמוֹבן באופן נחרץ היהודים הרפובליקנים, שעל שורותיהם נמנים הוגים ואנשי רוח יהודים מובילים רבים). גם כאן, כמו בכל עניין אחר, היהודים האורתודוקסים חורגים מהדפוס הרווח, ובהתאם לשמרנות החברתית שלהם ולהזהותם עם השקפות ימניות יותר לגבי ישראל, הם נוטים לכיוון הרפובליקנים יותר מאשר יהודי ארה"ב האחרים.

ראוי לציין כי חרף ההבדלים הספציפיים במדיניותם, הממסד הרפובליקני והדמוקרטי גם יחד מחוייבים באופן מהותי להישרדותה ולשלומה של מדינת ישראל (למורת רוחם המתמדת של מבקריה החריפים של ישראל בארה"ב ומחוצה לה). כתוצאה מכך, דפוסי ההצבעה של היהודים מתיישבים יותר עם העמדות החברתיות-כלכליות והתרבותיות של יהדות אמריקה בכלל.⁵ אף שכנתח מן האוכלוסייה הכללית משמעותם

בסוף 2008 ניצבו גם ארה"ב וגם ישראל לפתחו של שינוי בהנהגתן; הראשונה בהתאם לחוקה, בסימומה של מערכת בחירות מרתקת; האחרונה עקב חוסר היציבות הכרוני של שיטת הממשל בישראל, וגם בעיית השחיתות המתמשכת שלה; למעשה, אחת התקוות היא שמתוך הריסות ממשלת אולמרט תצמח אולי תרבות פוליטית נקיה יותר.

ארצות הברית

נכון לשעת כתיבת הערכה זו, נראה כי דפוסי ההצבעה המסורתיים של היהודים, כפי שבאו לידי ביטוי בקלפיות ובמחקרים, נותרו על כנם. במלים פשוטות, התמיכה היהודית הוותיקה והנרחבת במפלגה הדמוקרטית אינה מראה כל סימני שחיקה. תמיכה זו היתה עקבית באופן בולט לאורך השנים – למעשה, המועמד הרפובליקני האחרון שהצליח לגרוף יותר מארבעים אחוזים מקולות היהודים עשה זאת בשנת 1920 (והנתח שכבש היווה ירידה לעומת 1916!). רונלד רייגן הצליח לסחוף רק 39–38 אחוזים מכלל קולות היהודים בשנת 1980 (כש-15 אחוזים העניקו את קולם לג'ון אנדרסון ו-45 אחוזים, שפל של כל הזמנים, לג'ימי קרטרי), ושום מועמד רפובליקני לנשיאות לא הצליח להשיג יותר מאז. אף שג'ורג' וו. בוש נתפס בעיני רבים כנשיא הפרו-ישראלי ביותר אי פעם, הוא קיבל ב-2004 רק 24 אחוזים מהקול היהודי (אם כי היתה זו עלייה צנועה בהשוואה ל-19 אחוזים שקיבל ב-2000).

נאמנות היהודים למפלגה הדמוקרטית עולה בקנה

5 בשנת 2008 היינו עדים גם להקמת JStreet, קבוצת שדולה יהודית בעלת נטיה שמאלנית מוצהרת, החותרת במפורש להוות משקל נגד לאיפא"ק. מדובר בארגון צעיר מאוד שנוכחותו טרם הורגשה בושינגטון.

של היהודים מזערית, הרי יש להם תפקיד מכריע בפוליטיקה הנשיאותית בגלל המשאבים הכלכליים שהם מעמידים לרשות המועמדים הזוכים לתמיכתם; מעמדם הבולט בתרבות ובחברה האמריקנית; וריכוזם המספרי במדינות בעלות מספר אלקטורים גדול, ובכללן מדינות "מתנדדות" שבאופן היסטורי אין להן העדפה ברורה למפלגה זו או אחרת. הדוגמה הבולטת היא פלורידה, שהעניקה לג'ורג' וו. בוש את נצחוננו על חוט השערה בשנת 2000.

לאורך המירוץ לנשיאות הצליח ג'ון מקיין, המועמד הרפובליקני, להישען על ניסיונו ארוך השנים בסנאט ארה"ב ועל קשריו ההדוקים עם הקהילה הפרו-ישראלית והשקפתו האסטרטגית על מקומה של אמריקה בעולם, כדי להציג את עצמו כמועמד בעל עמדה פרו-ישראלית מובהקת. המועמד הדמוקרטי, הסנאטור ברק אובמה, שתקופת השירות הציבורי שלו היתה קצרה בהרבה, והוא מזוהה עם הגורמים הממוסדים פחות והשמאלניים יותר במפלגתו, התמודד עם אתגר קשה יותר במובן זה (ואכן, רוב הממסד הדמוקרטי הפרו-ישראלי תמך בהילארי קלינטון בבחירות המוקדמות של המפלגה הדמוקרטית). אובמה התמודד עם אתגר זה באמצעות ביקור בישראל (כפי שעשה גם הסנאטור מקיין), יצא בהכרזות פוליטיות מנוסחות בקפידה, והקיף את עצמו באישים מפורסמים הידועים באהדתם לישראל (ביניהם השגריר דניס רוס, יו"ר חבר המנהלים והמועצה המקצועית המייעצת של המכון לתכנון מדיניות עם יהודי).

מרכיבים מסויימים במסע הבחירות לנשיאות בארה"ב מהווים איתות משמעותי על מגמות עתידיות שישיעו על יהדות ארה"ב.

1. מסע הבחירות של אובמה עשה שימוש יוצא דופן בייעולו באינטרנט לגיוס והנעת תמיכה מן השטח, הן פוליטית והן כספית, וגם כמכשיר לארגון קהילתי. מחקר מעמיק של מסע הבחירות עשוי להניב תובנות חשובות לגבי שימושים עתידיים באינטרנט לצורך הקמת קהילות והפעלתן.
2. קסמו של אובמה ליהודים צעירים יותר – גם בעונת הבחירות המוקדמות – נובע ממספר גורמים, ובכללם הקוסמופוליטיות שלו, סגנונו המרדני

והמתריס, פנייתו לרטוריקה של בניית קהילה וצדק חברתי, ובהשוואה לסנאטור הילארי קלינטון, עמדתו האנטי-ממסדית. אלה בתורם מלמדים על סוגי ההזדהות המוצאים הד בליבם של יהודי ארה"ב בני הדורות הצעירים יותר.⁶

3. דוגמה חיה במיוחד לפער הדורות הזה היתה המאמץ שנודע בכינוי "השלעפ הגדול" (The Great Schlep), שארגנה קבוצה מתומכי אובמה בשם JewsVote.org בהובלת הבדרנית הידועה וחסרת העכבות שרה סילברמן, שהכריזה בגילוי לב, "אם ברק אובמה לא יהיה הנשיא הבא של ארצות הברית, אני מתכוונת להאשים את היהודים", ובמרומו האשימה כל יהודי שלא הצביע לאובמה בגזענות.⁷ אף שיש להיזהר מלייחס משקל יתר לפרשה זו ולהימנע מהכללות מיותרות, ברור שהיא משקפת מגמות עולות בקרב היהודים הצעירים יותר, הנוטים שלא לייחס חשיבות רבה לארגונים ממוסדים, להימשך לזהויות פוסט-אתניות וקוסמופוליטיות, ולהתעניין פחות בישראל.

4. פער דורי נוסף מתגלה במספר הגדל של יהודים צעירים שהצביעו למען הרפובליקנים, על פי נתוני ההצבעה ודיווחים בעיתונות; מדובר בעיקר, אם כי לא רק, בחוגים האורתודוכסיים.

גם תופעה זו מייצגת השתחררות מהדעה המוסכמת של הקהילה היהודית בכללותה, ומהווה עדות נוספת לכך שיהודים צעירים מתמודדים עם הנושאים המעסיקים אותם ומבטאים את דעותיהם על פי ראות עיניהם.

ישראל

שנת 2008 היתה שנה מדככת בחיים הפוליטיים בישראל. המשבר הממושך של המנהיגות הפוליטית

6 לניתוח מועיל, ראו Steven Windmueller, "Only in America: The 2008 Jewish Vote," HUCNEWS, Nov. 6, 2008.

7 ראו <http://www.thegreatschlep.com/site/index.html>

ישראל, עתיד העם היהודי ועתיד העולם, והתקיימו בה דיונים מקיפים בגיאופוליטיקה וכלכלה, זהות יהודית והחברה הישראלית, התפתחות מדעית וטכנולוגית, וחידושים באמנויות ובמדעי הרוח, שיצרו חילופי דעות עשירים במיוחד ומהווים דגם מוצלח לאירועים ומפגשים כאלה בעתיד.

מישרת היועץ המשפטי לממשלה קיבלה בשנים האחרונות חשיבות גוברת; במקביל, שר המשפטים הנוכחי הפרופסור דניאל פרידמן פתח במסע מתמשך שמטרתו לכרסם במעמד המערכת המשפטית בכלל ובבית המשפט העליון בפרט. אף שהכרזותיו של פרופ' פרידמן מעוררות באופן קבוע מחלוקת, הוא מייצג דעות וזרמים מחשבתיים אמיתיים שבית המשפט ומוסדות אחרים יאלצו להתמודד עימם בשנים הבאות; ניתן לומר בביטחון כי נפתח פרק חדש בשיחה המתנהלת באופן מתמיד בין מערכת המשפט לבין החברה הישראלית. למשבר האליטות בישראל סיבות רבות – ובכללן תרבות של מקורבים, שיטת ממשל בלתי-יציבה מבחינה חוקתית, וקריסתן של אידיאולוגיות ישנות, כל זאת בשעה שאתגרי הביטחון שאינם מרפים לרגע וחוסר יכולתה של ישראל עד כה לפתור את סכסוכיה עם שכנותיה הופכים את העיסוק ברפורמות במבנה הפוליטי ובתרבות השלטון למשימה כמעט בלתי-אפשרית.

ישראל סבלה
מסידרה של
תביעות,
האשמות
וחקירות
פליליות שבהן
היו מעורבים
ראש ממשלה,
נשיא לשעבר,
שרי אוצר
ומשפטים
לשעבר ושני
רבנים ראשיים

מייסד גוגל סרגיי ברין, מנכ"ל יאהו סוזן דקר, ברנאר אנרי-לוי, ואלי ויזל. הוועידה תוכננה ואורגנה על-ידי המכון לתכנון מדיניות עם יהודי; ניתן לצפות בסרטי וידאו של כל המושבים בכתובת www.presidentconf.org.il. מסמכי מדיניות ורקע שנכתבו לכבוד הוועידה אפשר להשיג בכתובת www.jpppi.org.il.

בישראל, שבלט במיוחד במלחמת לבנון השניה בשנת 2006, לא הראה שום סימני רגיעה. לאחר התפטרותו בשנת 2007 של הנשיא משה קצב כתוצאה ממספר אישומים פליליים, ובכללם אונס, הועמד לדין בשנת 2008 שר האוצר לשעבר אברהם הירשזון באישומי גניבה, הלבנת כספים, ופשעים נוספים שבכללם העברת כספים מקרנות צדקה לשימושו האישי. זו היתה רק האחרונה בסדרת משפטים ואישומים פליליים הנוגעים לפקדי ממשל בכירים בשנים האחרונות, ביניהם שר המשפטים לשעבר ושני הרבנים הראשיים.

שלל ההאשמות הפליליות נגד ראש הממשלה אהוד אולמרט, שהגיעו לשיאן בהמלצת המשטרה להביאו לדין ובהגשת כתב ההתפטרות שלו ב-21 בספטמבר 2008, היו שיאו המדכא של מצעד השחיתות בדרגים הבכירים. אולמרט התמיד בסירובו להביע חרטה, כשהוא מביע את ביטחונו המלא כי בסופו של דבר תצא צדקתו לאור והוא זה שיצחק אחרון על אויביו הרבים.

הניצחון הדחוק שהשיגה שרת החוץ ציפי לבני על יריבה שר התחבורה שאול מופז בבחירות המוקדמות שנערכו במפלגת השלטון קדימה לא הספיק כדי להכתירה כירשת המיידית של אולמרט, וב-26 באוקטובר הודיעה לבני באופן רשמי על סיומו – ללא תוצאה – של המשא ומתן הקואליציוני, כשהתוצאה הבלתי-נמנעת היא בחירות חדשות. מעניין לציין כי תפקידה כממלאת מקום ראש הממשלה יצר לראשונה מצב שנשים כיהנו כראשי כל שלוש הרשויות במדינה, בצד יו"ר הכנסת דליה איציק, ונשיאת בית המשפט העליון דורית ביניש.

אחד השינויים בנוף ההנהגה הישראלית בשנת 2008 היה נוכחותו החדשה של הנשיא שמעון פרס כזקן המדינאים וכשגריר של רצון טוב. בין הפעילויות הרבות שהתקיימו בחסותו, במאי 2008, כחלק מחגיגות יובל השישים לעצמאות ישראל, התקיימה ועידת הנשיא הראשונה, בהשתתפות נכבדים רבים, מנהיגים מכהנים ממדינות העולם, בממשלה, בעסקים, במדע ובמדעי הרוח והחברה, ומאות הוגים, מנהיגים ופעילים יהודים מכל רחבי העולם.⁸ לוועידה היה מוקד משולש – עתיד

8 בין האורחים הזרים שהשתתפו בוועידה היו ג'ורג' וו. בוש, טוני בלייר, מיכאיל גורבצ'וב, הנרי קיסינג'ר, רופרט מרדוק,

חוסמת מנהיגים אלה מהשגת בולטות פוליטית, ומכשילה באופן מבני ניסיונות רפורמה, ואין סימנים לכך שמצב זה עתיד להשתנות.

בה בעת, ישנם כל הזמן גילויי מנהיגות יוצאי דופן במישורים אחרים של החברה, כגון בצבא, במגזר המלכ"רים וההתנדבות, ובחוגי היזמות. השיטה הקיימת

6

אנטישמיות, אנטי-ציונות ועמדות עולמיות כלפי יהודים

בסיסיות (FRA) במאמץ לקבוע מתי ביקורת על ישראל או על הציונות עוברת את הגבול והופכת לאנטישמיות:

- הכחשת זכותו של העם היהודי להגדרה עצמית;
- שימוש באמות מידה כפולות לשיפוט ישראל;
- שימוש בסמלים ובדימויים המתקשרים עם אנטישמיות קלאסית לאפיון ישראל או ישראלים;
- השוואה בין מדינות ישראל כיום לבין מדינות הנאצים; או
- האשמה קולקטיבית של היהודים בפעולותיה של מדינת ישראל.

שלא במפתיע, הדו"ח מוצא את הביטויים התכופים והחריפים ביותר של הרטוריקה האנטי-ציונית בתקשורת בשפה הערבית בכל רחבי המזרח התיכון ובקהילות מוסלמיות רבות במערב אירופה, אך אין צורך להתאמץ הרבה כדי למצוא אותה אורבת גם באולמות האקדמיה, בארמונות הממשלה, במוסדות האו"ם, במרחב הווירטואלי ובשורה ארוכה של כלי תקשורת בכל רחבי העולם.

הדו"ח קובע בתמציתיות:

"ההשפעה המצטברת של ביקורת בלתי-נלאית על ישראל, בצירוף חוסר ההתייחסות למשטרים האשמים באופן ברור בהפרות חמורות, מביאים להתחזקות התפיסה שהמדינה היהודית היא אחד המקורות, אם לא המקור העיקרי, להפרת זכויות של אחרים, ובדרך זו, בכוונה או לא, לעידוד האנטישמיות."

בחודש מארס האחרון פרסם משרד החוץ האמריקני את הדו"ח שלו לקונגרס, תחת הכותרת "אנטישמיות בעולם כיום" (Contemporary Global Antisemitism), שהיווה את שיאן של ארבע שנות מחקר שנערך אחרי שמחוקקי ארה"ב אישרו בשנת 2004 את החוק להזמנת הדו"ח. התהליך הואץ בשנת 2006 עם מינויו של גרג ריקמן על-ידי נשיא ארה"ב ג'ורג' וו. בוש לשליח המיוחד הראשון של ארה"ב לענייני אנטישמיות. אף שהדו"ח אינו עוסק באנטישמיות בתוך גבולות ארצות הברית – המנדט שהעניק משרד החוץ חל רק על הנעשה במדינות זרות – הוא מאתר ומתאר עלייה בפעילות האנטישמית ברחבי העולם.

כמו כן, הדו"ח מתאר אנטישמיות כ"תופעה סתגלנית", ומזהה זן מתפתח ואלים של אנטישמיות המשלב לעתים מרכיבים מסורתיים של אנטישמיות קלאסית – החל בעלילות דם דרך תיאוריות קשר המצביעות על השפעה יהודית מתמדת וברוב המקרים סמויה, וכלה בהאשמת היהודים בנאמנות כפולה – עם ביקורת לא מידתית ומוגזמת על הציונות ועל מדיניות ישראל. התוצאה היא עידוד דעות קדומות נגד העם היהודי בכללותו באמצעות דמוניזציה של ישראל ושל היהודים בישראל, תוך ייחוס "פגמיהם הנתפסים לאופיים היהודי".

הדו"ח מכיר בעובדה ש"האנטישמיות החדשה" במסווה של אנטי-ציונות, שגברה בהתמדה בעשור האחרון, היא במקרים רבים "מעודנת יותר ולפיכך חומקת מגיוני", והיא עונה על חמשת התבחינים הבאים שהוגדרו על-ידי המרכז האירופי לניטור גזענות ושנאת זרים (EUMC), ממשיכה של הסוכנות האירופית לזכויות

לאחרונה בתקריות אנטישמיות מתועדות בארגנטינה, אוסטרליה, קנדה ודרום אפריקה.

אחד המשפטים הפשוטים והמהדהדים ביותר בדו"ח קובע: "כיום, יותר משישים שנה אחרי השואה, האנטישמיות איננה רק עובדה היסטורית, היא גם אירוע עכשווי."

יש לציין כי הדו"ח מוקדש לזכרו של טום לאנטוס המנוח, חבר בית הנבחרים שייצג את המחוז ה-12 של קליפורניה מאז 1981 ועד מותו בפברואר שעבר. הוא היה ניצול השואה היחיד שניהן בבית הנבחרים של ארה"ב ומגן נחוש של זכויות האדם בעולם כולו.

האתגר המיוחד של איראן

אחת הסוגיות שחומרתן עלתה בשנים האחרונות היא עוצמת האנטישמיות האיראנית. המאפיין הבולט של האנטישמיות האיראנית הוא כמובן זיקתה הישירה לסכנה הגרעינית, אך גם העובדה שהיא איננה גרסה איסלאמית, ובעיקר שיעית, של שנאת יהודים גרידא, אלא קשורה קשר הדוק עם אידיאולוגיה "פרוגרסיבית" של העולם השלישי, המחוייבת למאבק נגד מה שהיא תופסת כאימפריאליזם החדש.

מאז 1979 שולטת באיראן השיעיות המהפכנית. העמדה האיראנית-שיעית כיום רוויה באידיאולוגיה אנטי-אימפריאליסטית האופיינית לעולם השלישי, בנוסח הרווח כיום באמריקה הלטינית, לדוגמה, ובתנועות פרוגרסיביות על פי הצהרתן באזורים אחרים. אין ספק שהברית בין המשטר האיראני המהפכני לבין פלסטין היתה אותנטית – גם משום שישראל שיתפה פעולה עם השאח ועם ארגון הביטחון והמודיעין שלו (סאבאק). אך הקשר הזה שימש בעיקר ככלי מניפולטיבי לחיזוק ההגמוניה השיעית באזור ולהתגרות במשטרים הסונים ששיתפו פעולה עם ארה"ב (וחלקם גם עם ישראל). אין ספק שמלחמת לבנון הראשונה והשנייה החמירו את התופעה, שקיבלה ביטוי בסיסמה "מטהרן לירושלים ומשם למכה" (הסמל לממלכה הסעודית, המשטר הסוני השנוא ביותר).

הסכסוך היה רווי כמובן במוטיבים שיעים מסורתיים הנוגעים לחוצפת היהודים, כגון המרד שלהם נגד עלי

ברור שאנטישמיות חדשה זו לא החליפה את הצורות והביטויים המסורתיים יותר של שנאת יהודים, אלא מתקיימת לצידם. הדו"ח מפרט גידול בכמות הפגיעות הגופניות, נזקים לרכוש, וחילול בתי קברות. הדו"ח מציין כי "לאורך רוב העשור הקודם, שגרירות ארה"ב ברחבי העולם הבחינו בגידול בכמות התקריות האנטישמיות, כגון התקפות על יהודים, רכוש יהודי, מיתקני קהילה ומוסדות דת." בה בעת נמשכת הפצתם וצריכתם השגרתית של כתבים אנטישמיים כמו "הפרוטוקולים של זקני ציון" ו"מין קאמפף".

מחמוד אחמדינג'אד זוכה להתייחסות מיוחדת בדו"ח כמכחיש שואה, ומאחר שממשלת איראן מפלה באופן רשמי את המיעוט היהודי בה – וזאת בנוסף לרטוריקה המאיימת שלו כלפי ישראל. הוגו צ'אבז, נשיא ונצואלה, זוכה אף הוא לציין על עוינותו לישראל והפצת סטריאוטיפים ביחס לכוח ההשפעה והשליטה הפיננסית של היהודים.

על ממשלת סוריה נאמר כי היא "עושה דמוניזציה של יהודים כדבר שבשגרה באמצעות הצהרות פומביות ותעמולה רשמית", והדו"ח קובע כי בבלארוס "חברות ממשלתיות מפיקות ומפיצות באין מפריע חומרים אנטישמיים." כלי התקשורת בחסות המדינה במצרים, איראן, ערב הסעודית, סוריה, איחוד האמירויות וונצואלה נתפסים כ"כלים לשיח אנטישמי."

הדו"ח מרחיק אל מעבר לגורמים מדיניים שעימם יש לארה"ב ולבעלות בריתה יחסי שגרה מתוחים – ולעתים אף עוינים. וכך, תחנת הרדיו הפולנית הקתולית השמרנית "רדיו מאריה", הנמצאת בבעלות כנסיית הגואל הקדוש וממומנת מתרומות המאזינים, נזכרת בדו"ח כ"אחד מכלי התקשורת האנטישמיים הבוטים ביותר באירופה". על פי הדיווחים, קהל המאזינים של "רדיו מאריה", בהנהלת האב תדאוש רידז'יק, מונה יותר מ-10 אחוזים מכלל הפולנים המבוגרים, ומספר חברים בהנהגת הכנסייה הקתולית של פולין כבר מתחו עליו ביקורת חריפה.

הדו"ח מתייחס לאנטישמיות חברתית עיקשת המתמדה אפילו במקומות בעלי היסטוריה של התעמקות ומאבק חזיתי בבעיה, כגון פולין, אוקראינה, רוסיה, צרפת, גרמניה ובריטניה. הדו"ח גם מפרט גידול

אבן-טאליב – מייסד השיעה. גורמים קלאסיים נוספים ממלאים תפקיד בתעמולה האנטישמית האיראנית, כגון החמדנות והגזלנות שאפיינו את היהודים מאז ומעולם, ואשר גזילת פלסטין מידי בעליה הלגיטימיים היא רק אחת הדוגמאות להן. (טענה זו הובעה לא רק מפיו של חומייני אלא אפילו בראיון שהעניק הנשיא דאז חאתאמי לרשת CNN בשנת 1998). זאת ועוד, היהודים מציגים בעת ובעונה אחת גם עוצמה ונוכחות, מצד אחד, וגם פגיעות הנובעת ממספרם הקטן, מצד שני. ההצלחה היהודית מעוררת סקרנות וחשדנות ביחס לכוחו של "השבט העולמי" ומעלה שאלות לגבי התארגנויות סתרים יהודיות השולטות בעולם.

כל המוטיבים הללו נשענים על האיבה המסורתית של השיעים במזרח התיכון (ובעיקר בעיראק) כלפי היהודים; השיעים תמיד היו הרבה פחות סובלנים מן הסונים ששלטו באיראן עד 1501. היהודים – ועימם גם מיעוטים אחרים – סבלו קשות תחת שלטון השושלת השיעית של הספאווידים, ששלטה באיראן ואילצה אותה לאמץ את השיעיות מן המאה השש-עשרה ואילך, ואשר הדגישה במיוחד את ההפרדה בין מאמינים ללא-מאמינים וביטאה אותה במונחי חוסר טוהר/זיהום. וכך ליהודים, בהיותם לא טהורים, אסור לשתות מים מכוסו של מוסלמי ואסור להם לגעת בירקות בשוק. אין זה מקרה שמנהיגים דתיים הם שעמדו בראש ההתנגדות למאבק למתן זכויות שוות ללא-מוסלמים בתקופת המערכה על החוקה (1911–1906).

המהפכה האיסלאמית של 1979 חידדה את האיבה המסורתית הזו משום שראתה את ישראל כמוקד המאבק הבינלאומי נגד האימפריאליזם הפוסט-קולוניאלי, אשר בתורו משרת את ארצות הברית. למעשה, אחמדינג'אד אינו הראשון הקורא להשמדת ישראל. המנהיג הרוחני העליון של איראן, אייטולה חמנאי, קרא להשמדת ישראל כבר בשנת 2000; שנה אחר כך חזר על הקריאה המנהיג הרפורמיסטי חאתאמי, והיא בוטאה ברוח דומה על-ידי מדינאי נוסף מתון יחסית, רפסנג'אני, שכיהן פעמיים כנשיא ומנהיג הפרלמנט, וכיום מכהן כראש מועצת התיאום העליונה. לכולם משותפת התפיסה שמקורה בבית מדרשו של חומייני, ביחס למאבק הבינלאומי בין העולם השלישי לבין הקולוניאליזם, שישאלה היא ראש

החץ שלו ולפיכך יש להשמידה. הכרזותיו של רפסנג'אני אופייניות לדיכטומיה בנוגע לישראל: ישראל מפעילה את ארה"ב ואת בריטניה לצרכיה; בה בעת, ישראל היא מדינה זעירה ומלאכותית. כל האמור לקוח מהתקפתו של חומייני על ישראל בספרו "ממשלת האיסלאם", שבו, יש לציין, הדגש היה על ישראל ככלי שרת בידי ארה"ב, ולא על היהודים.

השיח האנטישמי בעולם המערבי

מעבר לעולם האיסלאמי עצמו, האנטישמיות, למרבה הצער, נמשכת כנוכחות מתמדת בשיח המערבי. האנטישמיות שינתה את צורתה ואת דגשיה פעמים רבות במהלך ההיסטוריה, וכך גם כיום. בהערותיו בוועידת הנשיא שהתקיימה בירושלים במאי, ובכתבים ובראיונות מן הזמן האחרון, היטיב הפילוסוף הנודע ופעיל זכויות האדם ברנאר אנרי-לוי לאפיין את צורתה הנוכחית של האנטישמיות במונחי שלושה מרכיבי מפתח – הדמוניזציה של ישראל, הכחשת השואה (כעובדה ו/או כקו פרשת מים מוסרי בתולדות האנושות), ו"התחרות על הקורבנות", שעל פיה היהודים מגזימים בתיאור סבלם כדי לשלול את סבלם של האחרים. כשכל המרכיבים האלה מצטרפים יחד, לפנינו תמונה של היהודים כפושעים אנטי-מוסריים, הממציאים

את סבלם או מגזימים אותו כדי לקדם מדינה פושעת ובלתי-לגיטימית באופן מיוחד, הלא היא ישראל. אף שלא מיותר לשוב ולהזכיר כי ביקורת לגיטימית על ישראל – וחמשת התבחינים של המרכז לניטור שפורטו לעיל מספקים כלי יעיל להחלטה מה לגיטימי

- המהפכה
- האיסלאמית
- של 1979
- באיראן חידדה
- את האיבה
- המסורתית של
- השיעים כלפי
- היהודים, מפני
- שראתה את
- ישראל כמוקד
- המאבק נגד
- האימפריאליזם
- הפוסט-
- קולוניאלי

בישראל ובעולם כולו, הטוענים כי שתיקתו לכאורה של האפיפיור או הימנעותו מפעולה לנוכח התכנון והביצוע של הפתרון הסופי בידי גרמניה הנאצית היא אות קלון. חוגי הכנסייה טענו בתוקף כי הביקורת אינה מוצדקת, שכן הכנסייה עזרה באופן פעיל ליהודים במלחמת העולם השנייה. הם הדגישו עדויות של יהודים התומכות בפיוס השנים־עשר. מנהיגים ואנשי רוח יהודים ציינו מנגד את רגשותיו הפרו־גרמניים של האפיפיור ואת אדישותו או הפיסותו לנוכח הגליית היהודים מעירו רומא. הוויכוח חשף רבדים עמוקים של חשדנות הדדית בין קולות קתוליים ויהודים, המסכנים את המשך הדיאלוג הבין־דתי. בסופו של דבר החליט האפיפיור הנוכחי, בנדיקטוס ה־16, לדחות את ההחלטה עד שייאסף כל התיעוד הרלוונטי.

ומה לא, אך ישנם גם כלים נוספים – איננה אנטישמיות, אין להתכחש לכך שהמוטיבים והרעיונות שמנה אנרי־לוי נפוצים, במידה זו או אחרת, במספר רב של חוגים ברחבי העולם, ובכללם, באופן מטריד ביותר, בחוגי האליטה האקדמית והאינטלקטואלית. צירוף הרעיונות שהוא מונה הרסני במיוחד וראוי לתשומת לב ולביקורת.

תהליך הפיכת האפיפיור פיוס ה־12 לקדוש

הכנסייה הקתולית חידשה את תהליך הפיכת האפיפיור פיוס ה־12 לקדוש. היוזמה עוררה תגובות שליליות חריפות בקרב חלקים גדולים מדעת הקהל היהודית

חלק ג'

נשים בחיים היהודיים

נשים יהודיות לאורך הדורות

לא תמיד חשו "מוקצות" או מדוכאות באופן שאנחנו חשים כשאנו קוראים על המסורות המשפטיות דאז. למרות זאת, כמעט כל התנועות היהודיות המודרניות ניסו להתעמת עם מורשת זו, ולפעמים אף לתקנה, בהתאם לאתגרי המודרניות. עד שלהי המאה העשרים נטה המחקר בלימודי היהדות להתעלם מהתפקיד שמילאו נשים בחיים היהודיים. בשנים האחרונות מתחוללת פריחה מרשימה במחקר ובהגות בתחום לימודי נשים ביהדות, מתוך התייחסות ללימודי התנ"ך והתלמוד, היסטוריה, פילוסופיה ותיאולוגיה, משפט, ספרות וכדומה. במסגרת הנוכחית נוכל לדון רק בחלק מן הממצאים.

**במהלך המעבר
מהתקופה
התנ"כית
לתלמודית
השתפר מעמדן
המשפטי
של נשים,
אך מעמדן
החברתי נחלש**

המורשת התנ"כית והתלמודית

בסקירת ההיסטוריה החברתית של הנשים היהודיות נתקדם בסדר כרונולוגי. מן התקופות הקדומות, המקורות העיקריים הם התנ"ך וספרות חז"ל. בתקופות מאוחרות יותר עומד לרשותנו מבחר מקורות עשיר ומגוון יותר. נשים רבות המוזכרות בתנ"ך – החל בחווה, דרך ארבע האמהות, וכלה באסתר המלכה – הן דמויות פעילות, יוזמות ומרכזיות, שפעולותיהן מניעות את

ביהדות קיים ריבוי של מסורות ביחס לתפקיד הנשים, מעמדן, המנהגים וכדומה, ובמרוצת הזמן חלו בהן שינויים משמעותיים.

בכל דת או מסורת תרבותית המשימה לסכם את היחס לנשים היא אדירה, אך נראה שביהדות זו משימה קשה עוד יותר. בנוסף להבדלים העצומים במישור ההיסטורי והגיאוגרפי, ליהודים ברוב המקרים לא היה שלטון ריכוזי והיררכי, והחיים היהודיים התאפיינו מטבעם בתרבות של גיוון, שונות, ויכוחים ומחלוקת. לפיכך, אפילו בתקופה היסטורית נתונה ובקהילה נתונה, התפתחו הרגלים ומנהגים שונים. הקהילות היהודיות כיום מכילות מגוון עצום של גישות, החל בחרדים (על קבוצותיהם הרבות), דרך התנועות המסורתיות והחופשיות, וכלה ביהדות החילונית-הומניסטית. "המסורת היהודית" היא איפוא רב-קולית ביחסה לנושאים רבים, ובוודאי ביחסה לנושא כה מורכב כמו נשים ומגדר בחברה.

יחד עם זאת, חשוב להכיר בעובדה שעד לאחרונה היתה החברה היהודית, כחברה מסורתית, פטריארכלית ביסודה, והתבססה על מדרג שבו הגברים מעל לנשים. כמו בהתייחסות למסורות אחרות, חשוב מאוד להקפיד שלא להחיל על העבר באופן אנכרוניסטי הנחות מודרניות וליברליות לגבי השכלה וזכויות אדם. לפיכך, סוגיות שאנו רואים אותן כחשובות ומסמנות מודרניות יזכו אמנם להבלטה בפרק זה, אך אינן משקפות בהכרח את מה שהעסיק דורות קודמים. מה שמעסיק אותנו לא היה ברור בהכרח לאבותינו. לא זו בלבד שהדורות הקודמים לא היו שותפים לרעיונות שלנו; הנשים עצמן

**בתרבות
היוונית,
שהשפיעה
על התרבות
היהודית
בתקופת בית
שני, נשים
משכילות
נחשדו כבעלות
מוסר מפוקפק**

העלילה ומשנות את מהלך ההיסטוריה. אחד הפערים המשמעותיים, שחשיבותו תעלה בדיוננו בתקופה הרבנית, התבטא בכך שלמרות שהנשים נטלו על עצמן תפקידי הנהגה רבים בחברה, אלה לא כללו הנהגה דתית-פולחנית. בדת הקדומה של בני ישראל לא היו כוהנות.

כמה מלומדים טענו כי ייתכן שהיתה זו מעין תגובת נגד לפולחני הפריון הכנעניים הקדומים, שבהם נודע תפקיד מרכזי לאֵלות ולכוהנותיהן. חוקרת התנ"ך הפמיניסטית המנוחה פרופסור תקווה פרימר־קנסקי כתבה: "רִיק חמור בדת התנ"כית נגרם מהתכחשותה או התעלמותה משני היבטים חשובים בחוויה האנושית, המגדר והמיין. אין בתנ"ך כמעט שום דיבור על מגדר, ואין שום התייחסות להבדלים מגדריים. הוא מציג אידיאולוגיה שעומדת בניגוד למציאות החברתית של אנשים החיים בעולם המתארגן על פי קווים מגדריים."

אין ספק שלא כך הדבר בספרות חז"ל, שם העיסוק בנושאים אלה תופס מקום מרכזי.

אחד הפרדוקסים העולים במעבר מן התנ"ך אל התלמוד הוא שאף שמעמדן החברתי של הנשים ירד, מעמדן המשפטי השתפר. עולה בבירור כי ביחס לסוגיות משפטיות מרכזיות, כמו נישואין, גירושין וירושה, מעמדן המשפטי של נשים יהודיות השתפר רבות מימי התנ"ך לימי המשנה, ומימי המשנה אל ימי הגמרא. דיני הנישואין והגירושין הפכו מורכבים וממוסדים יותר, עם פירוט נרחב של ההליכים, העילות לגירושין, ואולי החשוב מכל, זכות האישה להסכים או להתנגד למעמד חדש, שהיה כמובן תמיד ביוזמת הגבר.

המלומדת שהדגישה נקודה זו בעבודתה יותר מכל היא פרופסור יהודית האופטמן מהסמינר התיאולוגי היהודי. בספרה קריאה מחדש של חז"ל: קולה של אשה,

היא טוענת כי "החוק נוטה להתפתח במשך הזמן בכיוון של התייחסות אנושית יותר למקופחים."

לפי הערכתה, הרבנים ניהלו "פטריארכיה נדיבה". על פי גישה זו, חוש הצדק והתחושה שהנחתה את חז"ל, כי התורה מגלמת את רצונו של אל רחום וחנון, היו אחראים לשינויים שהחלו בחוקים שצוינו לעיל, בכיוון של יתר הגנה על זכויות הנשים. חלק מהקריאות הפמיניסטיות אולי רואות שינויים אלה כפטרנליסטיים ובסופו של דבר מזיקים למעמד הנשים. אבל בני שיחה של פרופ' האופטמן הם אלה הרואים כדרך שגרה את הרבנים כשונאי נשים; גישתה היא איפוא כתב הגנה על הרבנים בשאלת יחסם לנשים, שיש הרואים בו אפילו אפולוגטיקה.

בכל זאת נראה כי בהתייחס לשינויים אלה, מעמדן המשפטי הכולל של הנשים אכן השתפר. מצד שני, מעמדן החברתי ירד. אחת הדרכים שבהן ניתן לראות זאת היא שהרבה פחות נשים נזכרות בתלמוד, בהשוואה לתנ"ך. רובן נותרות אלמוניות, ומזוהות פשוט כ"אימו של", "אשתו של" או "בתו של".

נראה כי הסיבה העיקרית לשפל זה במעמדן החברתי נובעת מהיעדר נשים בתפקידי הנהגה פולחנית בתקופת התנ"ך. לאחר שחרב בית המקדש החליף אותו בית הכנסת, התפילה והלימוד החליפו את העלאת הקורבנות, והרבנים החליפו את הכוהנים. מכיוון שלנשים לא היו תפקידי הנהגה בבית המקדש והן לא שימשו ככוהנות, היה זה אך "טבעי" שהן לא הפכו לרבנים או לחכמים.

אבל מכיוון ששורשי התרבות הרבנית קודמים לחורבן בית שני, אנו חייבים לחפש לכך גם הסברים אחרים, משלימים. אחד מהם הוא השפעת התרבות היוונית, שבה נשים אינטלקטואליות נתפסו כמפוקפקות מבחינה מוסרית.

זאת ועוד, בית המדרש הרבני הפך לסוג של "מועדון חברים לגברים בלבד". בין החוקרים שנקטו גישה מגדרית לניתוח התרבות הרבנית ותפיסות הגבריות שלה יש למנות את ארי אלון ודניאל בויארין. אלון רואה בלימוד התורה פעילות זכרית אירוטית, כשהתשוקה מתמקדת בתורה עצמה, המואנשת במקרים רבים במונחים נקביים. בויארין מזהה תחושות הומו־אירוטיות בין החברים ללימוד. אבל לפי שני הניתוחים גם יחד, ברור כי נוכחות

אשה בשר ודם בבית המדרש היא אכן הסחת דעת מיותרת והנשים יחוו שם כזרות. נשים נתפסו כזרות כל-כך למפעל הרבני עד שהתלמוד קבע כי "נשים עם בפני עצמן הן" (שבת ס"ב). יש כאן הדהוד לקביעתה הקלאסית של סימון דה בובואר כי גברים הם הנורמה ונשים הן האחר. אין ספק שכך הדבר ביהדות הרבנית. "בהיסטוריה של היהדות, נשים נדחקו לשוליים, הודרו והושקו, "מציין לורנס ג'. סילברסטיין במאמרו *Others Within and Others Without: Rethinking Jewish Identity and Culture*. בעיני הרבנים, הנורמה היא זכר בוגר וחופשי: ילדים, עבדים ונשים הם האחר, והדבר מתבטא במערכת המצוות המוטלות עליהם, השונה מזו של הנורמה הגברית. התיאולוגיה הפמיניסטית היהודית, יהודית פלסקוב, ביטאה זאת אולי באופן הקולע ביותר: "כמו נשים בתרבויות רבות, גם הנשים היהודיות נתפסו כאחר. הנשים קיבלו את שמן מקהילה גברית התופסת את עצמה כנורמטיבית, והן מהוות חלק מן המסורת היהודית מבלי שהמקורות והמבנים שלה משקפים את החוויה שלנו כנשים. אנחנו חיות, עובדות ונאבקות, אבל החוויות שלנו אינן נרשמות, ומה שכן נרשם מנסח את החוויה שלנו במונחים זכריים. הקטגוריות המרכזיות של תורה, ישראל ואלוהים, כולן מובנות מתוך הפרספקטיבה הגברית."

מצד שני, ראוי לציין כי לפחות במקרה אחד, התלמוד מציין כי הרבנים קיבלו החלטה הלכתית – לאפשר לנשים להשתתף בטקס הסמיכה (הנחת הידיים) על הזבח – "כדי לעשות נחת רוח לנשים". מכיוון שלמונח המשמש ל"הנאה" בהקשר זה – "נחת רוח" – יש משמעות של עונג "רוחני" ולא פיסי, ניתן אולי להסיק כי עצם הרוחניות של נשים לא היתה זרה לחלוטין לרבנים. אך היא היתה, במקרה הטוב, שולית, וברוב המקרים לא התקיימה כלל. רוחניותם של הרבנים היתה כרוכה בלימוד התורה ובקיום המצוות. הנשים היו פטורות מלימוד תורה ומחלק גדול ממצוות ה"עשה" העיקריות. במידה שפיתחו לעצמן צורות משלהן לביטוי רוחני, אלו היו שונות ושוליות. אין בכך כדי לטעון שהנשים הודרו לחלוטין מבית

הכנסת. ארכיאולוגים חשפו ממצאים קדומים המזכירים את "שלטי התורמים" המוכרים בימינו, המעידים על תרומות נכבדות שהועברו לבתי הכנסת הראשונים מידי

נשים עשירות. למעשה, יש במקורות המדרש והתלמוד התייחסויות ל"מטרונה", מונח ששימש לציין נשים אמידות שהעניקו תמיכה כספית לבתי כנסת ולמוסדות לימוד. במקרים מסויימים, הן אפילו הציגו שאלות מלומדות לרבנים. בחלק מהמקרים, הן נישאו לגברים עשירים; במקרים אחרים, הן היו בעלות אמצעים משלהן.

בפרק העשירי של מסכת פסחים מעלה התלמוד את השאלה האם הנשים מסבות בסדר פסח או לא. הוא

מגיע למסקנה כי רוב הנשים אינן מסבות בנוכחות בעליהן (כפי שתלמידים אינם מסבים בנוכחות מוריהם, או עבדים בנוכחות אדוניהם). אבל "נשים חשובות" כן. לא ברור אם כוונת הביטוי "חשובות" היא במונח של מלומדות, בנות מעמד גבוה, או אולי נשים עשירות בזכות עצמן.

נעשים נסיונות, הן בקרב חוקרים והן בציבור הרחב, לשוב ולתבוע את המורשת ה"אבודה" של רוחניות הנשים היהודיות. רוב המאמצים מתרכזים בקבוצות "ראש חודש" של נשים ברחבי העולם.

אבל ניתוח של ספרות חז"ל מגלה לא רק את דחיקתן של הנשים לשוליים ואת הצורך בהמשגה מחדש של קטגוריות מסויימות לצורך מחקר פורה ומכיל יותר. הטקסטים מכילים אמירות רבות על נשים שהן בפירוש מעליבות ואפילו משפילות. כאשר אשה או ילדה קוראות טקסטים אלה, זו חוויה כואבת; כשגבר או ילד קוראים אותם, הם עלולים לחזק סטריאוטיפים שליליים באופן מסוכן. השאלה האם יש קשר בין סטריאוטיפים אלה לבין צורות אחרות של אפליה או אף התעללות בנשים היא נושא למחקר, אבל בסביבה חינוכית יהודית, הם מציבים אתגר לרגישות הפסיכולוגית ולמיומנות החינוכית של המורה – לדוגמה, מה קורה בבית ספר יהודי בימינו כאשר הכיתה מגיעה לפסוק הבא (תלמוד

ספרות חז"ל

מכילה אמירות רבות על נשים שהן במפורש מעליבות ואף משפילות

גורלן של הנשים היהודיות מזה של מקבילותיהן בחברה הכללית. אך עדיין, התהליך קפא על שמריו במאה הי"ג. אפילו בעצם ימינו אלה, נשים רבות עדיין סובלות שנים ארוכות של התעללות אך אינן יכולות לשים קץ לנישואין בלתי־אפשריים, וגם לא להמשיך הלאה בחייהן.

מורשת ימי הביניים

אחד התחומים שבהם מתרחשת פעילות תזזיתית בשנים האחרונות הוא חקר נשים יהודיות בימי הביניים. אין ספק שהתופעה קשורה בהתפתחות אחרת – ויש שיאמרו, מהפכה ממש – במחקר האקדמי ההיסטורי בעשרים או שלושים השנים האחרונות. במשך דורות רבים התרכז המחקר ההיסטורי בחקר מלכים ומלחמות. ליהודים לא היתה היסטוריה פוליטית וצבאית, אך היה להם גוף עצום של ספרות מסורתית, וההיסטוריה היהודית נלמדה במקרים רבים כהיסטוריה של הספרות היהודית. מספר הנשים הכותבות בתוך קורפוס זה היה זעיר.

אבל אז החלו ללמוד היסטוריה כהיסטוריה חברתית. כשהמוקד הוא שדות פעולה חברתיים וכלכליים, תיירות והגירה, משפחה, רפואה ומיילדות, ילדות וכך הלאה, מתחילות הנשים למלא תפקיד מרכזי יותר כמושאי מחקר. התפתחות נלווית לכך היא השימוש היצירתי במקורות כגון אוספי שו"ת, כתובות, רשומות משפחה וכדומה. יהודית רומני וגנר קבעה ביחס לתלמוד: "ספרות שנוצרה בידי גברים מציעה מעט מאוד עדות לחוויות בפועל של נשים אמיתיות, היסטוריות." אבל השימוש בשו"ת – בשאלות עוד יותר מאשר בתשובות – לחקר ההיסטוריה החברתית של היהודים, הועלה למדרגת אמנות בידי חוקרת צעירה מאוניברסיטת בר־אילן, אלישבע באומגרטן. ספרה, אמהות וילדים: חיי משפחה באשכנז בימי הביניים, הוא דוגמה מופתית לאופן שבו ניתן לעשות זאת. אברהם גרוסמן, ההיסטוריון זוכה פרס ישראל, פרסם ספר חשוב בשם חסידות ומורדות: נשים יהודיות באירופה בימי הביניים, ובו הוא מציין:

"שלושה גורמים עיקריים השפיעו על מעמדה של האישה היהודייה בימי הביניים: כמורשה המקראית

ירושלמי, מסכת סוטה, ג, ד): "יישרפו דברי תורה ואל יימסרו לנשים?"

ציינו קודם כי אבותינו לא היו שותפים בהכרח לרגישויות שלנו כיום. אבל מתוך שני סיפורים על ברוריה נוכל אולי להסיק כי תחושת ההשפלה איננה המצאה מודרנית. הסיפור הראשון מופיע בתלמוד בבלי, מסכת עירובין נ"ג, ב', כאשר רבי יוסי הגלילי שואל את ברוריה: "באיזו דרך נלך ללוד?" תשובתה היא: "גלילי שוטה! לא כך אמרו חכמים 'אל תרבה שיחה עם האשה?' היה לך לומר 'באיזו ללוד?!'" כך גם בפירוש רש"י למסכת עבודה זרה י"ח: ברוריה לגלגה באוזני בעלה על מה שאמרו חכמים, כי "נשים דעתן קלה". לגלוג זה הביא בסופו של דבר לנפילתה, כתוצאה מעלילת דבר עבירה שטווה בעלה, רבי מאיר. בשני המקרים, הטקסט המציג אותה לועגת לדברי חכמים מייחס תכונות שליליות לנשים או לעצם המגע עימן.

כמו כן יש בידינו עדות מליטא בסוף המאה הי"ט – מזכרונותיו של רבי ברוך אפשטיין, "מקור ברוך" – כי דודתו, ריינה בתיה מוולוז'ין, אשתו של הנצי"ב – מתחה ביקורת על עמדות חז"ל כלפי נשים. ברור איפוא שלמרות שהתפתחות הפמיניזם כתנועה אידיאולוגית נרחבת היא אכן תוצר של המאה העשרים, מידה מסויימת של תרעומת על תפקידן ומעמדן של נשים יהודיות, ובעיקר על העמדות המסורתיות כלפיהן, עלתה בברור הרבה לפני ימינו ואף לפני העידן המודרני. כבר ציינו כי מעמדן המשפטי של הנשים השתפר בתחום הנישואין והגירושין, מימי התנ"ך, המשנה והתלמוד. (המחקר המקיף ביותר בנושא זה הוא פרי עטו של הרב שלמה ריסקין.) חז"ל אכן הנהיגו שינויים שהגנו על זכויות הנשים, ובמקרים רבים שפר בהרבה

"3 גורמים

עיקריים

השפיעו על

מעמד האשה

היהודית בימי

הביניים:

המורשה

המקראית

והתלמודית,

המציאות

בחברה

הנוכרית

והמעמד

הכלכלי של

היהודים"

והתלמודית, המציאות בחברה הנוכרית שבתוכה חיו ופעלו היהודים, והמעמד הכלכלי של היהודים, ובכלל זה חלקה של האישה בפרנסת המשפחה".

בתקופות רבות ובקהילות רבות, הנשים היו המפרנסות העיקריות במשפחותיהן. כפי שצויין, הטקסטים הרבניים מתארים נשים במגוון רב של פרנסות ועיסוקים ורואים בעבודה ובתפוקת הנשים, בבית ומחוץ לה, מרכיב חיוני בכלכלת המשפחה. לעומת זאת, מבחינת הגברים, עבודה ופרנסה אינן נתפסות אוטומטית כברכה, אלא עומדות בסתירה לאידיאל של התמסרות מלאה ללימוד התורה.

אחת התוצאות של הפטור/ההדרה של הנשים מהיבטים רבים בלמדנות היהודית ובקיום מצוות הפולחן והטקס היתה שהדבר אפשר להן להקדיש יותר זמן גם למשפחה וגם לפעילות כלכלית. דפוסים אלה התמידו לאורך זמן בקהילות החרדים, עד עצם היום הזה.

נתחקה כאן אחרי רשימת השינויים החשובים שגרוסמן מונה במעמד הנשים היהודיות, שהתחוללו באירופה בימי הביניים. בין היתר, הוא מציין כשינויים חשובים את הנקודות הבאות:

1. השיפורים במעמד הנשים בענייני נישואין וגירושין, שהחלו בימי המשנה והתלמוד, נמשכו בימי הביניים. בנסיבות מסוימות, אשה יכלה ליזום גירושין. גירושין מאשה נגד רצונה היו אסורים, ובארצות אשכנז חל איסור לשאת אשה שנייה. עונשים חמורים הוטלו על בעלים שהתעללו גופנית בנשותיהם.
2. נשים יהודיות מילאו תפקיד חשוב בפעילויות כלכליות ובפרנסת משפחותיהן ונהנו מחופש תנועה מורחב, בעיקר באירופה הנוצרית.
3. האיסור הרבני על לימוד תורה לנשים התרופף במידה מסוימת. היו יותר דוגמאות לנשים מלומדות. נשות אשכנז הגדילו את חלקן בקיום המצוות, ובין היתר נהגו גם לברך על מצוות עֲשֵׂה שהזמן גרמן, אשר באופן רשמי הן פטורות מהן.
4. בעבר חל איסור לשאת אשה "קטלנית", דהיינו אשה שהתאלמנה פעמיים, כשהדגם התנ"כי למקרה זה

הוא תמר בספר בראשית ל"ח. אבל בימי הביניים בוטל איסור זה למעשה.

בין השינויים החיוביים מונה גרוסמן את הנקודות הבאות:

"בכל תקופת

ימי הביניים,

שנמשכה

כאלף שנים,

לא נמצאה ולו

אשה יהודיה

אחת בין

חכמי ישראל"

- מקומן החשוב של נשים במשנת חכמי הקבלה, הן בחיי המשפחה והן בתמונת החיים בעולם הבא, שבמסגרתה נתפסו יחסי האישות כבעלי ערך דתי מרכזי. האשה מסייעת ליחסי ה"זיווג" שבין בעלה לבין השכינה. כפי שניסח זאת משה אידל: "מזוית ראייה זו, יש להניח כי האישה נחשבה לא רק תוספת לגבר, הזקוק לה למען שלמותו,

אלא גם לעיקרון מקיף והכרחי לקיום המציאות, ולפעילותה השפעה מכרעת על מצב העולם".

- קשה להעלות על הדעת שהשקפות כאלו לא השפיעו על היחס לנשים מצד המקורבים לתורת הקבלה. חלק מהשינויים הללו, ובעיקר אלה המתייחסים למקום האשה בחיי הדת, מתיישבים היטב עם האווירה הכללית באירופה הנוצרית במאה ה"ג, שבה נשים מילאו תפקיד מכובד יותר מבעבר בחיי הדת, וליחיד נודע תפקיד מרכזי יותר בחברה.

התנגדות להבחנה של גרוסמן, שהביאה לשינוי חיובי, מבוססת על שני טעמים. האחד, מנקודת מבט תיאורטית-השוואתית: תפיסת תפקיד קוסמי לנקבה, או למעשה אפילו קיום המושג של אלוהות נקבית, לא בהכרח משפיעים לטובה על תפקיד הנשים בפועל בחברה. זאת ניתן לראות בבירור ביחס לנשים בחברה ההינדית, שם קיומן של אלוהויות נקביות לא מנע את המנהגים של רצח תינוקות ממין נקבה או השלכת אלמנות למוקד שבו נשרפו גופות בעליהן. שנית, הקבלה מכילה למעשה התייחסויות שליליות

דומה שאין להגביל תופעה זו לתחום היצירה לבדו. מדובר בעדות חשובה ומעמיקה לגבי מקומן בחברה. כארבעה-עשר אחוז מקדושי הכנסייה הנוצרית הן נשים. ואף בתרבות המוסלמית נזכרו נשים שהעבירו מסורות דתיות. שתיקן של הנשים היהודיות רועמת."

התמודדות עם המודרניות

יש סוג מסויים של חינוך יהודי שבו נעשית השוואה עם התרבות הכללית רק כדי "להוכיח" את עליונותם של היהודים ושל כל דבר יהודי באשר הוא. על פי אסכולה זו, בכל דור ודור, היהודים היו תמיד מתקדמים יותר ומשכילים יותר משכניהם הגויים. למרבה הצער, אמונה זו אינה אלא מיתוס. כבר ראינו שמץ מכך בהשוואה בין מעמד הנשים היהודיות, הנוצריות והמוסלמיות בימי הביניים. עם עליית המודרניות, הנשים היהודיות בגרמניה הישוו את עצמן לשכנותיהן הנוצריות, אשר במקרים רבים ידעו קרוא וכתוב; הנשים היהודיות התלוננו בתוך קהילותיהם כי אינן יכולות להבין את התפילות ואת כתיבי הקודש. הנשים הנוצריות היו בקיאות יותר בכתיבי הקודש שלהן מאשר היהודיות.

למפגש עם העולם המודרני – שיעקב כץ היטיב לאפיינו כ"מסורת ומשבר" – נודעו השפעות שונות על נשים יהודיות וגברים יהודיים. תהליך המודרניזציה התקדם באופנים שונים בקהילות שונות ובשכבות חברתיות שונות, ובקצב שונה.

אחד המונחים שכץ טבע בספרו הוא "החברה הנייטרלית". כץ התכוון לכך שההשכלה האירופית, או הנאורות, טמנה בחובה הבטחה ליהודים להיווצרות חברה נייטרלית – דהיינו, חברה שבה שום דת או לאום לא יהיו את הגורמים המכריעים בקשרים החברתיים. אנשים יישפטו כפרטים, על פי מעלותיהם האישיות. התבחינים יהיו בעיקרם רוחניים ותרבותיים.

בתולדות הנשים היהודיות היתה קבוצה קטנה של נשים שמילאו תפקיד מרכזי בהתפתחותה של חברה נייטרלית זו. היו אלה נשות ברלין (ובמידה פחותה, נשות וינה ופאריס), שפתחו את הסאלונים שלהן לאנשי הספרות והמאורות האינטלקטואליים של זמנן.

רבות מאוד לנשים. מקורם של כמה מהשינויים השליליים שגרסמן מעלה, כגון הקשחת הנוהג ביחס לדיני הווסת, טמון בקבלה. המיסטיקה היהודית היא אחת מצורות המיסטיקה הידועות שאין בהן כל השתתפות נשית הראויה לציון.

נבחן עתה כיצד מאפיין גרוסמן את השינויים השליליים שהתחוללו בתקופת ימי הביניים:

1. גברה ההתעקשות על מנהגי צניעות מוגזמים בארצות האיסלאם. בשונה מאירופה הנוצרית, כפי שנזכר לעיל, היו שם גם מגבלות חמורות יותר על חופש התנועה של נשים. זה נבע כנראה מן ההשפעה התרבותית של החברה הכללית. (במסגרת הקהילה החרדית, תופעה זו – אף שנראה כי אינה מושפעת מן הנוהג המוסלמי – עדיין חיה וקיימת בשנת 2008.)
2. כפי שצויין קודם, הוחרפו ההגבלות הקשורות בדיני הווסת. כמה מהן נבעו מעניין גובר בכישוף ובלחשים, ומן הדגש הבולט בהם על עיסוק בדם. (אף שהאשכנזים והספרדים מעולם לא פיתחו את "בקתת הווסת" שאליה נשלחו נשים במחזור אצל יהודי אתיופיה, הם בהחלט הגבילו וסגרו את הנשים בביתן בתקופת הווסת. במקרים אחדים, התרבות העממית דרשה שנשים לא ייכנסו לבית הכנסת בימים אלה של החודש.)
3. גרוסמן מציין את ההשפעה השלילית של זרמים מסויימים בפילוסופיה של ימי הביניים. הוא מזכיר את הגישה השלילית של הוגי דעות ספרדים ופרובנסלים, ובעיקר את רבי יצחק אברבנאל.

לסיום, גרוסמן מקדיש מקום נכבד לתיאור של מה שהוא תופס כבעיה הגדולה ביותר ביחס של יהדות ימי הביניים אל הנשים. הוא קורא לה "דממת היצירה". וכך הוא אומר:

"בתחום אחד הייתה לנשים נחיתות והוא חיי הרוח. בכל תקופת ימי הביניים, שנמשכה כאלף שנים, לא נמצאה ולו אישה יהודיה אחת בעלת חשיבות בין חכמי ישראל... התמיהה גדולה כפליים אם אנו משווים את השתיקה המוחלטת של נשים יהודיות עם יצירתן של נשים בחברה הנוצרית, בעיקר בתחום המיסטיקה.

במהלך רבע המאה שבין השנים 1780–1806, נהגו שועי החצר וטובי האינטלקטואלים של ברלין להתאסף בבתיהן של קומץ נשים יהודיות עשירות ומשכילות, כדי לדון שם בענייני דיומא. נסיכים, אצילים, סופרים שהתקדמו במעלה הסולם החברתי, שחקנים, ונשים יהודיות יפהפיות נהרו לסאלונים של רחל לוי ורנהאגן, הנרייטה הרץ, ודורותיאה פון קורלנד (לבית מנדלסון), שגם הקימו מוסד תרבותי חדש וגם היו דוגמה לערבוב חברתי שלא היה לו תקדים בעבר הגרמני. הסאלונים צמחו מתוך החברה החצרונת, מוסדות בילוי הפנאי המסחריים, והמועדונים האינטלקטואליים החדשים שנפתחו בעיר. להשתתפות בסאלונים היו מניעים חברתיים ואישיים מורכבים. בני האצולה, לדוגמה, הזדקקו לאנשי הכספים היהודיים לצורך הלוואות אישיות, אך הם היו מעוניינים גם בגישה לזרמים תרבותיים מתקדמים יותר. בשביל הנשים היהודיות, הנהגת סאלון ספרותי כזה הציעה לא רק מילוט מחיי הבית המוגבלים ועתירי האיסורים, אלא גם עוצמה חברתית ואישית, שהתגבשה והתעצמה עוד עם טיפוסן במעלה הסולם החברתי באמצעות נישואין לבני האצולה. אבל אף שהסאלונים הללו היו מועילים וממריצים ביותר לכל משתתפיהם, הם היו למעשה תוצר של התלכדות חולפת של מבנים חברתיים ותרבותיים. הרכילות האנטישמית שרחשה מתחת לפני השטח והפטריוטיזם החדש שגאה עם המהומות בפרוסיה אחרי 1806 הרסו את חיי הסאלונים החברתיים היהודיים בברלין.

אחד המאפיינים המרתקים ביותר של תקופה קצרה זו היה השיעור הגבוה של נישואי חוץ, כצורה של טיפוס בסולם החברתי לנשים יהודיות. מה שחשוב כאן הוא שלאורך סוף המאה ה-18, כל המאה ה-19 ולתוך המאה ה-20, נשים יהודיות חכמות ומוכשרות רבות אבדו למעשה לקהילה היהודית, שלא היו בה שום הזדמנויות להתפתחות מנהיגות נשית פנימית. אחד מנושאי המחלוקת בקרב היסטוריונים החוקרים נשים יהודיות הוא ההבדל בקצב המודרניזציה של גברים ונשים בקהילות יהודיות שונות, והשאלה באיזו מידה היו הנשים סוכנות של שינוי חברתי או שומרות גחלת המסורת.

בהתבססה בעיקר על זכרונותיה של אשה אחת ברוסיה (פאולינה ונגרוף, 1833–1916), מצביעה שולמית מאגנוס על תפקיד האשה היהודיה כ"שומרת המסורת מפני העולם החיצוני".

חוקרים אחרים הדגישו את תפקיד הנשים כסוכנות שינוי חברתי ותרבותי. לנשים יש סבירות גבוהה מגברים ללמוד שפות זרות ומקצועות חילוניים, ולקיים מגע יומיומי עם העולם שבחוץ. בהיעדר חינוך יהודי מבוסס, חשיפה זו הובילה במקרים רבים להתבוללותן.

במחקרה החלוצי על הרגלי הקריאה של נשים, תחת הכותרת נשים קוראות: יתרונה של שוליות בקרב נשים יהודיות במזרח אירופה במאה ה-19, הפכה איריס פרוש את דחיקת הנשים לשוליים ליתרון תרבותי. אבל זה נכון רק אם תופסים את המודרניזציה וההשכלה כהתפתחויות חיוביות בלבד; אך כפי שראינו, הן עלולות להיות חרב פיפיות לקהילה היהודית ולהישרדותה. זאת ניתן לראות בבירור ביצירתו של שלום רבינוביץ, שנודע יותר בשמו הספרותי שלום עליכם, הסופר האידי הגדול (1859–1916), שבעינו החדה היטיב לראות את התמונה היהודית במזרח אירופה בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20. בסיפוריו על טוביה החולב, שעליהם התבססו המחזה המצליח בברודווי והסרט ההוליוודי שובר הקופות "כנר על הגג", שלוש בנותיו של טוביה – צייטל, הודל וחווה – מתחתנות באופן החורג מן המסורת. צייטל מתאהבת בחבר הילדות שלה, מוטל החייט. כבר כאן מדובר בשבירת מסורת השידוכים, אבל לפחות הזוג בא לבקש את רשותו של טוביה להינשא.

במקרה השני, טוביה מביא הביתה מהפכן צעיר כדי שזה ילמד את בנותיו תורה ומקצועות אחרים. הבחור נמשך אל שנינותה ולשונה החדה של הודל. גם הם מתאהבים, אך הפעם אינם מבקשים את רשותו של טוביה אלא את ברכתו בלבד. בקשת הרשות מההורים משתמעת כציות למבנה הסמכות המסורתית; בקשת הברכה בלבד פירושה שהמבנה המסורתי ננטש, אך עדיין קיים הרצון הרגשי להישאר מחוברים. בפועל איננו רואים את החתונה, כי הצעיר נשלח לסיביר בגלל פעילותו המהפכנית, והודל הולכת בעקבותיו.

לבסוף, חווה נמשכת לגוי כשהוא נותן לה ספר לקרוא. ברור שחתונה עם גוי מצויה מחוץ לתחום

שטוביה מסוגל להרשות מטעמי דבקות במסורת. הסיפורים מראים איפוא כי נישואין מאהבה, נשים שלומדות וקוראות ספרים – כולם ביטויים של המודרניות – עלולים להביא לקריסת המסורת ובסופו של דבר לנישואי חוץ ולהתבוללות.

אם נעזוב את עולם הספרות ונשוב להיסטוריה חברתית, הרי שבנוסף לקומץ הנשים שאירחו בסאלונים, היו נשים יהודיות רבות שנמשכו לתנועות קיצוניות ומהפכניות, אם במסגרת הקהילה (כגון תנועת ה"בונד") ואם מחוצה לה (סוציאליסטים, קומוניסטים, אנרכיסטים וכדומה). שמות כמו רוזה לוקסמבורג ואמה גולדמן עולים מיד בזכרון. מפתה לתהות איך יכלה ההיסטוריה היהודית להיות שונה, אילו זכו נשים אלה לחינוך יהודי מבוסס ולהזדמנות למלא תפקידי הנהגה במסגרת הזרם המרכזי של הקהילה היהודית.

החינוך היהודי כמקרה מבחן

האפיון הרווח של הלמדנות היהודית הוא "מפעל חיים". לא כך היה כשמדובר בנשים. הרבנים פטרו את הנשים ממצוות לימוד התורה. לפטור הזה הועלו הסברים רבים ושונים. חלקם משווים אותו לפטור הכללי ממצוות עשה מסוימות העלולות להפריע לשיקולים המעשיים של תפקיד האשה בבית ובחברה. ניתוח פמיניסטי עשוי להסביר את ההדרה כנסיון להדיר נשים ממרכזי הכוח וקבלת ההחלטות בחברה היהודית המסורתית. מעבר לכך, כמה בני סמכא דתיים קלאסיים נימקו את המקורות לנחיתות הנשים בכישוריהן השכליים הנחותים או בטבען המוסרי הנחות.

עמדות כגון אלו נוטות להפוך לנבואה המגשימה את עצמה; אם אין מעניקים השכלה לבנות, מפני שחושבים שהן אינן מתאימות מבחינה אינטלקטואלית ללמידה, הרי שלעולם לא תינתן להן ההזדמנות לפתח את כישוריהן והבנתן.

מכרעת עוד יותר מן הסיבה לפטור היא השאלה "האם היותן פטורות מלימוד התורה פירושו שהן גם מונדרות מן התורה?" היו קהילות שבהן נאסר ללמד בנות תורה מתוך ספרים. אבל מכיוון שהנשים מחוייבות בשמירת חלק גדול מן המצוות, ומאחר שאילו האשה היהודיה לא היתה יודעת דבר היה קשה לבעלה לחיות אתה (הבעל חייב לסמוך על כך שאשתו מכירה לפחות חלק מחוקי הטהרה והכשרות, או לפחות אילו שאלות להפנות אל הרב), היה צורך להעניק לבנות לפחות השכלה בסיסית. זאת ניתן להשיג באופן בלתי-פורמלי במסגרת הבית, דרך הצפייה במה שאימן או קרובות משפחה מבוגרות אחרות עושות. וכך, הנורמה ברוב הקהילות היהודיות ולאורך רוב ההיסטוריה היתה שהבנות אמנם לא התחנכו במוסדות לימוד רשמיים, אך הן לא היו בורות לחלוטין. בנוסף התפתחה נורמה שנייה, שאותה ניתן לכנות "האשה המלומדת". ושוב, אנו מוצאים קומץ דוגמאות לכך כמעט בכל קהילה וכמעט בכל תקופה – בנות שאביהן לימד אותן או שלמדו בכוחות עצמן. אבל יש להתייחס אליהן כאל יוצאות מן הכלל המעידות על הכלל.

מצב זה החל להשתנות במחצית המאה ה-15, עם המצאת מכשיר הדפוס, שהפך את הספר המודפס לנחלת ההמונים, ולפיכך נגיש גם לנשים. התפתחו סוגות חדשות, בעיקר ביידיש, שנועדו לנשים, ולעתים אף פרי עטן של נשים. ביניהם ראוי לציין את ספרי ה"תחינות/תחינעס" – סידורי תפילות ובקשות ביידיש.

אחד המסמכים החשובים ביותר בתולדות הנשים היהודיות – יומנה של גליקל מהמלך – נכתב בסוף המאה ה-17 (זכרונות 1719–1691). מקריאת ספר זה ניתן ללמוד רבות על חיי נשים יהודיות בראשית העידן המודרני.

בסוף המאה ה-18 וראשית המאה ה-19 הקימה הקהילה היהודית בגרמניה רשת בתי ספר לבנות. תוכנית הלימודים בבתי הספר היתה בסיסית ביותר, והדגישה מלאכות מסורתיות של נשים בצד מיומנויות אוריינות

ב־1903, בכנס

רבנים, נדחתה

הצעת אחד

האדמו"רים

להקים בתי-

ספר דתיים

לבנות כמעט

פה אחד,

בנימוקים

מסוג, "סבתא

שלי לא למדה

בבית-ספר,

מדוע שבת

תלמד?"

אלא שהיא הולידה חיקויים רבים. עד שנות העשרים של המאה העשרים הפך החינוך היהודי לבנות ליסוד מוסד בכל הזרמים ביהדות, אפילו בקרב החרדים הקיצוניים, ולא בגלל חוקים כלשהם שכפו חינוך חובה. זה היה, בפשטות, רעיון שהגיעה שעתו – והוא נולד מתוך כורח חברתי וכלכלי.

"מאחורי כל

פמיניסטית

מהדור שלי

עמד אב

פמיניסט".

(חנה ספראי,

1946-2008)

בתוך העולם החרדי, עד היום, בתי הספר הנפרדים אינם בהכרח שווים. עדיין קיים פער תרבותי בין הבנות, המקבלות השכלה חילונית רחבה יותר, לבין הבנים, המתמקדים באופן כמעט בלעדי בלימוד התורה והדינים. אבל בשאר הקהילה היהודית, ובמיוחד ברבע האחרון של המאה העשרים, חל גידול משמעותי בהזדמנויות שהחינוך היהודי מציע לבנות ולנשים. יש קהילות שבהן הושג שוויון הזדמנויות כמעט מלא. בקהילה היהודית כיום יש עדיין אי-שוויון מגדרי מסויים ביחס לחינוך יהודי. למרבה הצער, בפלחים רבים

בקהילה, הבנים והבנות גם יחד אינם זוכים לחינוך ראוי או מספק. בחוגים המסורתיים יותר, רק ברבע האחרון של המאה שעברה הפך החינוך לבנות לנושא בעל קדימות. לנשים היהודיות יש "הרבה מה להשלים" כדי לעמוד על בסיס שווה לגברים.

מחנכת צעירה ומרשימה מירושלים בשם יעל אונטרמן כתבה את הדברים הבאים:

"העובדה שאבותיהן התייחסו אליהן כאל שוות מבחינה אינטלקטואלית היוותה חוויה מעצבת בשביל כמה נשים חריגות. בחלק מהמקרים, כמו זה של המנהיגה הציונית הנרייטה סולד, זה קרה במשפחה שלא היו בה ילדים בנים, ולכן ייתכן שהיה זה בבחינת ברירת מחדל; אבל באחרים, כגון בבית משפחת ליבוביץ [שהוציא מתוכו שניים מהיהודים הבולטים ביותר במאה העשרים: נחמה ליבוביץ, מורת התנ"ך הדגולה, ואחיה, הפילוסוף והמדען ישעיהו ליבוביץ, 1903-1994], היה זה יותר עניין

בסיסיות בלבד. ההשכלה ברשת החינוך לבנות הועשרה הודות לפועלו של שמשון רפאל הירש (1808-1888), רב גרמני, מחנך והוגה דעות, ומייסד תנועת "האורתודוכסיה החדשה" ביהדות. תחת הנהגתו הוקמו אפילו כמה בתי ספר משותפים לבנים ולבנות, וחינוך הבנות הפך לערך בפני עצמו.

אבל במזרח אירופה, מעוז הדתיות והחרדיות היהודית באותה תקופה, לא היו עדיין בתי ספר יהודיים לבנות במסגרת דתית. הרשויות הרבניות במזרח אירופה כיבדו את הירש ואת מפעלו, וסברו שהוא מתאים לגרמניה, שם חלה עלייה גדולה בהיקף ההתבוללות, דרך נישואי חוץ והתנצרות, וההיטמעות התרבותית, דרך התנועות הדתיות הליברליות. אך לדעתם לא ניתן היה לאמץ או לחקות את החידוש הזה בקהילותיהם.

בה בעת, האידיאל הדתי לגבי העיסוק הגברי היה הלימוד. לפיכך נפל עול הפרנסה ברובו על כתפי נשותיהם ובנותיהם הלא-נשואות. (כבר ציינו עובדה זו כמה פעמים במהלך הסקירה ההיסטורית.) נשים יהודיות רבות החלו לרכוש שפות וכישורים מקצועיים נרחבים, שסייעו להן לפרנס את משפחותיהן. בפולין, נערות יהודיות נשלחו לפעמים ללמוד בבתי הספר הקתוליים, שניהלו הנזירות, והתוצאה היתה שבתוך אותה משפחה, הבנים והבנות גדלו והתפתחו בעולמות תרבותיים שונים לחלוטין. רבות מהנערות החלו לפקפק בערכים הדתיים ובמסורות שלמדו מהוריהן. התפתח פער בין הישגיהן במקצועות החילוניים לבין בורותן היחסית במקורות היהודיים.

בשנת 1903, בכנס רבנים בקרקוב, הציע האדמו"ר מזווירצ'ה להקים בתי ספר דתיים לבנות. דבריו נקטעו בצעקות והצעתו נדחתה כמעט פה אחד. הטיעונים ששימשו נגדו היו מן הסוג של "סבתא שלי מעולם לא למדה בבית ספר, מדוע שבתי תלך לבית ספר?"

נדרשו עוד ארבע-עשרה שנים, מלחמת עולם ותופרת צעירה מסורה ואמיצה מקרקוב כדי לשנות את המצב ולמצוא פתרון לבעיה. שרה שניירר התגוררה בווינה במשך תקופה קצרה במלחמת העולם הראשונה ונחשפה שם לתלמידותיה של הירש. בשובה לפולין ייסדה תנועה חינוכית לנשים שנודעה בשם "בית יעקב". לא זו בלבד שהתנועה גדלה במהירות בכל רחבי העולם היהודי,

של עקרון או של תרבות. גם מלומדת גדולה בתורה בת זמננו, אביבה זורנברג, למדה רבות מפי אביה, שהיה המורה החשוב ביותר שלה.

החוקרת והמחנכת הפמיניסטית המנוחה חנה ספראי (1946–2008) אמרה פעם: "מאחורי כל פמיניסטית מן הדור שלי עמד אב פמיניסט." אין ספק שהדבר נכון לגבי הרקע של ספראי עצמה, שאביה היה הפרופסור שמואל ספראי, חוקר תלמוד ידוע שם מן האוניברסיטה העברית בירושלים.

מודלים של מנהיגות

החינוך היהודי, בעיקר כשהוא שואף לעזור לאדם צעיר לפתח תחושה חזקה של זהות יהודית, מתבסס במקרים רבים על הרעיון של מודלים לחיקוי. לפיכך החיפוש אחר מודלים נשיים לחיקוי הוא חלק מתהליך החינוך מחדש. כפי שציינו קודם, מסורת המיסטיקה היהודית, בוודאי בניגוד למסורות של דתות אחרות, אינה מהווה מקור פורה למודלים נשיים. התנועות המיסטיות היהודיות היחידות שבהן נשים היו מעורבות בביורור היו תנועת השבתאות, והזרם שצמח ממנה, הפראנקיזם. בידינו תיעוד על מקרה חריג אחד – זה של חנה רחל וברמאכר, שנודעה בכינוי "הבתולה מלודמיר".

ברתה פאפנהיים (1859–1936) היתה אישיות תקיפה ונמרצת שניסתה כל חייה לשלב פמיניזם ויהדות. היא הקימה את התנועה הפמיניסטית היהודית בגרמניה, עמדה בראשה במשך עשרים שנה (1904–1924), והחדירה בה את להט אמונתה.

מניה וילבושיץ שוחט (1880–1961) היתה בין מייסדי תנועת הקיבוץ. היא היתה מנהיגה אידיאולוגית ומעשית גם יחד.

נחמה ליבוביץ לא החלה את דרכה כמנהיגה או חלוצה או מודל לחיקוי לנשים יהודיות. אך היא נגעה כנראה בחייהם של יותר נשים וגברים יהודים במאה העשרים מאשר כל דמות חינוכית אחרת. רבים קראו לה "רבי", בעיקר במובן המקורי של המלה, שהוא "מורי". היא היתה נגישה, אנושית, צנועה, ובה בעת מבריקה, ידענית, יצירתית – נערצת ואהובה על תלמידיה, על

משתתפי החוגים שקיימה בביתה הצנוע בירושלים, ועל כל מי שהכיר אותה רק מכתביה. נחמה היתה המורה לתנ"ך המובילה בעולם היהודי במשך עשורים רבים. היא ביקשה שעל מצבתה תיכתב בפשטות המלה "מורה".

אך היתה זו הנרייטה סולד (1860–1945), שנולדה כמעט שני דורות לפני נחמה ליבוביץ, אשר סיפקה דוגמה אמיתית למנהיגות מודעת ומוצלחת של אשה. היא היתה הבת הבכורה מבין שמונה בנות שנולדו לרב ליברלי יליד הונגריה בבולטימור, ארה"ב, ובעלת בקיאות יוצאת דופן במקורות היהודיים בקרב הנשים בקהילתה. אף שחייה המקצועיים שילבו הוראה ומחקר, היא ידועה בעיקר בזכות הארגונים שהקימה, כגון ההסתדרות הציונית של נשות הדסה בארה"ב והארגון המדיציני הדסה בישראל, והארגון שעזרה להקים, "עליית הנוער".

ידועים פחות הם כתביה ההגותיים, שבהם העמיקה בשלושה נושאים עיקריים, והקדימה בהרבה את זמנה: פלורליזם דתי יהודי, שינוי תפקיד הנשים ביהדות, וחתירה כציונית לשיתוף פעולה יהודי-ערבי בארץ ישראל. היא היתה קשורה גם בקשרי חברות ועמיתות עם חברי אגודת "ברית שלום", אך מעולם לא הצטרפה רשמית לקבוצה. זו היתה קבוצת עילית קטנה של ציונים כמו מרטין בובר, יהודה מאגנס וגרשום שלום, שקידמו את רעיון ייסודה של מדינה דו-לאומית (יהודית-ערבית) בארץ-ישראל (פלסטינה). באחד ממכתביה בתקופת המרד הערבי שפרץ ב-1936, כתבה סולד כי אם היהודים אינם מסוגלים למצוא דרך לחיות בשלום עם הערבים, "הציונות נכשלה כישלון חרוץ". היא היתה פעילה בתנועה הציונית העולמית ובשנת 1927 נבחרה לוועד המנהל של התנועה בארץ-ישראל. הרבה לפני כן, בשנת 1896, נשאה את נאומה הציוני הראשון באמריקה, אשר לדעת שבועון יהודי אחד היה "כמעט עמוק מדי לאשה אמריקנית".

מכתביה של סולד, שנכתבו לאחותה לאורך עשורים רבים, מגלים גם את חוש ההומור שלה וגם את התסכול שחשה לעתים, כשנאלצה להתמודד עם התנאים בפלסטינה שלפני קום המדינה, עם הבורוקרטיה או הפוליטיקה. היא לא נרתעה מהשמעת ביקורת, בין על מה שראתה כדור הצעיר והיהיר שגדל בארץ ישראל ובין על התרגילים הפוליטיים של כמה מהמפלגות הדתיות. סולד היתה אשה בעלת אמונה ושכנוע עמוק; אך

המסורת היהודית הרווחת מאשר התפיסה שלי או של משפחתי. אתה מבין אותי, נכון?"

זהו שיעור עדין ומכובד איך לחנך ולהנהיג בכיוון של שינוי חברתי.

ב־1972

הוסמכה רֶבֶה

ראשונה על

ידי ה"היברו

יוניון קולג'"

של התנועה

הרפורמית

האתגרים בימינו ותגובות להם

התנועות הליברליות ביהדות, שהחלו בראשית המאה ה־19, הציבו את סוגיות הנשים במקום בולט בסדר יומן. סוגיות אלו נפתרו בדרך כלל בכיוון של ישיבה מעורבת בבית הכנסת (במה שכונה "מושבים משפחתיים"). עזרת הנשים הוקמה במקרים רבים בתוך בית הכנסת. אבל פרט לכך, רק במחצית השנייה

של המאה העשרים הונהגו שינויים משמעותיים יותר, במונחי התפקידים של נשים בבית הכנסת ואפילו הסמכה לרבנות. רגינה יונאס (1944–1902), ילידת ברלין, הוסמכה באופן פרטי כרבנית חופשית בגרמניה בשנת 1935. למרבה הצער, היא נספתה בשואה. היא היתה האשה הראשונה שהוסמכה לרבנות בעידן המודרני. 1972 היתה שנת מפתח, שבה הסמיך ה"היברו יוניון קולג'" של התנועה הרפורמית את הרֶבֶה הראשונה מטעמו, סאלי פריזנד, ובחודש מארס אותה שנה חוללה קבוצת הנשים הידועה בכינוי "עזרת נשים" (אף שרוב חברות התנועה היו תוצר של הזרם הקונסרבטיבי, חלק מהמנהיגות היו אורתודוקסיות מודרניות או מזוהות עם תנועת "חבורה" המתעלמת מהזרמים הקיימים) סערה גדולה בעיתון "ניו יורק טיימס", כאשר הופיעה ללא הזמנה בכנס השנתי של אסיפת הרבנים של התנועה הקונסרבטיבית ותבעה שינוי. אחד השינויים שהקבוצה דרשה, הסמכת נשים בסמינר התיאולוגי היהודי של התנועה, התקבל רק תריסר שנים מאוחר יותר. לפיכך מפתיע מעט לקרוא את הפסקה הבאה בספרו של ג'ונתן סרנה, היהדות באמריקה:

היו לה רגעים של ספק. רגעים אלה אולי עזרו לה להפוך למודל נגיש יותר לחיקוי ולהבין טוב יותר את המצב על כל מורכבותו. אך היא לא ויתרה. וכשנתקלה בהתנגדות היא התמודדה איתה בצירוף של קשיחות ועדינות. דוגמה לצירוף זה מופיעה באחד ממכתביה המפורסמים ביותר, שנכתב ב־1916 לידיד המשפחה חיים פרץ. עם מות אמה של סולד, פרץ הצייע לומר את הקדיש. וכך כתבה:

"אני מתקשה למצוא מלים כדי לומר לך כמה נגעה ללבי הצעתך לקרוא את הקדיש על אמי היקרה. לא אוכל אפילו להודות לך – זה דבר שחורג מתודת... בוודאי תתהה איפוא מדוע אני יכולה לקבל את הצעתך... המנהג היהודי ברור מאוד והוא מקודש בעיני. ובכל זאת אני יכולה לבקש אותך לומר קדיש אחרי אמי. הקדיש פירושו בשבילי שהילד שנותר בחיים מצהיר קבל עם ועדה ובאופן בולט על רצונו וכוונתו לשמור על הקשר שהיה להוריו עם הקהילה היהודית, באופן ששרשרת המסורת לא תנותק בין דור לדור, שכל דור מוסיף לה את חוליתו. אתה יכול לעשות זאת בשביל הדורות של משפחתך, אני חייבת לעשות זאת בשביל הדורות של משפחתי.

אני מאמינה שהרחקת הנשים מחובות אלו מעולם לא היתה כוונת ההלכה והמנהגים שלנו – הנשים היו פטורות ממצוות מעשיות כשלא יכלו לקיים אותן, אבל לא כשיכלו. מעולם לא היתה כל כוונה שבמקרה שהן יכולות לקיים אותן, הקיום שלהן את המצוות ייחשב כבעל ערך נחות או תקף פחות מאשר כאשר מי מבני המין הגברי מקיים אותן. ולגבי מצוות הקדיש אני חשה שהדבר נכון במיוחד.

לאמי היו שמונה בנות ואף לא בן אחד; אבל מעולם לא שמעתי מלת חרטה או צער מפי אמי או מפי אבי על כך שאחת מאתנו לא היתה בן. כשאבי מת, אמי לא הרשתה לאחרים לתפוס את מקום בנותיה באמירת הקדיש, ולכן אני בטוחה שאני פועלת ברוחה כשאני נאלצת לסרב להצעתך... אני יודעת היטב שזה הרבה יותר מקובל על פי

”שוויון לנשים לא היה סוגיה חדשה ביהדות אמריקה כלל ועיקר. כבר בתקופת ההתיישבות החלו נשים לפקוד את בתי-הכנסת. לאחר מכן, ויכוחים בשאלות כמו עד כמה ראוי שנשים תראינה, היכן ראוי שתשבנה, אילו תפקידים ראוי שתמלאנה, איזה כוח ראוי שיהיה להן וכיצד ראוי לשפר את מעמדן בהלכה היהודית... חזרו ועלו על סדר היום, ובנקודה כלשהי נגעו בכל בית-כנסת ובכל זרים ביהדות. העובדה שהתרבות האמריקנית סברה שיחס אל נשים הוא קנה מידה למודרניות הגבירה את העניין בוויכוחים אלה.”

עולה התהיה מדוע נדרש זמן רב כל כך עד שהסוגיות הללו היתרגמו לשפת המעשה. בשנת 1984 העניק הקונגרס היהודי האמריקני את חסותו לדיאלוג השנתי ה-20 בין ישראל והתפוצות, שנערך בירושלים. הנושא היה: ”האשה כיהודי, היהודי כאשה: חקירה דחופה.” כמה מן המשתתפים שאלו, ”אם זה כל כך דחוף, מדוע חיכתם עשרים שנה?” אחת ההתפתחויות החיוביות שעלו מתוך הדיאלוג היתה הקמת שדולת הנשים בישראל (Israel Women’s Network), שבראשה עמדה במשך שנים רבות הפרופסור אליס שלווי. אחד הקשיים העומדים בפני נשים בזירה היהודית בימינו נעוץ בכך שכאשר הזרמים השונים ביהדות מנסים להתכנס ולפתח תוכנית משותפת, זה בא בדרך כלל על חשבון השוויון המגדרי. נקודה זו הועלתה על-ידי משקיפים רבים ושונים על הזירה היהודית, כגון פרופסור פאולה היימן מאוניברסיטת ייל וד”ר ברברה מאייר, כומרית ולטרנית וחוקרת המלמדת ב”היברו יוניון קולג” בירושלים.

ג’ונתן סרנה סבור שהפמיניזם שינה את אופיה של היהדות האמריקנית בסוף המאה ה-20: ”נשים יהודיות

בתוך הקהילה הדתית המודרנית צומחת תנועה פמיניסטית חזקה, הן בישראל (ארגון ”קולך”) והן בתפוצות, בעיקר בצפון אמריקה (”הברית הפמיניסטית של נשים אורתודוכסיות”)

מילאו תפקיד מרכזי מאוד בקרב מנהיגות התנועה הפמיניסטית וההוגות של יסודות תורתה, ומקצתן הרחיבו את ביקורתן אל היהדות עצמה... המציאות שבה נשים שימשו בתפקידי רבנות ביהדות הקונסרבטיבית, הרפורמית והרקונסטרוקציונית סימלה וקידמה את השפעת הפמיניזם על החיים היהודיים באמריקה...” השפעת הפמיניזם הורגשה אפילו בתוך החוגים הדתיים, ותחילה בתחום החינוך היהודי. בשנת 1972 יזם הרב יוסף ב’ סולובייצ’יק חידוש חשוב ביהדות הדתית באמריקה, כאשר נשא הרצאה מתקדמת בתלמוד במסלול החדש של בית המדרש שהוקם במכללת סטרן לנשים באוניברסיטת ”שיבה”. הרב סולובייצ’יק היה מחויב כבר שנים לחינוך דתי מעורב והנהיג חינוך כזה בבית הספר ע”ש הרמב”ם בבוסטון, שנוסד ב-1937. אבל ההרצאה שנשא ב-1972 היתה הראשונה ברמה כה מתקדמת בתלמוד. בשנת 1979 הקים הרב דוד סילבר את מכון ”דרישה”, בניו יורק, ללימודים מתקדמים של טקסטים יהודיים קלאסיים לנשים.

מעבר לתחום החינוך היהודי, השפעת הפמיניזם על היהדות הדתית הורגשה בהקמת JOFA – הברית הפמיניסטית של נשים אורתודוכסיות, בניו יורק בשנת 1997, ובהקמת ארגון ”קולך”, התנועה הפמיניסטית הדתית המקבילה בישראל, בשנת 1998. בצטטו מכתביה של הסוציולוגית סילביה ברק פישמן, מסכם סרנה:

”נשים אורתודוכסיות אלה יצרו בשלהי המאה ה-20 מהפכה לא פחות משמעותית מזו של נשים בתחומים כה רבים אחרים, דתיים וחילוניים כאחד. בקריאת התיגר שלהן על היהדות הן חיזקו אותו בסופו של דבר. שבירת הרציפות שהן הכניסו לחיים היהודיים פעלה דווקא לקידום הרציפות הדתית.”

לאחרונה, נשים יהודיות בישראל ובחו”ל התחילו לפצות באופן רציני על היצירתיות המושקת שהזכרנו קודם. הן הפיקו מדפים עמוסי ספרים בסוגות שקודם לכן לא עסקו בהן, ובכללן כתבים משפטיים, תיאולוגיה, והמרשים ביותר, פרשנויות לתנ”ך ולמדרש. שפעת

הספרים בתיאולוגיה יהודית מרשימה; וכך גם התופעה של "הדיוטות" הכותבות על ההלכה באופן רציני ומלומד. ברור שהתוצאות אינן אחידות; אבל טמונה בהן הבטחה גדולה להמשך היצירתיות.

אנשים שגדלו במערב, ובמיוחד באמריקה בשנות החמישים והשישים המוקדמות, שמעו את הצירוף "חופש ושוויון" מוזכר רבות בנשימה אחת, כאילו שני הדברים הם למעשה אחד. אבל לא רק ששני הערכים הללו אינם זהים; לפעמים הם אפילו סותרים. האתגר בחברה דמוקרטית הוא למצוא את האיזון המתאים בין השניים.

ראוי להתמקד בערך השוויון, במובן של שוויון בפני החוק, שוויון ערך ושוויון הזדמנויות. שני אנשים השווים זה לזה במובנים אלה אינם בהכרח זהים במובנים אחרים. להיות שווים אין פירושו להיות זהים. כפי שלימד אותנו יוסקה אחיטוב מתנועת הקיבוץ הדתי, "במקום לחתור לדמיון וזהות, בעידן הפוסט-מודרני האתגר שלנו צריך להיות חתירה לשוויון בתוך השוני."

כפי שכבר ציינו, בתוך הקהילה הדתית המודרנית צומחת תנועה פמיניסטית חזקה, הן בישראל (המיוצגת על-ידי ארגון "קולך", הפורום לנשים דתיות) והן בתפוצות, בעיקר בצפון אמריקה (מיוצגת על-ידי "הברית הפמיניסטית של נשים אורתודוקסיות"). במספר קהילות המצויות בשולי הדתיות המודרנית, הן בישראל והן בתפוצות, קיימת פתיחות לניסויים בשילוב נשים בהנחה חלקית של טקסי התפילה המסורתיים או בקריאת תורה משותפת עם הגברים. ניסויים אלה זכו לכינוי "מניין משותף". ואולם, בגלל שילוב של סיבות הלכתיות ואידיאולוגיות-פמיניסטיות, רוב הפמיניסטיות הדתיות המודרניות הלכו בכיוון של "נפרדות אך שוות" – קבוצות תפילה של נשים, קריאה בתורה נפרדת לנשים, קבוצות ראש חודש, מדרשיות לנשים וכדומה.

נראה כי במקרים רבים בחרו הזרמים הלא אורתודוקסיים לפסוק בכיוון של שוויון דרך זהות. במלים אחרות, אין יותר שום הבדלים בביטויים הדתיים הניתנים לגברים ולנשים. נראה כי ה"זרם" בעל קצב הצמיחה המהיר ביותר הוא הזרם "השוויוני מסורתי". לתופעה זו גילויים קיצוניים, כאשר, לדוגמה, בנות חוגגות בת מצווה בגיל 13, משום שזה הגיל שבו חוגגים

הבנים. נוהג זה מתעלם באופן בוטה מן ההבדלים הברורים בקצב ובדפוס ההתפתחות הגופנית של שני המינים. נטען כי על-ידי חגיגת הבת מצווה בגיל 13, ניתן להשאיר את הבנות בבית ספר יהודי עוד שנה נוספת. טיעון זה אינו תופס בישראל, כמובן. זאת ועוד, עלינו לחפש דרכים להרחבת החינוך היהודי הרבה מעבר לחוויית הבר/בת מצווה. כפי שהוצע, חגיגה זו אמורה להיות "אבן דרך, ולא אבן זיכרון לחינוך היהודי".

אין להתעלם מממצאי מחקרה של פרופסור סילביה ברק פישמן מאוניברסיטת ברנדייס. פישמן, חוקרת סוציולוגיה שהיא בעצמה דתיה פמיניסטית, תיעדה מגמה מדאגה.

ליהדות אמריקה יש בעיית גברים. אחרי כמה אלפי שנים שבהן נדחקו הנשים לצדי הדרך של הפולחן הדתי והנהגת הקהילה, חוקרים ומנהיגי הזרמים השונים טוענים כיום שמספר הנשים עולה בהרבה על מספר הגברים בפלחים מרכזיים רבים של חיי הקהילה היהודית הלא אורתודוקסית.

בסמינר התנועה הרפורמית, 60 אחוזים מהתלמידים במסלול הסמכה לרבנות ו-84 אחוזים מהלומדים לימודי חזנות הם נשים. מספר הבנות גדול ממספר הבנים ביחס של 2 ל-1 בקרב בני נוער בתנועות

הנוער ובמחנות הקיץ, ומספר הנשים עולה על מספר הגברים בתפקידי הפולחן הדתי ובמגוון תפקידי הנהגה קהילתיים, כך על פי נתוני איחוד הקהילות הרפורמיות. "אחרי הבר מצווה, הנערים פשוט נושרים," אומרת פרופ' פישמן. "לנערים ולגברים יהודים באמריקה יש הרבה פחות קשר ליהודים וליהדות, כמעט בכל המסגרות ובכל הגילים, החל מילדי בית הספר וכלה במבוגרים... היהדות הליברלית באמריקה בימינו, למרות שהיא כביכול שוויונית, היא למעשה, ובאופן בולט וניכר, נשית." כמו בסוגיות רבות הנוגעות למגדר, גם נושא זה שנוי במחלוקת עזה. יש מנהיגים יהודים החולקים

"ירידת העניין

של גברים

ביהודים

וביהדות

צועדת יד ביד

עם אדישות

כלפי הקמת

משפחות

יהודיות וגידול

ילדים יהודים"

את התביעה למעורבות שהצטברה בקרב מגדר שהודר מעמדות הנהגה לאורך רוב ההיסטוריה של הדת. נראה כי לכל הזרמים ביהדות יש דוקטרינה נוקשה משלהם. בדיוק כפי שההפרדה בין המינים מהווה נורמה שאין עליה עוררין ביהדות החרדית, כך החינוך המעורב, ישיבה מעורבת בבית הכנסת וזהות בתפקידים מהווים כבר עשורים רבים מוסכמה שאין עליה עוררין בחוגים הליברליים.

אבל טור שהופיע ב־15 ביולי 2008 בבלוג היומי "עשר דקות של תורה", המופיע בחסות איחוד הקהילות הרפורמיות של צפון אמריקה, נקט גישה רעננה. הטור הופיע במסגרת שיעור משנה שלימד פרופסור מארק ושוֹפסקי מ"היברו יוניון קולג'":

"כיום, בוודאי בחוגי היהדות הליברלית, אנחנו כבר לא מארגנים את הקהילה שלנו בדרך זו. האידיאולוגיה השלטת שלנו היא של שוויון מגדרי, בבית, בבית הכנסת, ובחברה הכללית, ולכן שוב אין אנו מגבילים את הכהונה בתפקידים מסויימים או ציבוריים לגברים ומונעים אותה מנשים. בה בעת, בהחלט לא הגענו למצב של 'נייטרליות מגדרית' בחיי הדת שלנו. אנחנו מדברים הרבה על דברים כמו תיאולוגיה פמיניסטית, רוחניות של נשים ורוחניות של גברים, ומועדונים מגדריים לגברים ולנשים הם עדיין מרכיב בולט בבתי הכנסת שלנו. מחוייבים ככל שנהיה לשוויון הדתי והאזרחי בין נשים וגברים, האם אנחנו עדיין מאמינים, כפי שהאמינו אבותינו, כי לכל מגדר יש צרכים דתיים ואמצעי ביטוי נפרדים משלו?"

על הנתונים הסטטיסטיים, ומצטטים עדויות סותרות, או מצביעים על נוכחותם הנמשכת של הגברים בראש הארגונים המובילים ובתי הכנסת הגדולים ביותר. אחרים תוהים האם עליונות הנשים היא בעיה, או פשוט קידמה. איש אינו יודע אם המגמה, שהסתמנה רק בשנים האחרונות, היא תופעה חולפת או שינוי יסודי.

אבל חוקרים ורבנים אומרים שהם חוששים כי ירידת ההשתתפות של גברים ביהדות מאיימת על חוסנה של הקהילה היהודית.

המחקר של פישמן טוען כי "ירידת העניין של הגברים ביהודים וביהדות צועדת יד ביד עם אדישות כלפי הקמת משפחה יהודית וגידול ילדים יהודים."

"יש לעודד את הגברים לחזור לבתי הכנסת," אומר סטוארט מ. מאטלינס, העורך הראשי בהוצאת Jewish Lights Publishing, שהוציאה לאור רשימה ארוכה של ספרים על לימודי נשים, אך בסתיו הנוכחי היא מוציאה לאור מדריך לגברים יהודים, ובאביב תוציא פירוש חדש לתורה המיועד לגבר המודרני. "שילוב נשים בתפקידי הנהגה הוא דבר שעבדתי קשה מאוד כדי להשיגו, אבל אנחנו לא רוצים לאבד את הגברים."

התופעה בולטת במיוחד בתנועה הרפורמית, שהיא הזרם הגדול ביותר ביהדות בארה"ב, אך ניתן להבחין בה, במידה פחותה, גם בתנועה הקונסרבטיבית.

יש מנהיגים יהודיים הטוענים כי עליונותן המספרית של הנשים בחלקים שונים של חיי הקהילה משקפת

נשים יהודיות בימינו

בקהילות היהודיות הגדולות ביותר בעולם – ישראל, ארה"ב וצרפת.

לפני שנבחן נשים בחיי הקהילה היהודית בימינו, נציג סקירה של ההבדלים הסוציו-דמוגרפיים בין נשים וגברים

א. נשים וגברים יהודים: הבדלים סוציו-דמוגרפיים

השכלה

בגילאי 39–30 למדו במוסד להשכלה גבוהה, ו־43 אחוזים מהנשים, לעומת 45 אחוזים מהגברים, החזיקו בתואר אקדמי. הנתונים בישראל היו בתחילה נמוכים בהרבה, אך הגידול היה מהיר יותר מכל מקום אחר. החשיפה ללימודים גבוהים בישראל בשנות השישים היתה בשיעור של כשליש מזה של יהודי אמריקה, אבל בסביבות שנת 2000 הגיע שיעור שיעורה לכשלושה רבעים מהמקובל בארה"ב. שיעור סיום הלימודים במכללה בישראל גדל מכחמישית לכמחצית מההישג של יהודי ארה"ב. הגידול בשיעורי ההשכלה הגבוהה מרשים במיוחד בקרב הנשים בישראל, שעלו מ־7 אחוזי חשיפה ו־2 אחוזי סיום לימודים בשנות השישים, ל־66 אחוזי חשיפה ו־35 אחוזי סיום לימודים לקראת שנת 2000. מבוגרים צעירים יותר נוטים להיות בעלי השכלה גבוהה יותר מאנשים מבוגרים, והם מייצגים מגמה ההולכת ומתרחבת.

בראשית העידן המודרני התקיים פער עצום ברכישת השכלה גבוהה לרעת הנשים היהודיות, אבל במרוצת הזמן חלה התכנסות, ובהמשך הצליחו נשים להשיג יותר שנות השכלה גבוהה מגברים. חרף ההבדלים ברמת רכישת ההשכלה האקדמית בקרב יהודים בשלוש

הישיגים בהשכלה גבוהה מיתרגמים לרמת האקדמיזציה של הדור הצעיר. קיים גידול מתמיד בנתח הבוגרים הצעירים בשנות העשרים המאוחרות ובשנות השלושים המוקדמות לחייהם שלמדו בחינוך הגבוה והשלימו לפחות את לימודיהם לתואר ראשון. בארה"ב, בשנת 1957, 23 אחוזים מהנשים היהודיות לעומת 38 אחוזים מהגברים היהודיים בגיל 39–30 למדו באוניברסיטה. מביניהם, 10 אחוזים מהנשים, לעומת 26 אחוזים מהגברים, היו בעלות תואר אקדמי. עד שנת 2001 גדלו השיעורים הללו באופן בולט: 89 אחוזים מהנשים היהודיות ו־88 אחוזים מהגברים היהודים למדו במוסד להשכלה גבוהה, ואילו 67 אחוזים מהנשים ו־71 מהגברים היו בעלי תארים. עיקר הגידול חל עד 1990, שבה כמעט ונסגר הפער המגדרי בהישגים לימודיים.

גם בצרפת ובישראל היתה רמת האקדמיזציה גבוהה ולמדי ובעלייה מתמדת, אם כי לא באותה רמה של יהדות ארה"ב, כך שנותרו עדיין שוליים לצמיחה נוספת. בצרפת ב־2002, 73 אחוזים מהנשים לעומת 69 אחוזים מהגברים

מעלה בלטה במיוחד בארה"ב, שם חלקן של הנשים בשכבה הגבוהה מתוך כלל הנשים המועסקות גדל מ-24 אחוזים בשנת 1957 ל-63 אחוזים בשנת 2001. חלקם של הגברים בשכבה הגבוהה גדל מ-55 ל-65 אחוזים. בצרפת, הנשים בשכבה הגבוהה התקדמו מ-17 אחוזים ב-1975 ל-24 אחוזים ב-2002, בהשוואה לעלייה מ-30 ל-38 אחוזים באותה תקופה בקרב הגברים. בישראל היתה ההתקדמות מ-25 אחוזים ב-1961 ל-38 אחוזים ב-2005 בקרב הנשים, לעומת עלייה מ-17 ל-38 אחוזים בקרב הגברים. יש לציין כי השתתפות הנשים בישראל בכוח העבודה בגילאים 18-34 גדלה מ-30 אחוזים בשנת 1960 ל-70 אחוזים לקראת שנת 2000. למעשה, ההשתתפות בכוח העבודה עדיין גבוהה יותר בקרב הגברים, ויש לכך קשר להתפלגות התעסוקתית על-פי מגדר.

מזווית אחרת, בארה"ב בשנת 1960, נוכחות הנשים בשכבה התעסוקתית הגבוהה פיגרה ב-60 אחוזים אחרי הגברים, אך עד 2001 הפער הזה נסגר. תוצאה זו משקפת בחלקה שיעור השתתפות גבוה יותר של נשים בכוח העבודה, והצטרפותן לראשונה של נשים בעלות השכלה גבוהה יותר לכוח העבודה. בצרפת, המגמה של התמקצעות גוברת ומעורבות גדולה יותר של נשים במשרות ניהול התקדמה בכיוון זה, אבל בקצב איטי בהרבה מזה שבארה"ב. בישראל, בשנות השישים היה לנשים ייצוג יתר גבוה בהרבה בשכבה הגבוהה של הדרגים המקצועיים והניהוליים מאשר כיום. נראה כאילו הגברים הם שסגרו את הפער התעסוקתי מול הנשים, בניגוד למגמה הטיפוסית. אבל למעשה זהו תוצר מובהק של ההשתתפות הגדולה בהרבה והמגוונת מאוד של הנשים בכוח העבודה.

ברמה הבינונית של ניהול בדרגי הביניים, עבודות פקידות, מכירות ושירותים, היה תמיד ייצוג יתר לנשים לעומת גברים, ובכל שלוש הארצות. בארה"ב, הפרש היחסי קטן במהירות עם המעבר המהיר של נשים לשכבת התעסוקה הגבוהה. בצרפת, הפרש היה מלכתחילה קטן בהרבה והוא גדל בקצב מתון בלבד. בישראל, ייצוג היתר לנשים נמצא באמצע, בין ארה"ב לצרפת, בשנות השישים, אך הוא נותר יציב לאורך השנים, ובסביבות שנת 2000 היה הגדול ביותר מבין השלוש. במלים אחרות, המעבר המאסיבי מרמת הניהול

הארצות, השינוי שהתחולל במרוצת הזמן בהבדלים בין המגדרים היה דומה למדי. בשנות השישים פיגר מספר הנשים היהודיות שלמדו לימודים גבוהים אחרי הגברים בשיעור של כ-50-49 אחוזים, ואילו בשנת 2000 חלפו הנשים על פני הגברים. מגמת השוויון בחינוך מרשימה אף יותר במונחי סיום לימודים, שם הנשים בשלוש הארצות פיגרו אחרי הגברים ב-70-60 אחוזים בשנות השישים, אבל לקראת שנת 2000, בישראל הן עברו את הגברים, ואילו בארה"ב ובצרפת הן פיגרו אחרי הגברים באחוזים בודדים בלבד.

מסלולי ההישג הזהים בשלוש הארצות מצביעים על מגמה כללית של השגת שוויון הזדמנויות מלא בלימודים גבוהים ובהשלמתם, בלי קשר לגורמים ספציפיים למדינה כלשהי. מגמות אלו נוטות להתרחב כלפי מעלה, כשמדובר בלימודי המשך לתארים מתקדמים כמו מוסמך ודוקטור. בישראל, לראשונה בשנת 2006, יותר נשים קיבלו תואר שלישי מאשר גברים. בכל הנוגע להשכלה גבוהה, פער המגדר היהודי התחסל, כשהיהודים כקבוצה ממשיכים להיות בעלי השכלה גבוהה יותר בהשוואה לכלל האוכלוסיה.

עבודה

את תולדות הפערים המגדריים ביהדות ניתן להעריך גם על-פי ההישגים בתעסוקה. יצירת מכנה משותף בין הנתונים התעסוקתיים של ארצות שונות היא משימה מסובכת בהרבה מאשר השוואה בין רמות ההשכלה. כדי ליצור תאימות בין הנתונים בארה"ב, מצרפת ומישראל, הפיתרון האפשרי היחיד הוא ויתור על פרטים והגבלת ההשוואה לשלוש קבוצות תעסוקתיות – או יותר נכון, קבוצות מעמד חברתי: גבוה – כולל אנשי מקצוע ומנהלים; בינוני – כולל דרג ניהולי נמוך, פקידות, מכירות ושירותים; ונמוך – כולל בעלי מלאכה, פועלים ובלתי-מקצועיים.

התפלגות היהודים בין שלוש הקבוצות התעסוקתיות העיקריות התפתחה בקנה אחד עם השינויים ברמת ההשכלה, כאשר גוברת הנוכחות היהודית בשכבה החברתית הגבוהה. הניידות החברתית של יהודים כלפי

הזוטרו והפקידות למשרות מקצועיות וניהוליות בכירות, שאותו ראינו בקרב נשים יהודיות בארה"ב, לא התרחש בישראל.

לעומת זאת, ברמת התעסוקה הנמוכה, של עבודת כפיים, פועלים ועובדים לא מקצועיים, נמצא מספר מועט יחסית של נשים יהודיות. קבוצה זו מורכבת ברובה מגברים, ולמעשה, תת-הייצוג של הנשים בקבוצה זו גדל בהתמדה.

כללית, הפערים המגדריים בתעסוקה קטנו באופן משמעותי, אבל הניסיון של כל ארץ היה שונה. החלוקה התעסוקתית של היהודים בארה"ב היא ייחודית למדי, אם כי אוכלוסיות יהודיות אחרות הולכות בעקבותיה בנתיב נידות זה, אמנם בקצב איטי יותר. ארה"ב שמרה על עמדה ייחודית בעניין הריבוד והניידות התעסוקתית, אבל בישראל עדיין התקיים הבדל מזערי בהקצאת משרות איכותיות יותר ורקע אקדמי על פי מגדר.

פרט מעניין בנושא זה הוא הקשר בין מעמד תעסוקתי לבין הזדהות יהודית. נתוני סקר NJPS בארה"ב משנת 2001 סיווגו את המעמד היהודי של המשיבים. בהתאם לתבחינים שאומצו על-ידי איחוד הקהילות היהודיות בצפון אמריקה, ניתן לערוך השוואה בין שלוש קבוצות בקרב משפחות יהודיות: יהודים, אנשים עם רקע יהודי (PJBs) ולא-יהודים. היהודים בארה"ב נוטים להצליח יותר מאנשים עם רקע יהודי, ויותר באופן מובהק מבני משפחה לא-יהודים במשפחות יהודיות. ההבדלים האלה בולטים יותר בקרב גברים מאשר בקרב נשים, והם נוגעים בעיקר לדפוסי נישואין.

בהתחשב בקוטנו של המיעוט היהודי ובהתרכזותו המכרעת בשכבות הגבוהות מבחינה חברתית ותעסוקתית, יהודים המתחננים מחוץ לקהילה היהודית עלולים להיתקל במחסור בבני זוג מתאימים בתוך הקבוצה האתנו-דתית והחברתית-תעסוקתית, ולכן ייתכן שהם מתחננים עם בן זוג ברמה נמוכה משלהם. הדבר נכון יותר לגבי נשים יהודיות הנישאות לגברים לא-יהודים מאשר להפך. לכך השלכה מעניינת. המצבור הרחב יותר של קרובי משפחה יהודים ולא-יהודים – המוגדרים כאוכלוסיה היהודית המורחבת – נוטה להיות בעל השכלה נמוכה יותר באופן מובהק, ופחות מעורב בפעילויות מקצועיות וניהוליות בהשוואה לאוכלוסיית

הליבה היהודית, שהיא קטנה בהרבה. הרחבת רשת ההגדרה וההזדהות היהודית מביאה איפוא לאומדני אוכלוסיה גבוהים יותר, אך טומנת בחובה השלכות משמעותיות לגבי הפרופיל החברתי של יהדות ארה"ב.

נישואין

קצב הקמת המשפחה ירד מאוד בחברות המפותחות יותר. מכיוון שנשים נוטות להינשא בגיל צעיר יותר מגברים, שיעורי הנשים הנישאות בזמן כלשהו בגיל צעיר יותר גבוהים מאלה של גברים, העשויים לסגור את הפער בגיל מאוחר יותר. ההנחה ששיעור הנישאים בזמן כלשהו יגדל למרות מגמת הנישואין בגיל מאוחר אינה מוצאת תימוכין בנתונים. שיעורי הרווקות בגיל מאוחר יחסית, כגון אחרי 40, נוטים לגדול.

בארה"ב, בשנת 1957, 90 אחוזים מהנשים היהודיות ו-84 אחוזים מהגברים היהודים בגיל 34-25 נישאו פעם, ושיעורים אלה ירדו, בהתאמה, ל-64 ו-48 אחוזים בשנת 2001. בגילאים 49-45, הנתחים המקבילים – הזהים בשני המינים, ירדו מ-98 ל-90 אחוזים. בצרפת, הנטיה לנישואין גדלה משמעותית אחרי גיל 30, שם היתה נמוכה במיוחד בשנות השבעים. אבל בגיל 49-45, חלקם של אלה שנישאו בזמן כלשהו ירד מ-95 אחוזים בשנת 1975 ל-89 אחוזים בשנת 2002. בישראל, בשנות השישים שיעור הנישאים בזמן כלשהו בגילאי 34-25 היה 92 אחוזים בקרב נשים ו-83 אחוזים בקרב גברים – דומה לנתונים לגבי יהודי ארה"ב – אבל ב-2005 היו השיעורים 73 ו-57 אחוזים, בהתאמה – שיעור גבוה בירור מזה שבארה"ב. בגילאי 49-45, שיעור הנישאים בזמן כלשהו ירד מ-98 אחוזים לנשים ו-97 אחוזים לגברים בשנות השישים, ל-94 אחוזים בקרב שני המינים בשנת 2005. אף כי נישואין היו בעבר בגדר נורמה כמעט אוניברסלית בקרב הקהילות היהודיות בדורות הקודמים, אי-נישואין

אי-נישואין
הופכים למגמה
בולטת אצל
יהודי ארה"ב
וצרפת, פחות
בישראל

אלה שאינם יכולים להרשות לעצמם חינוך יהודי או חברות בארגונים יהודיים, משום שאלה יקרים מדי, מסתכנים בהתרחקות מן הזרם המרכזי של הקהילה

הופכים למגמה בולטת יותר בארה"ב ובצרפת, מאשר בישראל. במקביל גדל שיעור הגירושין, כשנישואין מחדש רווחים יותר בקרב גברים מאשר בקרב נשים.

בחירת בן זוג מהווה היבט חשוב בנישואין, הנוגע לוויכוח לגבי השפעת נישואי החוץ על הדמוגרפיה היהודית. כללית, מספר גדל והולך של אנשים שנולדו יהודים נישאים לבני זוג שלא נולדו יהודים ואינם יהודים כעת. הבדלי המגדר בהקשר זה אינם עקביים. בעבר, נישואי חוץ היו נפוצים בהרבה בקרב גברים יהודים מאשר בקרב נשים יהודיות. אבל במרוצת העשורים האחרונים, המגמה מתקדמת בכיוון של שוויון בשיעור נישואי החוץ, ומתיישבת היטב עם מגמת סגירת הפערים בהשכלה ובסביבה התעסוקתית של נשים. הנשים זכו בגישה להזדמנויות לקשרי גומלין עם אחרים בקמפוסים ובמקומות העבודה כפי שיש לגברים. כשבוחנים את התדירות הכוללת של נישואי החוץ בארה"ב, בקרב כל קבוצות הגיל ביחד, בוגרים יהודים שיש להם בן זוג לא-יהודי היוו 5 אחוזים מקרב הנשים ו-9 אחוזים מקרב הגברים בשנת 1970, 28 אחוזים מקרב שני המגדרים ב-1990, ו-29 אחוזים מהגברים ו-33 אחוזים מהנשים ב-2001. הפתיחה הגדולה של דפוס הנישואין אצל יהודים התרחשה לפני 1990, אבל הנתונים משנת 2001 מעידים כי היא עוד לא הגיעה לשיאה. נראה כי הנטיה

הנמוכה יותר לנישואי חוץ בקרב נשים נעלמה עד 1990. ממש לקראת 1990 היה אפילו הפרש לטובת הנשים במספר נישואי החוץ. בשנת 2001, התנהגות המגדרים חזרה לדפוס מסורתי יותר, כשפחות נשים יהודיות נישאות ללא-יהודים מאשר גברים יהודים הנישאים לנשים לא-יהודיות בגילאים הצעירים יותר. בצרפת, המגמה לסגירת פער המגדרים עדיין פועלת, בהתאמות ובשינויים תקופתיים. בנישואים בעבר היה

פער גדול מאוד מבחינת נטיית המגדרים להינשא ללא-יהודים. הרבה פחות נשים יהודיות (7 אחוזים לעומת 15 אחוזים מהגברים) נישאו ללא-יהודים בשנות השבעים. ב-2002, שיעור נישואי החוץ דומה מאוד לנתוני NJPS בארה"ב (26 אחוזים מהנשים ו-35 אחוזים מהגברים), ומצביע על מגמת נישואי חוץ שהולכת ומתחזקת בקרב כל האוכלוסיות היהודיות. אבל בקרב הצעירים יותר, נישואי החוץ שכיחים ביותר בארה"ב.

בישראל, שיעור נישואי החוץ בקרב האוכלוסיה הוותיקה הוא נמוך ביותר. השכיחות הנוכחית של נישואין בין יהודים לבין ערבים ישראלים נמוכה בהרבה מאחוז אחד. עם הגעתם של מהגרים לא-יהודים רבים ממדינות בריה"מ לשעבר במסגרת חוק השבות, גדל נתחם של הלא-יהודים במשפחות יהודיות ליותר מ-5 אחוזים. שיעור הזוגות המעורבים בקרב יהודים בישראל דומה כיום לשיעור שהיה בארה"ב ובצרפת בשנות החמישים והשישים.

בפרספקטיבה היסטורית, התפיסות של קשרי גומלין בין יהודים לאחרים והתבוללות היהודים בתוך הקשר לא-יהודי נקשרו בעבר עם נידות חברתית כלפי מעלה. בשביל בני מיעוט נחות חברתית, נישואי עם בני שכבה חברתית גבוהה יותר נתפסו כדרך להתקבל על-ידי הרוב. ולהיפך, צירוף ושילוב קומץ מבני השכבות הנמוכות בתוך שכבות האליטה השלטת והזרם המרכזי היה אפשרי. כשנישואי חוץ לא היו תופעה שכיחה, בדרך כלל נבחרו לכך נשים יהודיות ולא גברים יהודים. בשביל המיעוט היהודי, שמבחינה חברתית דורג נמוך מאוד, פירושו של מנגנון התקבלות כזה למועדון המיוחסים יותר היה כי נישואין מחוץ לקהילה מהווים טיפוס במעלה הסולם החברתי.

עם התרחבות ההזדמנויות ליהודים להצטרפות לזרם המרכזי, לגברים היו יותר הזדמנויות מאשר לנשים להינשא מחוץ לקבוצתם. במרוצת הזמן הפכו היהודים עצמם לאחת הקבוצות בעלות המעמד החברתי-כלכלי הגבוה ביותר, גם אם לא בהכרח נהנו מהתקבלות חברתית מלאה. מאז נקודת המפנה בשנות התשעים, נראה כי נישואי החוץ כיום הם שוב בין גבר ממעמד חברתי גבוה יותר (כיום יהודי) לבין אשה ממעמד חברתי נמוך יותר (כיום לא-יהודיה). מה שנהוג לכנות

שהשגתם מותנית בטיפוס בסולם החברתי. בגלל ההבדל בהשפעתם, נישואי חוץ משפיעים כיום על הרכב האוכלוסייה היהודית. וזהו גם אחד המפתחות לשינוי בהשפעת המגדר על בחירת בני זוג לנישואין. רבים מן ההיבטים המשמעותיים ביותר של מקום הנשים בחיי הקהילה היהודית בארה"ב ובישראל כבר נדונו בחלקים הקודמים של פרק זה. לפיכך, הדיונים הבאים בקהילות אלו יהיו קצרים ויוגבלו לסוגיות חשובות שלא נדונו קודם, או להדגשת נקודות מסויימות בסוגיות שכבר נדונו. אבל מכיוון שהחלק הקודם לא התייחס לתפקיד הנשים בחיי הקהילה היהודית באירופה ובאמריקה הלטינית, ניתוח קהילות אלו יהיה מפורט מעט יותר.

התבוללות הוא כיום שכיח יותר בקרב אנשים בעלי הישגים לימודיים נמוכים יותר ופחות משאבים כספיים, או כאלה שהניידות החברתית שלהם היא כלפי מטה. הדבר קשור בחלקו בעלויות הגבוהות של קיום חיים יהודיים. אלה שאינם יכולים להרשות לעצמם חינוך יהודי, או חברות במרכז קהילתי יהודי, או סוגים אחרים של חברות בארגונים יהודיים או תרומות, משום שאלה יקרים מדי, מסתכנים בהתרחקות מן הזרם המרכזי של הקהילה. כתוצאה מכך הם נוטים יותר לקיים קשרי גומלין עם אחרים, שהם פחות מעורבים בחיים היהודיים או פשוט לא־יהודים. כיוון הקשר בין מעמד חברתי לבין קיום זהות יהודית התהפך. כיום, התרופפות הזהות היהודית מתקדמת במורד הסולם החברתי, בעוד שזהות קבוצתית חזקה יותר מושגת באמצעות משאבים

ב. נשים יהודיות באירופה

בעיקר בתוך הקהילה היהודית עצמה, אבל טווח הפעולה שלהן התרחב גם אל העולם שבחוץ. מתן סעד וסיוע לעניים ולנרדפים בעולם היהודי כולו – כגון משלוחי סיוע לקורבנות הפוגרומים ברוסיה הצארית – קיבל מקום מרכזי. נשים יהודיות הגבירו את מעורבותן במפעלי צדקה מחוץ לגבולות הקהילה היהודית בניסיון להקל את ההשלכות החברתיות השליליות של התיעוש והעיור המהיר. חלקן גם לקחו חלק במאבקים נרחבים יותר למען צדק חברתי, ובכלל זה זכויות הנשים.

אף שנשים בכלל ונשים יהודיות בפרט נמשכו לפעולה עצמאית ולמאבק למען זכות בחירה לנשים, שכן שווה תמורת אותה עבודה, שוויון הזדמנויות ועצמאות כלכלית, ארגון הנשים הציוני הבינלאומי (ויצ"ו), שנוסד בשנת 1920) נטל על עצמו רבים מהעיסוקים המסורתיים בענייני חברה ורווחה של קבוצות הנשים היהודיות בעבר, והעביר את המוקד ממסגרת הקהילה המקומית אל היישוב היהודי בארץ ישראל ומאוחר יותר במדינת ישראל. באופן מסורתי התמקד ויצ"ו ברווחת נשים מהגרות, וסיפק להן הכשרה מקצועית, השכלה ומעונות לילדים, וגם כיום הוא מפעיל מספר רב של בתי ספר, מעונות יום, מחנות קיץ, מקלטים לנשים מוכות, ומוסדות סעד חברתי נוספים – וזאת בנוסף לפעילות שדולה ענפה למען זכויות הנשים.

באמצע עד סוף שנות השלושים של המאה שעברה ובעיקר במהלך מלחמת העולם השנייה, היתה דרישה רבה למיומנויות החברתיות, הארגוניות והפוליטיות שצברו ארגוני הנשים היהודיות. ארגונים אלה מילאו תפקיד חיוני בסיוע לפליטים יהודים, ובעיקר לילדים, ובמאמץ לספק תמיכה לקהילות באירופה תחת הכיבוש הנאצי, להעביר סיוע לניצולים ולסייע בשיקום החיים היהודיים באירופה. תפקיד משמעותי ביותר נודע לארגון הגג "המועצה הבינלאומית לנשים יהודיות" (ICJW).

ארגוני גג ארציים של התאגדויות מקומיות של נשים יהודיות נוסדו כבר במהלך המאה ה-19; תחילה בארה"ב בשנת 1893 ("המועצה הארצית לנשים יהודיות"), ואחר-כך באנגליה בשנת 1902 ("איגוד הנשים היהודיות

רק לאחרונה ממש הצליחו נשים יהודיות לסלול לעצמן קריירות מקצועיות בקהילות היהודיות. בנוסף לגורמים האופייניים החוסמים את גישת הנשים לתפקידי הנהגה ברוב החברות, הדעה הרווחת, שלפיה ההלכה אוסרת על נשים להנהיג את הקהילה, הביאה להיעדרן של נשים מתפקידי הנהגה. במשך הזמן היו כמה רבנים שפירשו מחדש כהונות כגון נשיאות הקהילה כתפקידים חילוניים/פוליטיים ולא דתיים, ובכך אפשרו למעשה לנשים לתפוס עמדות הנהגה.

באופן מסורתי, נשים יהודיות הצליחו להשפיע באמצעות ארגוני הנשים. התפתחות הארגונים המסורתיים של נשים יהודיות והפיכתם לגופים מודרניים ראויה לבחינה מדוקדקת עקב האור שהיא שופכת על האפשרויות הקיימות לשינוי מוסדי וקהילתי. רבים מארגונים אלה צמחו מתוך אגודות נשים מסורתיות שעסקו בעיקר בעבודת צדקה וסעד חברתי, כגון ועדות "חברה קדישא", "ביקור חולים", "הכנסת כלה" ומתן צדקה. ועדות פעולה אלו פעלו רק בתוך גבולות הקהילה.

אחרי האמנציפציה של היהודים באירופה המערבית ובחלקים ממרכז אירופה במאה ה-19, יהודים רבים נטשו את המסגרת הצרה של הקהילה הישנה, נכנסו לשורות הבורגנות והפכו לבני המעמד הבינוני, בתוך פחות משני דורות. נשים יהודיות שרצו להתקדם בסולם החברתי הפכו את האגודות הישנות להתאגדויות נשים חדשות על-פי המשפט הציבורי והעניקו להן משמעות חדשה, אף שהמשיכו לדבוק בעקרונות המסגרת הקהילתית בתוך הקהילה הבורגנית החדשה. כעת עסקו בגיוס כספים למטרות כגון הקמת בתי חולים ובתי יתומים ליהודים. בראש מעייניהן עמדו יעדים חברתיים והן התרכזו

במהלך

מלחמת העולם

השנייה, ארגוני

נשים יהודיות

מילאו תפקיד

חיוני בסיוע

לפליטים

יהודים, בעיקר

ילדים

באנגליה"), ובעקבותיה בגרמניה, ב-1904 ("אגודת הנשים היהודיות"). בצרפת קם גוף ארצי של נשים יהודיות רק בשנת 1959.

המועצה הבינלאומית לנשים יהודיות הוקמה זמן קצר לפני מלחמת העולם הראשונה, אך המלחמה ותוצאותיה שיבשו את התפתחותם של גופים יהודיים בינלאומיים. בעקבות הכנס הבינלאומי לנשים יהודיות בווינה בשנת 1923 ואחר-כך בהמבורג ב-1929, הוקמה המועצה הבינלאומית לנשים יהודיות מחדש, אך התפרקה שוב בשנות השלושים ולא פעלה בשנות השואה.

בשנת 1946, בכנס שהתקיים בדאלאס שבארה"ב, נטלה על עצמה המועצה הארצית לנשים יהודיות שפעלה בארה"ב את היוזמה להקים מחדש את המועצה הבינלאומית, יעד שהוגשם בפאריס בכנס שנערך בין 29 במאי ל-1 ביוני 1949. הגופים המייסדים היו המועצה הארצית לנשים יהודיות של ארה"ב, המועצה הארצית לנשים יהודיות של קנדה, איגוד הנשים היהודיות של דרום אפריקה, איגוד הנשים היהודיות של אנגליה, המועצה הארצית לנשים יהודיות של אוסטרליה, והאיחוד השווייצרי של ארגוני נשים יהודיות – שכולם ייצגו קהילות יהודיות שהמלחמה פסחה עליהן. הייסוד מחדש היווה חלק מן המאמץ לסייע ולשקם את אירופה היהודית ההרוסה, בידי מי שהמזל שיחק להם יותר. אף שהשיקום והסיוע תפסו מקום מרכזי בעבודת הארגונים מיד אחרי השואה, המועצה הבינלאומית לנשים יהודיות השיגה מהר מאוד מעמד של משקיף בארגון האומות המאוחדות והיתה מעורבת עמוקות במאבקים לזכויות אדם, צדק חברתי אוניברסלי ורווחה לכל, בצד העיסוק הספציפי היהודי בהגנה על ישראל וסיוע ליהדות בריה"מ. הארגון התפתח לגוף פוליטי חשוב והעניק קול לנשים יהודיות בפורומים בינלאומיים חשובים רבים, שם הוא פעיל למען הקהילה היהודית בעולם ולמען נשים בכלל. המועצה מייצגת כיום 52 גופים של נשים יהודיות מ-47 מדינות על פני תבל, ומונה שניים עד שלושה מיליון חברות. אף שיותר ממחצית הגופים המסונפים למועצה הם אירופיים, מטה המועצה ממוקם כיום בצור הדסה שבישראל, משום שזהו מקום מגוריה של הנשיאה הנוכחית, לאה אהרונוב. למועצה משלחות קבועות בכל אחד מארבעת מטות האו"ם, בניו יורק, בז'נבה, בווינה

ובפאריס. יש לה מעמד יועץ כארגון לא-ממשלתי (NGO) במועצת האו"ם לכלכלה וחברה (ECOSOC), שם היא חברה בוועדת ההיגוי. נציגות המועצה משתתפות באופן סדיר בישיבות מליאת האו"ם, מועצת האו"ם לכלכלה וחברה, קרן הילדים של האו"ם (UNICEF) וארגון האו"ם לחינוך, מדע ותרבות (UNESCO), ולקחות חלק בהתייעצויות עם גופים לא-ממשלתיים אחרים. בדרך זו המועצה מעורבת בפוליטיקה הבינלאומית, אך היא מהווה גם שחקנית מרכזית ברמה האירופית. היא מיוצגת במועצת אירופה בסטרסבורג ויושבת בשדולת הנשים האירופית בבריסל, שם היא מספקת נקודת מבט יהודית בנושאי מגדר וזכויות אדם בכלל. כמו כן מיוצגת המועצה בארגון "דתות למען השלום" ובקואליציה הבינלאומית לזכויות העגונות. בשנת 2004 התקבלה המועצה כחברה במועצה האירופית של הקהילות היהודיות (ECJC). אחת הפעילויות המרכזיות של המועצה, בעיקר של הפלג המזרח-אירופי, היתה המאבק בגזענות ובאנטישמיות המצויות שוב בעלייה. לדוגמה, מועצת הנשים היהודיות של הרפובליקה הצ'כית, המסונפת ל-ICJW, מחתה נגד ספרי לימוד עם תכנים אנטישמיים. בהונגריה, המועצה המקומית המסונפת ל-ICJW שותפה במאבק נגד הניאון-נאצים בהונגריה.

שמירה על אחדות הקהילה

הגופים המסונפים ממשיכים גם במילוי המשימות המסורתיות של ארגוני הנשים היהודיות. המועצה הארצית ההולנדית של הנשים היהודיות מקיימת מפגשי גיוס כספים למיזמים חברתיים בישראל. המועצה הגרמנית (JF) מתמקדת – למרות השואה, חורבן יהדות גרמניה וחיידוש הקהילה היהודית ב-1953 – בהמשך הרצף ההיסטורי של הארגון מאז הקמתו במאה ה-19. סעד לזרם המהגרים היהודים מפולין היה חיוני אחרי השואה, והאגודה הגרמנית עדיין מדגישה במיוחד עבודת צדקה ורווחה; תחילה בקהילה שהוקמה על-ידי הניצולים מיד אחרי המלחמה, ובהמשך בקרב יותר מ-100,000 המהגרים היהודים ממדינות בריה"מ לשעבר, שהגיעו לגרמניה מאז 1990. האגודה הגרמנית היתה אחד הגופים

בסוגיות רבות הנוגעות לנשים. לדוגמה, בזמן אליפות אירופה בכדורגל (יורו 2008), נטל הארגון חלק במחאה הציבורית נגד זרימת נשים ממזרח אירופה ומאסיה שעבדו בזנות בערי שווייץ בזמן הטורניר. למרות מספרן הקטן, נשים יהודיות בשווייץ מעורבות מאוד בפעילות המועצה הבינלאומית של הנשים היהודיות מאז הקמתה מחדש, ויש להן השפעה משמעותית על גיבוש מדיניותה.

גוף דמוקרטי במימון פרטי

המועצה הבינלאומית לנשים יהודיות אינה מקבלת כספים משום קהילה יהודית גדולה או ארגון ואף לא ממדינת ישראל; זהו גוף המתנהל על טהרת חברותיו. הוא אינו ממומן על-ידי נדבנים שאולי מעוניינים להנהיג את הארגון ולמעשה להיות בעליו, אלא באמצעות דמי חברות וקרן שהקדישה לכך נשיאתו הקודמת לפני פטירתה. אף שעובדה זו מעניקה למועצה מידה רבה של עצמאות תפעולית, היא גם מגבילה את פעילותה, שכן הכסף מהווה תמיד אילוץ כשמדובר בשתדלנות, בארגון כנסים או בנקיטת פעולה ציבורית. כפי שיפורט בהמשך, חוסר משאבים מהווה בעיה גם בניסיון להיאבק נגד ועידת דרבן השנייה (Durban II), המשכה של ועידת האו"ם נגד גזענות, שהפכה למופע ראווה אנטי-ישראלי ואנטי-אמריקני כשהתכנסה לראשונה בספטמבר 2001. הארגון לא יכול לתפקד מבלי שמנהלותו יסכימו להתנדב ואפילו לממן בעצמן את הוצאותיהן – כגון הוצאות הנסיעה לישיבות הנהלה ברחבי העולם ומימון המשרדים. ברור שפירוש הדבר הוא גם כי נשים חסרות אמצעים משלהן בוודאי יתקשו לטפס בשורות הארגון. כמו כן יש בארגון מעט מאוד עובדות במשרה מלאה, ובעולם של ימינו מדובר בחסרון עצום, שכן יש צורך תכוף בקבלת החלטות, נקיטת צעדים מעשיים ותגובות במהירות רבה.

למרות זאת, המועצה גאה מאוד במבנה הדמוקרטי שלה, אשר מבדיל אותה מארגונים יהודיים רבים אחרים הפועלים במתכונת השתדלנות המסורתית, דהיינו החנווני או הסוחר היהודי העשיר המייצג את קהילתו מול הרשויות, שהיתה העקרון המארגן של הפוליטיקה

המייסדים של המועצה המרכזית של היהודים בגרמניה (Zentralwohlfahrtsstelle der Juden in Deutschland), המהווה עד היום את הגוף העיקרי של הקהילה היהודית, לא רק לצורך חלוקת כספי צדקה וקליטת המהגרים

היהודים מרוסיה – שרובם עדיין מתקיימים על קצבאות סעד – אלא גם לארגון פעילויות לצעירים ולתמיכה בתנועות נוער ואגודות סטודנטים. האגודה הגרמנית גם מקדמת את השילוב החברתי של מהגרי בריה"מ לשעבר, משימה מורכבת גם בגלל העובדה שבקהילות רבות המהגרים מהווים רוב. האגודה מציעה תוכניות לימודים על הדת והמסורת היהודית כדי לטפח זהות יהודית בקרב המהגרים, שהיהדות זרה לחלוטין למרביתם. היא מארגנת פעילויות חברתיות רבות למטרה זו, וחברותיה נפגשות באופן קבוע לכנסים וסופי שבוע ומארגנות קורסים חדשים. בעיקר בקהילות החדשות הקטנות יותר, הנעדרות תשתית היסטורית, ארגוני הנשים

הם אלה השומרים על קיום חיים יהודיים מאורגנים, בישול ואפיה לארוחות ערב שבת קהילתיות או לקידוש השבת, ועוסקים גם כיום בטקסי קבורה כמו תפירת תכריכים למתים וקיום מצוות טהרה – רחיצת הגופה והכנתה לקבורה. בכך, ארגוני הנשים סוגרים למעשה את המעגל שנפתח עם הקמתם.

נראה שיש תחיה של התפקידים המסורתיים של אגודות הנשים היהודיות. לדוגמה, בקהילה היהודית המרכזית של ציריך, המסונפת לזרם האורתודוכסי אף שרוב חבריה אינם דתיים, פועלת גם אגודת נשים חדשה לתפירת תכריכים.

לעומת זאת, ארגון הגג השווייצרי Bund Schweizerischer Jüdischer Frauenorganisationen, מדגיש דווקא מעורבות בפוליטיקה השווייצית והבינלאומית. אף שהארגון מעורב מאוד בעבודה הקהילתית, הוא משמש בעיקר כגוף מייצג לממשלה ולארגונים לא-ממשלתיים, ונוקט עמדה ציבורית

בקהילות

היהודיות

הקטנות של

גרמניה, ארגוני

הנשים הם

השומרים על

קיום חיים

יהודיים

מאורגנים

היהודית בתפוצות מאז שלהי ימי הביניים (ובמובנים רבים עד עצם היום הזה). המועצה הבינלאומית של הנשים היהודיות מונהגת על-ידי נשיאה הנבחרת בצורה דמוקרטית וארבע-עשרה סגניות-נשיאה הנבחרות באופן דמוקרטי מתוך מגוון גופים המסונפים למועצה, ומדווחות לוועד המנהל ולמליאה.

עגונות ודרבן II

באירופה, המועצה הבינלאומית והגופים המסונפים לה מפעילים השפעה רבה, מוסרית ופוליטית, למרות מספרם הקטן ועוצמתם הכלכלית והאלקטורלית המידלדלת של יהודי אירופה. ארגוני נשים יהודיות משמעים קול חזק בשיח הפוליטי והחברתי, בין בגלל סיבות מוסריות – בוושה ואשמה (באירופה שעדיין מתמודדות עם השואה), ובין, לאחרונה, בגלל העיסוק האירופי במורשת הקרויה יהודי-נוצרית (תפיסה שקנתה לה אחיזה גוברת בתגובה לגידול הרב באוכלוסייה המוסלמית באירופה).

סוגיה מרכזית המעסיקה את המועצה הבינלאומית לנשים יהודיות בשנים האחרונות היא השיפור במעמד העגונות, נשים שאינן מצליחות לקבל גט כריתות דתי מבעליהן, ולפיכך אינן יכולות להינשא מחדש על פי ההלכה. המועצה רשמה הצלחות רבות במאמצי שתדלנות, וכיום רבנים רבים מנהיגים הסכמי טרום-

נישואין המעניקים לנשים הגנה מפני הפיכתן לעגונות במקרה של התפרקות הנישואין או נטישת המשפחה על-ידי הבעל. אבל המועצה טרם הצליחה לשכנע את הרבנות הראשית לישראל ואת הממסדים הרבניים בישראל ובאמריקה לנקוט צעדים דומים. פגישה בנושא עם הרב הראשי לישראל שלמה עמאר בוטלה ברגע האחרון.

הסוגיה העיקרית שהעסיקה את המועצה בשנת 2008 היא ועידת האו"ם השנייה נגד גזענות, דרבן II, המתוכננת להתקיים בז'נבה באביב 2009. הוועידה הראשונה, שנערכה בדרבן, דרום אפריקה, לפני שבע שנים, עשתה דמוניזציה לישראל ולציונות. הוועידה אמורה להתקיים שוב בהשתתפות מדינות כמו סוריה בעמדת הובלה. מרגע שנודע למנהיגות המועצה על קיום הוועידה השנייה, הן נלחמו כדי למנוע אפשרות שדרבן הראשונה תחזור על עצמה, ולהגביל את ההשלכות השליליות שיהיו לכך על ישראל ועל היהודים ברחבי העולם. בשיתוף עם UN Watch, גוף לא-ממשלתי הממומן בחלקו על-ידי הוועד היהודי האמריקני, ארגנה המועצה באביב שעבר כנס בשווייץ למנהיגים יהודים כדי לעורר את מודעותם לאיום הוועידה השנייה. המועצה מעוניינת לארגן כנס נוסף במסגרת ההיערכות לוועידת דרבן II, ומתכננת סדרת אירועים בז'נבה שיתקיימו שם במקביל לקיום הוועידה.

ג. נשים יהודיות בישראל

ובכללן דמי מזונות וקצבאות ילדים מתקבלות בדרך כלל בבתי המשפט החילוניים. בקצרה, ישראל היא עדיין ברובה המכריע חברה משפחתית; אוריינטציה משפחתית חזקה זו משותפת לכל המגזרים, ובניגוד למקובל במקומות אחרים, איננה מוגבלת לפלחים חברתיים שטרם הפנימו, או המתנגדים בפועל לתהליכי המודרניזציה. יחד עם זאת, השתלבותה המתמשכת של ישראל בתהליכי הגלובליזציה עתידה בוודאי להשפיע גם על חיי המשפחה.

בתוך החברה הישראלית אפשר בהחלט להבחין בהבדלים בין יהודים דתיים-מסורתיים לבין חילונים. כך, בקרב האחרונים שיעור הגירושין גואה; הראשונים שומרים בדרך כלל על מחויבות אידיאולוגית ודתית חזקה להבאת ילדים רבים ולשמירה על שלמות המשפחה. שליטתה המוחלטת הנמשכת של הרבנות האורתודוקסית בכל הנוגע לדיני המשפחה היא מקור תמידי למחלוקת. פמיניסטיות דתיות, בעיקר חברות ארגון "קולך", התחילו בשנים האחרונות לערער על פסיקות בתי הדין הרבניים והרשויות בשורה ארוכה של סוגיות. מאמצים אלה השיגו עד כה תוצאות מוגבלות בלבד, בגלל מגוון סיבות, ביניהן הלחצים הניכרים המופעלים בחוגים הרבניים על אותם רבנים הפועלים לשיפור מעמד הנשים, תפקיד המפלגות הדתיות בשמירת הסטטוס קוו, היעדר עניין או חוסר יכולת טכנית מצד האוכלוסיה החילונית לערער על הסטטוס קוו, והצלחת המחנה הרבני בהקמת ארגוני נשים מצליחים ביותר משלו, כגון "בניין שלם".

בשנים האחרונות גברה המודעות לבעיות אלימות במשפחה והתעללות והטרדה מינית, והגינוי הציבורי של אישי ציבור המעורבים בפרשיות אלו מעיד על התקדמות מסויימת, אם כי אלימות במשפחה והטרדה מינית עדיין זוכים להתעלמות רבתי במגזרים מסויימים של החברה היהודית בישראל.

מבחינה כלכלית, נשים בישראל מקבלות כ-80 אחוזים מהשכר שמקבלים גברים על אותה עבודה; נשים בישראל גם עובדות במשרה חלקית הרבה יותר מגברים,

הנשים היהודיות בישראל מציגות תמונה מעורבת. מחד, בשנים האחרונות נפתחו בפניהן הזדמנויות רבות יותר במישור החברתי, הכלכלי והפוליטי. אך מאידך, מתוך אותן מגמות התפתחו גם צורות חדשות של אי-שוויון, המתעלות את ההזדמנויות הפתוחות לנשים למסגרות מוגבלות ובמקרים רבים משניות בחשיבותן.

בניגוד לרוב ארצות המערב המפותחות האחרות, בחברה הישראלית בכללותה עדיין שלטת אוריינטציה משפחתית מובהקת וחזקה, המשותפת כמעט לכל מגזרי האוכלוסיה, דתית וחילונית, יהודית ולא-יהודית כאחת. למרות שניתן לראות כי גיל הנישואין ולידת ילד ראשון הולך ועולה, ישראל עדיין שומרת על שיעורי פריון גבוהים בהרבה מאלה של אירופה וארה"ב. אם באירופה הממוצע למשפחה הוא 1.2-1.9 ילדים, הממוצע למשפחה בישראל הוא 2.95, והממוצע לאשה יהודיה בישראל הוא 2.8 (המספרים המוחלטים גבוהים יותר באוכלוסיה הדתית). נשים ישראליות הן הנושאות בעיקר האחריות לגידול הילדים (והתופעה של מטפלות ואומנות "או-פר" אינה מקובלת בחברה הישראלית). גם המדיניות החברתית בישראל מעודדת ילודה, באמצעות סבסוד יזום של טיפולי הפריה, פונדקאות וכך הלאה.

הקשר המורכב בין ערכים דמוקרטיים ליברליים מצד אחד, לבין ערכים מסורתיים דתיים מצד שני, בכל הנוגע למעמד הנשים בישראל, מומחש היטב בעובדה שלמרות שחוקי המשפחה בישראל נקבעים על פי ההשתייכות האתנית והדתית של האדם, החלטות הנוגעות לרכוש,

פמיניסטיות
דתיות, בעיקר
חברות ארגון
"קולך"
התחילו בשנים
האחרונות
לערער על
פסיקות בתי
הדין הרבניים
והרשויות
בשורה ארוכה
של סוגיות

הכלל המוכיחה את הכלל. נשים פעילות ביותר במסגרות של תנועות מחאה חוץ-פרלמנטריות הנשענות על דימויי אמהות במאבקן, כמו "ארבע אמהות" ו"נשים בשחור" משמאל, ו"נשים בירוק" מימין.

ישראל נמנית על קומץ מדינות בעולם (כעשר בלבד) שיש בהן חובת שירות צבאי לנשים. אף שמספר הנשים היהודיות הפטורות משירות צבאי מטעמי דת הולך וגדל, הנשים עדיין מהוות כשליש ממספר המשרתים שירות סדיר בצבא ובין חמישית לשליש מהקצונה הזוטרה, מדרגת סג"מ עד סרן. (רבות מהנשים הפטורות משירות צבאי עדיין משרתות שנה או שנתיים במסגרת השירות הלאומי.) החל בשנת 2001 פתח צה"ל את שורותיו לנשים במגוון רחב של תפקידים ומשימות, אף שהוא עדיין מעניק לנשים את האופציה לשרת שירות חובה קצר יותר מגברים. נשים הממלאות תפקידים שעד אז היו שמורים לגברים בלבד, ובכללן תפקידים קרביים, מציגות מגוון מעניין של דפוסי הסתגלות, החל בהטמעת התנהגויות גבריות וכלה במה שהן תופסות כהתנהגויות לא-מגדריות. אבל במקרים מסויימים, כניסת הנשים לתפקידים חדשים כגון מדריכת ירי או עבודת מטה הובילה את הגברים לראות תפקידים אלה כ"עבודה לנשים" בתוך הצבא. מדובר איפוא בתמונה מעורבת שהשפעותיה על מעמד הנשים בחברה בכללותה יתבררו רק בחלוף הזמן.

וכתוצאה מכך הכנסותיהן נמוכות עוד יותר. בשלושים השנים האחרונות גדל פי שלושה מספר הנשים בעמדות ניהול, אך הנשים עדיין מאיישות רק שליש ממספר משרות הניהול הבכירות ופחות מעשירית מעמדות המנכ"לות. נשים מהוות כשני שלישים מן המגזר הציבורי הגדול; למרות זאת הן מהוות רק שליש מהדרג הבכיר בשירות המדינה, וזאת למרות שבממוצע הן משכילות הרבה יותר ממקביליהן הגברים.

בכנסת הנוכחית מכהנות 17 חברות, כלומר בערך 14 אחוזים. הסיבות לכך רבות: המבנה הארגוני של הרשימות המפלגתיות הארציות משמר את כוחן של הוועדות המסדרות במפלגות וחוסם כוחות מנהיגותיים חדשים העולים מן השטח; המסלולים המקובלים להתקדמות בזירה הפוליטית הם שירות צבאי בדרגה בכירה ועבודה פוליטית במשרה מלאה, ואלה אינם פתוחים לרוב הנשים (הנהגת ארגון נשים עדיין לא הוכיחה את עצמה כנתיב מוצלח לכהונה פוליטית); קבוצות הנשים בתוך המפלגות אפשרו למעשה תהליך של גטואיזציה בתוך המבנה המפלגתי. יתרה מזו, במפלגות החרדיות, ש"ס ויהדות התורה, המחזיקות ביחד ב-18 מושבים בכנסת, אין נשים מתוך עקרון. נשים שכן מצליחות בפוליטיקה הארצית נוטות בדרך כלל לבלוט במה שמכונה "ענייני נשים", כגון בריאות, חינוך ורווחה. למעשה, במובן זה שרת החוץ ציפי לבני, כמו גולדה מאיר בשעתה, היא היוצאת מן

ד. נשים יהודיות בארצות הברית

Judaism, המציג על השער הראשי את תמונתיהן של כחמישים רבות ותלמידות רבנות "המשנות את התנועה הקונסרבטיבית", בצילום משותף עם ראש הסמינר התיאולוגי היהודי דאז, הרב איסמר שורש, ודיקאן בית הספר לרבנים, הרב ויליאם לבאו, כשעל פני שניהם חיוך רחב. הנושאים המעסיקים כיום את הפמיניסטיות שוב אינם מתרכזים בזכות להיות רבָה, אלא בסוג התשלום והמשרות שרבות יכולות לקבל.

מתן האפשרות לנשים לשמש כרב – "אמא על הבימה" – הוביל להכללת החוויות והתובנות של נשים בחיים הרוחניים היהודיים. כתוצאה מכך השיגו הפמיניסטיות היהודיות הרבה יותר מאשר מעמד רבני. הן יצרו טקסים חדשים לאירועים בחיי הבת והאשה, כגון טקסים מיוחדים לקריאת שם בהולדת בנות, טקסי נישואין עם שתי טבעות, ושבירת שתי כוסות בתום טקס הנישואין. נושא חשוב נוסף הוא שדרוג החינוך היהודי והאוריינות התרבותית בנושאים יהודיים לבנות ונשים, ובכלל זה מתן הזדמנויות ללימוד התלמוד. מנקודת מבט שלילית, רק אם נשים יהיו בקיאות בתלמוד ובדינים הנגזרים ממנו, הן יוכלו להגן על עצמן מפני פסיקות פוגעניות. בראיה חיובית יותר, נשים הבקיאות בתלמוד יכולות להיטיב להעריך את חשיבות הלמדנות היהודית. בין בתי הספר החדשים המצליחים ביותר ברוח זו יש למנות את "דרישה" הניו יורקי, שצויין לאחרונה כ"שומר על חדשנות יסודית באופן שבו התמודד עם סדר היום הפמיניסטי וסוגיות של מנהיגות נשית בקהילה האורתודוקסית המסורתית במשך עשרים וחמש שנה. שום ארגון אחר לא השפיע כמוהו על הקהילה ההלכתית הפמיניסטית."

החידושים הפמיניסטיים כוללים גם את יצירתם של סידורים ותפילות "עם מודעות מגדרית", וביטול תפילות המבטאות תפיסות שליליות של נשים. ספרי התפילה מתורגמים ומפורשים מחדש בהתמדה כדי לשקף רגישות זו. בנוסף, "חברת ההוצאה לאור היהודית" (JPS) הוציאה לאור בשנת 2006 בארה"ב את הספר *The Contemporary Torah: A Gender-Sensitive Adaptation of the JPS Translation* ("התורה בת זמננו: עיבוד רגיש

עליית הנשים בארגוני הזרם המרכזי

עד אמצע־סוף המאה העשרים, תפקידי ההנהגה הציבורית היחידים שהגברים היהודים היו מוכנים להכיר בהם אצל נשים יהודיות היו תפקידיהן בארגוני נשים בלבד. אבל אפילו באותם מקרים שהיוו מקורות העֶצְמָה לנשים הפעילות, נאלצו הנשים להיאבק במקביליהן הגברים כדי לשמור בידיהן את הכספים שהצליחו לגייס. בדומה לכך, נשים הועסקו תקופה ארוכה כמוורות בבתי הספר היהודיים ובלמודי יום א', אך לא זכו לכבוד או לפיצוי כספי הוגן על עבודתן (ובמקרים רבים מדי זה עדיין כך). האקטיביזם של הנשים חולל מהפך בחברה היהודית בתחום זה, והוא ממשיך בכך. בארצות הברית, לדוגמה, הקימה הפמיניסטית שפרה ברונוזניק ארגון יוקרתי בשם "קידום נשות מקצוע והקהילה היהודית" (Advancing Women Professionals and the Jewish Community), שמטרתו לבחון את תנאי העבודה של נשים בארגונים יהודיים (כגון הפרדציות של הקהילות) ולחתור ליעד של ייצוג שווה לשני המגדרים ופיצוי כספי על כהונה בתפקידי הנהגה בכירים.

נשים יהודיות והנהגה ציבורית

בשנת 1972 הסמיכה התנועה הרפורמית את הרבָה הראשונה (סאלי פריזנד) בארה"ב, ובעקבותיה, בשנת 1974, הסמיך הזרם הרקונסטרוקציוניסטי את הרבָה הראשונה שלו (סנדי אייזנברג סאסו). בשנת 1985, על פי דרישת "עזרת נשים" וקבוצת רבנים נחושים, הוסמכה הרבָה הראשונה מטעם הזרם הקונסרבטיבי, איימי איילברג. כיום, נשים מהוות חלק גדול ואף רוב מבין המועמדים לרבנות ולחזנות, והן משרתות במקצוען בקהילות רבות של הזרם הקונסרבטיבי, הרקונסטרוקציוניסטי והרפורמי ברחבי ארה"ב. סימן לשינוי האדיר ניתן במהדורת חורף 2005 של כתב העת *Women's League Outlook for Conservative*

היותן בנות מצווה. כאשר חגיגת הבת מצווה הפכה למקובלת ונפוצה, הצטמצם הפער המגדרי בחינוך היהודי, אחר-כך נסגר לגמרי וכיום הוא הפוך – יש סבירות גבוהה יותר שבנות יירשמו לפעילויות חינוך יהודי מאשר בנים בגיל בית הספר היהודי, והסבירות שמגמה זו תימשך בשנות הנעורים עולה באופן דרמטי. מחקרים מוכיחים כי למעט בחוגים האורתודוקסיים, הבנים עוזבים את סביבת החינוך היהודי במספרים גדולים בהרבה מן הבנות מיד אחרי חגיגת הבר מצווה.

בקנה,
פמיניסטיות
יהודיות
משתפות
פעולה עם
הרשות
המחוקקת
החילונית
כדי להגן על
עגונות ועל
מסורבות גט

בפעילויות חינוכיות למבוגרים, מספר הגברים עולה במעט על מספר הנשים בסביבה האורתודוקסית, ואילו בחוגים קונסרבטיביים, רפורמים, רקונסטרוקציוניסטיים וזרמים מעורבים, מספר הנשים עולה כיום על מספר הגברים ביחס של שניים לאחד. בקרב נשים מבוגרות, ההכנות לחגיגת בת מצווה בוגרת והחגיגה עצמה – בטקס שלא היה קיים כלל בקהילות יהודיות בעבר –

עולות ככלי רב-משמעות להגברת ההנעה להמשך החינוך היהודי. חוקרים העוסקים בחינוך היהודי מציינים כי הלהט הרב שמגלות הנשים לרכישת כישורים אלה מביא במקרים רבים גם את בעליהן ללימודים בעקבותיהן. כמו כן מתפתח מנהג של נשים ללמוד לקרוא בתורה לרגל חגיגת הבר או הבת מצווה של ילדיהן.

מאז שנות השישים, המעורבות הגוברת של נשים יהודיות באמריקה ביהדות הציבורית, ובכלל זה בבתי הכנסת ובטקסים השונים, והרחבת גישתן לטקסטים יהודיים, הפיחה בנשים התרגשות עצומה, עד שיש כיום גברים המגדירים את היהדות כפעילות נשית. לדוגמה, נשים בוגרות הלומדות עברית, מזמורים, קריאה בתורה ובהפטרה, והיסטוריה יהודית, במסגרת ההכנות לחגיגת בת מצווה בוגרת, העניקו תנופה לתוכניות חינוכיות חדשניות רבות ברמת בית הכנסת והקהילה. בקרב

למגדר של תרגום JPS), עם דגש מיוחד על ההתייחסות לאדם ול"בריות אלוהיות", עדות להשפעה מרחיקת הלכת של העיון מחדש בכתבי הקודש היסודיים. חשיבות גדולה במיוחד יש לבחינת הטקסטים, הדינים, המנהגים והתרבות היהודיים מנקודת המבט של ההגות הפמיניסטית וסוגיית השוויון. במקום לכלול רק את ארבע האמהות (שרה, רבקה, רחל ולאה), לדוגמה, הפמיניסטיות היהודיות מדגישות את החשיבות שבהכללת זלפה ובלהה. לפעמים הכוללנות מרחיקה מעבר לנשים יהודיות וכוללת נשים באשר הן. לדוגמה, ה"שירון/ברכון" שחולק לחוגים בטקס בר מצווה אורתודוקסי בשנת 2005 כלל את התפילה הבאה ב"ברכת המזון", מיד אחרי התפילה לשלום חיילי צה"ל: "מי יתן והאל הרחום והחנון ישכין שלום בין בני שרה לבין בני הגר".

פעילות הפמיניסטיות היהודיות הביאה לפתיחת נתיבים חשובים לשחרור נשים שבעליהן מסרבים לתת להן גט, או המסכימים להעניק להן גט רק תמורת תשלום מזונות או משמורת על הילדים. מאמצי חקיקה דתיים וחילוניים שנועדו לשים קץ ליחסי הכוח הבלתי-שוויוניים ולהתעללות בנשים עגונות או "מסורבות גט" הובילו להיווצרות תפקידים חדשים כגון "יועצות". בקנה, פמיניסטיות יהודיות כמו נורמה באומל ג'וזף עובדות בשיתוף עם גופי המחוקקים החילוניים כדי להגן על נשים אלו; אחרות מפיקות סרטים כדי להביא בעיה נוראה זו לתודעת הציבור.

אבל העובדה היא שבראש כל הארגונים היהודיים הגדולים באמריקה, שאינם ארגוני נשים, עומדים גברים, ורק בשתיים מתוך 39 הפדרציות היהודיות הגדולות בארה"ב מכהנות נשים בעמדות ההנהגה הבכירה. נתונים אלה מלמדים כי חרף ההתקדמות המשמעותית לקראת שוויון מגדרי, נותרה עוד עבודה רבה.

המעורבות הגדלה של נשים והקטנה של גברים בחיים היהודיים

במהלך המחצית הראשונה של המאה העשרים, יותר משליש הבנות היהודיות באמריקה לא קיבלו שום חינוך יהודי רשמי, גם משום שלא נדרשה מהן כל הכנה לקראת

מעורבות הנשים הרתיעה גברים מלהיכנס למעורבות או להישאר מעורבים בעצמם. להשפעה המהפכנית של הנשים היהודיות על חיי הדת בימינו נודעו תוצאות גורפות ומשמעותיות. כיום הן ניצבות מול אתגר חדש: איך לעזור לבניהן, לאבותיהן, לאחיהן ולבעליהן וחבריהם למצוא את דרכם הם בחזרה למעורבות רוחנית ביהדות.

סיכום

השינוי בתפקידיהן וביעדיהן של נשים יהודיות בעולם כולו מהווה את אחד האירועים החשובים ביותר של המאה העשרים. השאלה כעת היא – איך יגיבו נשים וגברים יהודים לאתגרי המאה ה-21. אחת הסוגיות שיש להתמודד עימן נוגעת למגדר בכלל, ולא דווקא לנשים בלבד. הדאגה כיום היא מכך שגברים (ובנים) מעורבים פחות מנשים (ובנות) בכל ההיבטים של החיים היהודיים, פרט לחוגי היהדות האורתודוקסית, ומדובר בסוגיה מגדרית המשקפת אולי מעין תגובת נגד של הגברים לנוכח האסרטיביות של הנשים. חשוב להבין כי תגובת בומרנג אינה יכולה למחוק תנועה חברתית, ואף אינה מחזירה את החברה למצב הקודם בטרם הופעת התנועה. במקום זאת, היא מקיימת יחסי גומלין דיאלקטיים עם המטרה שלה, ואלה פותחים כיוונים חדשים ובלתי-צפויים. לדוגמה, הדאגה מהתרחקות הגברים מן היהדות עקב המעורבות הנלהבת של הנשים מובילה כיום להקמת פורומים יהודיים חדשים לגברים בלבד.

הגברים אין תנועה מקבילה, גם אם יש קומץ גברים המחליטים לחגוג בר מצווה בגיל מבוגר.

לעומת זאת, המחקר הסוציולוגי העוסק בקהילה

היהודית באמריקה מלמד כי למעורבות של נשים יש כיום תפקיד עצום בהצלת הטקסים והמנהגים היהודיים ובשימור הטקסטים והמסורות. לפעמים, כשנשים בבתי הכנסת הרפורמיים עוטות בגאווה כיפות וטליתות, גברים שמעולם לא העלו בדעתם לעשות זאת הולכים בעקבותיהן. בשפת הסוציולוגיה, הנשים משמשות יותר ויותר כ"סוכנות", המחברות לא רק נשים אחרות אלא גם גברים אל המורשת התרבותית של היהדות.

נשים כיום מכהנות יותר ויותר כנשיאות של בתי כנסת, רבות, חזניות ומורות בכל בתי הכנסת והקהילות, למעט בחוגים האורתודוקסיים. במקרים מסויימים, פעילויות חדשות אלו בקרב הנשים היהודיות לא רק החזירו את היהדות למרכז החיים של נשים אלה ואת הנשים אל מרכז החיים היהודיים, אלא גם שימשו להצתת רגשות דתיים בקרב הגברים היהודים המתבוללים שבסביבתן הקרובה. במקרים אחרים,

בארה"ב
גדל והולך
מספר הנשים
המכהנות
כנשיאות בתי
כנסת, רבות,
חזניות ומורות,
למעט בזרם
האורתודוקסי

ה. נשים יהודיות באמריקה הלטינית

העמידה מול התפיסה הישנה של הקהילה את הצורך בגישה פלורליסטית יותר לפרדיגמות המוסדיות של הקהילה. בכל האזור, גם שאלת המגדר התפתחה על פי מגמות אלו.

באופן פרדוקסלי, ההקשרים המשותפים והגיוון הפנימי הרב נטו גם לחזק וגם לדלל את ההבדלים, והדבר הביא להיווצרות קשת רחבה של דפוסים שונים. נשים ספרדיות ומזרחיות פיתחו מקומות ומוסדות משלהן: קהילתן כוללת ספרדים מטורקיה ומארצות הבלקן, קהילות מזרח-תיכוניות חאלב, דמשק, לבנון וארץ-ישראל, צפון אפריקאים ממרוקו וממצרים, וקבוצות קטנות של ספרדים מאיטליה ומארצות אחרות באירופה. תחושת ההשתייכות שלהן נעוצה ביסודה בהזדהותן העדתית. למרות זאת, רשתות הצדקה המסורתיות יותר אפשרו להן להיכנס לתחום החיים הציבוריים בקהילה. במונח זה, המגדר מילא תפקיד חשוב כערוץ השתתפות לביסוס מעמדם במרחבים הקולקטיביים.

התארגנות הנשים האשכנזיות התפתחה תחילה לאורך הצירים הפוליטיים והאידיאולוגיים שאפיינו את החיים היהודיים במזרח אירופה. התפקידים המורחבים שמילאו הנשים בולטים בקהילות גדולות כמו זו של ארגנטינה, שהיא הגדולה ביותר באמריקה הלטינית. הנשים עזרו להקים ארגונים קהילתיים תוך לקיחת חלק באיגודים המקצועיים ובקבוצות לזכויות אדם. ה"אני מאמין" הליברלי שהעדיף את החינוך הציבורי ככר משותף להשתלבות בחברה מסביר איך גם בתוך הקהילה בשלביה הראשונים וגם בחברה בכללותה, הפכו הנשים היהודיות לפעילות תרבותיות מוכרות.

המיליטנטיות של הנשים בתנועות החברתיות והפוליטיות של השמאל – מאפיין שנמצא במספר קהילות – נטתה לקדם שוויוניות בתפקידים בספירה הקהילתית. שליטת הרעיון הציוני ומדינת ישראל בחיים היהודיים העניקה לנשים היהודיות תחום נוסף שבו יכלו להיות פעילות ולשמש כזרז לחיזוק הפעילות המוסדית היהודית, כשארגוני הנשים מתעלים למעשה את מאמציהן למפעלי נדבנות מקומיים. אם בתחילת

הנשים היהודיות באמריקה הלטינית מגלמות, על ידי תכונותיהן הייחודיות ותנאיהן המשותפים, את טבעם של החיים המודרניים בימינו, שבהם אחדות ושונות שזורות זו בזו דרך שלל אפשרויות אישיות וקבוציות, צורות התאגדות מוסדיות, ערכים וזהויות.

מקומן ותפקידן של נשים יהודיות באמריקה הלטינית משקף את הדו-קיום בין התפתחויות היסטוריות מגוונות בתקופות חברתיות וקהילתיות שונות; המאבק המתמשך של החברות באמריקה הלטינית להשתלב במלואן בעידן המודרני והתהפכות שהן עוברות מהווים חלק ממצויאות הגולשת לעתים אל הפוסט-מודרני. האופן שבו היהודים תפסו והפנימו תנאים אלה והדרך בה חוו אותם הנשים היהודיות הפכו לחלק ממשחק גומלין מורכב בין סִפְרִים (נרטיבים) שונים לבין המציאות.

באמריקה הלטינית מתקיימים חיים יהודיים ב־27 ארצות שונות הנבדלות ביניהן מבחינה טריטוריאלית, לאומית, תרבותית ופוליטית. הנשים היהודיות באמריקה הלטינית חלקו עם הגברים את האתגרים שבהבטחת ההמשכיות תוך כדי התדיינות מתמדת על דרגות שונות של השתלבות בחברה, גם באמצעות דפוסים חזקים של התארגנות קבוצתית שפעלה כמסגרת להגדרת תפקידיהם ומעמדם, וגם בנתיבים פרטיים יותר של הזדהות ופעולה חברתית. היהודים פיתחו מגוון עשיר של מרחבים קהילתיים, התאגדויות ומוסדות כמעט בכל תחום של החיים היהודיים, וביניהם תפסו ארגוני הנשים מקום חשוב ובולט. צפיפות המוסדות ועוצמתם משתנה ממקום למקום ברחבי האזור, כשברזיל וארגנטינה מייצגות מודלים של קהילות צנטריפוגליות – ארגנטינה ריכוזית יותר וברזיל בעלת אופי פדרטיבי יותר. מקסיקו היא מודל לקהילה שהיא גם ריכוזית וגם מגוונת מבפנים. שיעורי החברות בקהילה גבוהים מ־80 אחוזים, לעומת 60 אחוזים בברזיל ו־50 אחוזים בארגנטינה. במקרה של ארגנטינה, הצטרפות הגורמים של התקפות אנטישמיות, מהפכים פוליטיים וכלכליים והנהגה כושלת הביאו לירידת קרנה של הקהילה. בקרב יהודי ברזיל, תפיסתם החיובית לגבי יכולת השתלבות החברתית הגוברת

הדרך היו מעורבות בכך בעיקר נשים אשכנזיות, הרי שעם הזמן השתתפו בכך נשים מכל העדות. השתתפות הנשים בעולם היהודי המאורגן התפתחה מאוד במה שניתן להגדיר כזירות הפעולה הייחודיות להן: סעד ורווחה; ארגונים חברתיים ונדבניים; אחוות; גופי טיפול בזקנים או בנוער, ופעילויות משפחתיות. התחום הציבורי משלב פעילויות, מוסדות וצורות התאגדות המקשרות, מסדירות, מארגנות ומחליפות למעשה את ההגדרות הספציפיות הנוגעות לנשים.

כוחם של המרחבים המסורתיים השמורים לנשים יהודיות משתלב כיום בפעילותן במסגרות נוספות. סקרים שונים באזור מלמדים כי המסגרות הקהילתיות והחברתיות משלימות זו את זו. גם כאן המקרה של ארגוני ראווי לציון. הנשים לקחו חלק פעיל בגופים יהודיים שהובילו את המאמצים לחקירה המתמשכת ולסיום פרשת ההתקפה על המרכז הקהילתי היהודי (AMIA) בבואנוס איירס בשנת 1994. הן היו המייסדות והפעילות העיקריות בקבוצת משפחות וחברי הקורבנות, שחברו יחד להתאבל על החללים ולנהל את המאבק לצדק. זה היה המקרה של קבוצת Memoria Activa

שארגנה הפגנות שבועיות מול בית המשפט הפדרלי כפורום להשמעת עדויות אישיות ולדיון קולקטיבי פתוח בשאלת ההתחמקות מעונש. נשים יהודיות הפכו גם לשחקניות פעילות בארגוני נשים חשובים שהובילו את המאבק נגד הפרות זכויות אדם בהן הואשמה הדיקטטורה הצבאית.

ברזיל, מקסיקו וקוסטה ריקה מציגות מגמה אינדיבידואלית יותר, אך לא פחות חשובה, בקרב נשים יהודיות הנוטלות חלק בזירה הכלל-ארצית. הנשים משתתפות בתחומים מגוונים בחברה הכללית, ומגיעות לעמדות הנהגה בעולם האקדמיה והמדע, וכן בזירה הציבורית, ובכלל זה בהנהגת מוסדות ממשלה וגופים חברתיים ופוליטיים.

הנשים הן השולטות ברשת החינוך היהודי המצויינת של הקהילות באמריקה הלטינית

מאפיינים מבניים ותרבותיים מסויימים עשויים להסביר את התפקידים שמילאו נשים יהודיות כתוצאה של הדינמיקה בין העקרון של שוויון בין בני אדם כיחידים לבין הכרה בהבדלים בין קבוצות. הגלובליזציה והדמוקרטיזציה של האזור העלו את הפלורליזם והרב-תרבותיות לראש מעייני החברה ואנשי הרוח שלה. מעבר לכך שיהודי אמריקה הלטינית עברו תמורות רבות, השינויים הגלובליים וגורמים מקומיים חיזקו את התהליכים הסותרים של השתלבות בחברה ושל השתמרות אתנית נפרדת. אפשר לנתח מגמות אלו גם באמצעות עיון בקשרי הגומלין בין הספרה הציבורית לפרטית. בעוד שהקהילה היהודית המאורגנת היא מרחב שבו מפגינים מרץ ציבורי ושב מילאו ארגוני הנשים תפקיד מכריע וחשוב, כאמור, הנשים עצמן לא הגיעו לתפקידים מובילים במבנה הקהילתי הפוליטי. במהלך ביקור בוויניגטון שערכו לאחרונה מנהיגי הקהילות היהודיות באמריקה הלטינית – כולם גברים – כדי לקיים שיחות משותפות עם יהדות אמריקה, עם פקידי ממשל ועם ארגונים רב-לאומיים, הביעו חלק מבני שיחם את פליאתם על היעדרן המוחלט של נשים מעמדות הנהגה בעולם הפוליטי היהודי באזור.

תחום ספציפי שבו בולטת במיוחד נוכחות הנשים הוא החינוך היהודי. הנשים הן השולטות ברשת החינוך היהודי המצויינת של הקהילות. בשביל יהודי אמריקה הלטינית, החינוך היהודי מייצג את הבסיס להגדרת המשכיותם; הוא מהווה את הערוץ העיקרי למסירה, העברה והקרנת הדיוקן התרבותי הן בין הקהילות לבין עצמן והן כלפי החברה המארחת. החינוך משקף את התפקיד המהותי שמילאו נשים יהודיות בעיצוב הזהות היהודית, ובתוך כך מבלטי את החסרון בכך שהתחום הופך לנשי במובהק, ולפיכך נקשר ברמות שר נמוכות יותר ובמעמד תעסוקתי נחות. וכך, אף שדמות המורה הפכה לסמל הן של המגדר והן של החיים היהודיים באמריקה הלטינית, היא משקפת גם את אי השוויון ההיררכי הנגזר ממנה. בשנים האחרונות נטלו הנשים תפקידי ניהול כנשות מקצוע בתחום, אך הן עדיין סובלות מתתייצוג בקרב ההנהגה החילונית.

מערכת החינוך עברה תמורות יסודיות במונחי סוגיות מגדר וגם מבחינת דיוקן הזהות התרבותית של הקהילות.

המערכת מבטאת התפתחויות דתיות ותרבותיות כוללות, ובו בזמן מתפקדת גם כזירה להתגבשותן. הזרמים ההיסטוריים, הפוליטיים והאידיאולוגיים שגרמו לבידול המקורי בין בתי הספר השונים הוחלפו בתבחינים קהילתיים ודתיים.

סקירה השוואתית של הקהילות מעלה מגמות דומות לקראת התחזקות הדתיות המוסדית ורמת הדתיות של תוכנית הלימודים, וגם התחזקות של השתתפות הנשים. על אף ההכרה בעובדה שהתחזקות החינוך הדתי קשורה במדיניות החברתית – כפי שהיא באה לידי ביטוי בתמיכה מאסיבית בלמדנות שמציעים בתי הספר הדתיים – יש להדגיש כי תהליך זה מבטא התחזקות של האדיקות וקיום המצוות, המהווה חלק מן השינויים המשמעותיים המתחוללים בחיים היהודיים באמריקה הלטינית.

שתי מגמות בריזמניות מצטלבות בעולם הנשים היהודיות: תהליך חילון מתמיד ותחייתה של זהות דתית קדמונית. מצד אחד, הזהויות נבנות דרך קשרים תרבותיים והמסורת צוברת חשיבות ללא תכתובת דתית נראה לעין, אך מצד שני, התחזקות הדת מסמנת מחדש את ההפרדה העדתית בקהילה. קיום מצוות אינו נפוץ בקרב רוב הנשים בבואנוס איירס; למעשה, רק שלוש מתוך עשר מצהירות על עצמן כאדוקות או אדוקות מאוד, בעוד שרק שתיים מתוך עשר מקפידות על לפחות אחד מחוקי הכשרות. במקסיקו, אף שרוב הנשים מגדירות את עצמן כמסורתיות, קטגוריה זו מצויה בירידה מתמדת (77 אחוזים ב־2000; 62 אחוזים ב־2006; ו־59 אחוזים בקרב נשים בנות פחות מ־40). ישנה גם עלייה משמעותית בשיעור האדוקות (6, 17 ו־20 אחוזים, בהתאמה); ובשיעור האדוקות ביותר (4, 7 ו־12 אחוזים בהתאמה).

בקרב נשים ממוצא סורי, החלוקה על פי קווי הדתיות בולטת עוד יותר. במידה רבה, זהותן וכוחן נבעו באופן מסורתי בעיקר מהשתתפותן בפעילויות של ארגוני נשים במסגרת בתי הכנסת שלהן, ופחות מאדיקותן הדתית ושמירת המצוות. כמו כן הן רואות בדתיות שווה־ערך לעצם התחושה שהן יהודיות, ולא תוצאה של אמונה או מידת אדיקות.

משחק הגומלין בין מרכיבי הזהות העדתיים מן העבר ומגמות הדתיות החדשות בזרם האורתודוכסי משקף

הבדלי התנהגות ברחבי אמריקה הלטינית, בקרב נשים וגברים גם יחד. בשנות השישים התפשטה התנועה הקונסרבטיבית לדרום אמריקה. התנועה התאימה את עצמה לתנאים המקומיים ובית הכנסת החל למלא תפקיד בולט יותר הן בחיי הקהילה והן בחברה בכלל. התנועה הקונסרבטיבית הצליחה לגייס לשורותיה אלפי יהודים שלא השתייכו קודם לכן לשום זרם, ואלה לוקחים כיום חלק פעיל במוסדות היהודיים ובחיי הדת. הנשים מילאו תפקיד משמעותי בתנועה, ובדפוס דומה

לארצות הברית, אם כי איטי להחריד, הן מתחילות כיום למלא תפקידים דתיים בקהילה.

אבל למרות זאת, קהילות דרום אמריקה כיום מהוות דוגמה ברורה לאופן שבו צמחה חב"ד מתוך התנאים החברתיים־כלכליים והתרבותיים המשתנים. ההתפתחויות בתחום הדת נענו לצורך בשיקום המרקם החברתי, לשינויים תרבותיים ורוחניים וגם לקיומם של בעלי תפקידים דתיים חדשים. במובן זה, ההזדהות מצטיירת כעוגן מרכזי של השתייכות ושל סדר חברתי, וכקוד מוסרי המספק מענה לציפיות שלא באו על פיתרון מתוך הדפוסים הרווחים של חיי הקהילה המאורגנת.

בקהילות שבהן לנאמנות הקולקטיבית ולצפיפות התרבותית ולנורמות השולטות יש עדיין תפקיד חשוב בעיצוב החיים היהודיים, צריך לחפש לכך סיבות אחרות. אנו מבחינים בתביעה מתרחבת לחוויה דתית המתקשרת באופנים רלוונטיים ומעשיים עם העולם המופך של מוסדות הקהילה ודפוסי החיים היהודיים בקהילות בעולם כולו. ביטוי זה מתגלה גם בתהליך הנוכחי של אימוץ סגנון החיים החרדי־ספרדי בקרב נשים בקהילות היהודים ממוצא סורי. במקסיקו ובפנמה, בין היתר, בעשורים האחרונים, נשים אימצו וסיגלו לעצמן מנהגים וטקסים שהנהיגה תנועת ש"ס. מעניין לנתח את התהוותה של זהות המשנה את ההשתייכות המקורית

במקסיקו

ובפנמה,

בעשורים

האחרונים

אימצו נשים

יהודיות ממוצא

סורי מנהגים

וטקסים של

תנועת ש"ס

הסורית-יהודית והופכת להשתייכות עדתית ספרדית כוללת.

את מגמות ההתחדדות המתחזקות ניתן להסביר אולי גם כתוצאה של פקפוק מהותי בפרדיגמה היסודית של השתלבות שלווה בתוך הזרם המרכזי של החיים הלאומיים-אזרחיים המקומיים, של היכולת להיות שווים ובד בבד לשמר מידה ניכרת של אוטונומיה קהילתית יהודית. נראה כי המאפיינים הנפוצים של האורתודוקסיה כיום באזור, כמו בחלקים אחרים של העולם היהודי, קשורים בשימור הדגם השולט של מובלעת סגורה שתוכל לאפשר את הישרדותה בתנאים משתנים (בעוד שקשרי גומלין מתפתחים והגבולות הופכים חדירים יותר).

שינויים אלה משפיעים כמובן על תהליכי ההזדהות עם היהדות. ישראל היתה מאז ומתמיד נקודת התייחסות מרכזית בהזדהות הקהילתית והפרטית באזור; גם כיום היא ממלאה תפקיד זה, בעוד שהמשפחה והקהילה פועלות גם הן כמשדרי זהות. רוב הנשים נוטות שלא לראות או לחוש סתירה בין זהותן הלאומית והיהודית; הן מצהירות על עצמן כמודאגות מאוד/למדי מן המצב

בישראל ורואות את חשיבות המדינה כחשובה מאוד / למדי בשביל היהודים. אבל חשיבותה כיום שזורה יותר ויותר בנקודות ייחוס אחרות, כגון הדת או הזכרון. במהלך המעבר לדמוקרטיה, בעיקר במדינות "הקונסוס הדרומי" של אמריקה הדרומית, הדיכוי והפרת זכויות האדם, וכן התקפות אלימות על מוסדות יהודיים, כמו במקרה של ארגנטינה, הובילו לעיון מחדש במקום הזכרון, היהודי והמגדרי, שחשיבותו גדלה. זכרון ההתחמקות מעונש נקשר בציווי ה"זכור" ההיסטורי לגבי השואה. התביעה לצדק, וההנצחה כמנהג יהודי וכדרך פעולה קהילתית אזרחית, קודמו בידי עשרות אינטלקטואליות, סופרות, משוררות והוגות יהודיות. הנשים היהודיות באמריקה הלטינית מתנסות כיום בדרכים חדשות לביטוי מגדרי.

שיעור הנשים

היהודיות

העובדות

הוא 85%

בארגנטינה,

לעומת 41%

בלבד במקסיקו

מנקודת מבט סוציו-דמוגרפית, נראים באזור פרופילים שונים. בארגנטינה הפרופיל החברתי-תרבותי והדמוגרפי מפותח יותר, בעוד שבמקסיקו ובוונצואלה נראים דפוסים מסורתיים יותר. אבל את ההתנהגות הכללית באזור ראוי להגדיר כנתונה במעבר, והולמת את הנטייה הגלובלית בקרב נשים יהודיות. רובן המכריע נולדו והתחנכו בארצות אמריקה הלטינית. כמו בחלקים אחרים של העולם היהודי, נראה שהשינוי המרשים ביותר התחולל במעמד הנשים בהשכלה, ובתחום זה הן סוגרות בהדרגה את הפער שהפריד ביניהן לבין הגברים. בבואנוס איירס, נשים וגברים מציגים שיעורים זהים של כמעט 40 אחוזים בעלי תואר אקדמי, בעוד שבמקסיקו עדיין קיימים הבדלים אך אלה נוטים להצטמצם. נשים בעלות השכלה אקדמית היוו קרוב ל-30 אחוזים (בשנת 2000) בעוד שהגברים הגיעו ל-43 אחוזים. כיום שני המגדרים מגיעים ליותר מ-43 אחוזים.

בהתאם למגמה של צמצום הפערים ההשכלתיים והחברתיים-כלכליים בין המגדרים, הנשים היהודיות משיגות בהדרגה יתר שוויון, אם כי עדיין קיימים הבדלים בתחומים האקדמיים והמקצועיים שבהם הן נוטות להתמחות.

בעשורים האחרונים, הודות לנתיבים חדשים שנפתחו בפניהן, נכנסו הנשים לשוק העבודה. בעבר, התפקיד שמילאו בהישרדות ובהשתלבות הכלכלית של המהגרים היה קשור בקשר הדוק עם דלות המשאבים. הטיפוס במעלה הסולם החברתי הרחיב את המרחבים הפרטיים שלהן כעקרות בית ותפקידיהן התבטאו בחיזוק הבית והתפקידים האמהיים כספירה נשית מיוחסת. ואולם, כתוצאה מהישגיהן האקדמיים, נשים נכנסו לשוק העבודה כחלק ממגמה של הגשמה עצמית. המשברים הכלכליים לאחרונה מחזקים מגמה זו. היקף ההשפעה ועצימותה משתנים בהתאם לגודל המעמד הבינוני, מקומה של הקהילה בזירה החברתית והלאומית, ויכולת התמרון של קבוצות ומנהיגים בכל ארץ, ברמה הלאומית והקהילתית גם יחד. המבנה התעסוקתי בארגנטינה מציג את השיעורים הגבוהים ביותר של נשים עובדות, 85 אחוזים, אבל במקסיקו שיעורן מגיע ל-41 אחוזים בלבד. ראוי לציין כי בארה"ב מגיע שיעורן ל-82 אחוזים.

כשבוחנים את שיעור החדירה לשוק העבודה,

של הנשים אפשר למצוא במרחבים הגדלים לעיון ומחקר של נשים, כגון ספרות, בדיון, תיאטרון ומסות. התפתחו קשרים מהותיים בין עולם המעשה לבין הנרטיבים וביניהם לבין הממדים האישיים והקולקטיביים של זהות. באמריקה הלטינית אנו עדים לפריחה ספרותית בהובלת נשים יהודיות שהפכו לחלק מגל היצירתיות הלאומי והאזורי. תופעה זו, שניתן להסבירה לאור

הפריחה הרחבה של ספרויות נשים, שהחלה לפני כעשרים שנה, נוגעת להיבטים ספציפיים הקשורים ביחסה של הכותבת אל זהותה היהודית ואל האתגרים ההיסטוריים והעכשוויים של החיים היהודיים. כך הפכה הספרות לכר נרחב למחקר, ניתוח ודיון במגדר ובמצב הנשי הקולקטיבי. עצם היותן יהודיות אינו מופיע כנושא באותה דרגת חשיבות. אף שאצל חלקן הוא תופס מקום בולט, אצל אחרות ניתן לאתר את החיפוש הזה בעיונים בשאלות של אחרות, שורשים והשתייכות. חלקן

החיו את חוויית ההגירה דרך קולותיהן של סבתות, אמהות ובנות; אחרות מתחקות אחר עברן האישי תוך הטלת ספק בתפקיד שהמסורת הקצתה לנשים; יש החולקות כבוד לדמויות נשיות כסמל להישרדות המשפחה, ויש המשבחות את ערך השבר בתוך הרצף הסימבולי. במקרים רבים, עצם המודעות והמחוייבות לזהות יהודית קשורות בתפוקתן הספרותית. הספרות שלהן מספקת הזדמנות לחקור את קשרי הגומלין בין מגדר לאתניות כיסודות הזהות. היצירתיות התרבותית משקפת איפוא את דיוקנן החדש של נשים יהודיות המתמודדות עם תהליכים מתחזקים של אינדיבידואליזציה במקביל לחשיבות המתחדשת של זהויות קולקטיביות, ועם חוסר האיזון המגדרי החמור הקיים בעולם היהודי המאורגן; את הבדלי המגדר הללו יש לראות במונחי השינויים הקהילתיים, הארגוניים והמוסדיים שהאזור מכתב.

התמונה המגוונת של הנשים היהודיות באמריקה הלטינית מעידה על קיומם במקביל של זמנים היסטוריים

ארגנטינה מציגה מגמה המשלבת את ההתפתחות החברתית-כלכלית המבנית עם הטלטלות הכלכליות העוברות עליה זה שנים. נשים מציגות התנהגות תעסוקתית דומה לזו של הגברים. לפיכך, יש שיעור משמעותי של נשות מקצוע ומנהלות, 33 אחוזים, ומאידך יש גם שיעור של יותר מ-23 אחוזים של נשים עובדות חסרות כישורים מקצועיים. בארצות כמו מקסיקו, שהפרופיל שלהן מפותח פחות, יש לנשים ייצוג יתר במגזר המכירות, ויותר מ-70 אחוזים מתוכן שייכות לקטגוריה של נשות מקצוע ובעלות עסקים עצמאיות. בכל האזור חל שיפור מתמיד בשיעורי הנשים במגזר המקצועי והניהולי ונוכחותן גוברת במגזר הביניים – עובדות פקידות ומסחר.

נוכחותן המחודשת של אמהות/עקרות בית בכוח העבודה מלווה בשינויים משמעותיים במבנה התפקידים במשפחה, כך שמתפתחים דפוסי משפחה חדשים, כמו שתי משכורות ושתי קריירות. למרות זאת נותרה המשפחה כמקור העיקרי לפריון דמוגרפי, כלכלי ותרבותי, אך יש סימנים לשינויים משמעותיים. בכל הקהילות ישנה מגמה כללית של השהיית גיל הנישואין והלידה.

נישואי חוץ משפיעים על תצורת הנשים, המשפחה והקהילה. בארגנטינה ובברזיל מגיע שיעור נישואי החוץ ל-45 אחוזים, דפוס מקביל לצפון אמריקה וחלק מהקהילות באירופה, אך במקסיקו הוא עדיין פחות מ-10 אחוזים. נתונים אלה משפיעים על בניית הזהות בקרב בני הדור הצעיר. בארגנטינה ובברזיל יש שיעור נמוך של התגיירות, בעוד שבמקסיקו יותר מ-80 אחוזים מכלל נישואי החוץ מתקזזים באמצעות גיור. כאן המקום להדגיש את החשיבות הרבה של צפיפות החיים הקולקטיביים כיהודים לדפוס הנישואין בתוך הקהילה, כפי שהם באים לידי ביטוי בהשתייכות דתית, ריכוז בתוך המרחב, חינוך יהודי, עמדות וערכים, ובוודאי פרופיל הריבוד של החברה הסובבת. השיעורים היורדים של השתייכות קהילתית, בסיוע המשבר הכלכלי של העשור האחרון והשיעורים הגדלים של נישואין מחוץ לקהילה, מצביעים בבירור על קשרי הגומלין ההדוקים בין ההיבט המבני של החיים היהודיים לבין מקומם בקהילות יהודיות בגודל אוכלוסייה שונה.

דוגמה חיה לשינויים התרבותיים הנלווים בעולמן

יותר, בעודן נאלצות להתמודד גם עם אי השוויון המגדרי החמור. המגוון הרחב של אופציות הזהות שהן פוגשות במסגרת תפקידן בקהילות הדורות הבאים, מצביע על תהליך מתמיד של פלורליזציה בעולם היהודי, דרכים חדשות להשתייכות והצטמצמות הליבה הנורמטיבית שאינה שנויה במחלוקת, תהליך המגדיר בתורו מחדש את תפקידיהן הייחודיים ואת האתגרים המשותפים בספירה הפרטית והציבורית גם יחד.

שונים, חברתיים ותרבותיים. בקהילות כמו ארגנטינה, ברזיל, צ'ילה ואורוגוואי, מצבן חושף את שליטתם של דפוסים מפותחים של הישגים אינדיבידואליים וחיים קולקטיביים, למרות שהן עדיין מתמודדות עם אתגרים הנובעים מחוסר איזון מגדרי, בדומה למצב בחלקים אחרים של העולם היהודי המפותח; לעומת זאת, בקהילות כמו מקסיקו, ונצואלה, קולומביה וקוסטה ריקה, הישגיהן קשורים מבנית לרמות התפתחות נמוכות

מגמות עתידיות בקרב נשים יהודיות צעירות

המקודשים ומדברי ההוגים, מוצאת לעתים קרובות הד בקרב הנשים החרדיות עצמן, גם אם היא מגבילה את אפשרויותיהן. אבל גם מחוץ לחוגים המסורתיים ביותר, ההתנגדות האידיאולוגית מושרשת עמוק בלב המוסדות הדומיננטיים המשפיעים על חיי נשים יהודיות שאינן חרדיות, ובמיוחד במוסדות שבתמיכת המדינה בישראל, כגון הרבנות ובתי הדין הרבניים. נשים אשר מחוץ לגבולות ישראל היו בוודאי בוחרות לנהל את חייהן האישיים מחוץ לשליטת לחוק הדתי, מוצאות את עצמן כפופות לו כחלק מהיותן אזרחיות במדינת ישראל. בנוסף לרבנות, ניתן לטעון כי חרף ההתקדמות שהושגה, גם צה"ל ממשיך לקדם התנגדות אידיאולוגית חילונית לשוויון הנשים בצורת טיעונים שונים נגד שילובן המלא של נשים בתפקידים קרביים.

אבל מחוץ לחוגים המסורתיים ביותר ומוסדות הרבנות, התנגדות רעיונית גלויה לשוויון ושחרור האשה, המתבססת על מסורות וכתבים יהודיים, הפכה להרבה פחות קבילה, בדיוק כפי שקרה לגזענות הרעיונית. ההתנגדות הרחבה יותר שרוב הנשים היהודיות נתקלות בה היא מוסדית – המחסומים המושרשים היטב הקיימים אפילו בהיעדר נימוק רשמי כלשהו. מוסדות הקהילה היהודית והמוסדות הפוליטיים של מדינת ישראל אמנם דוגלים באופן רשמי בשחרור ובשוויון האשה, אבל המספרים עצמם מעידים על כשלונם במימוש אידיאליים אלה. צורת התנגדות זו נפוצה במיוחד, בעיקר בהשוואה למעמד הנשים בסביבות דומות, כגון במגזר המלכ"רים בעולם הלא-יהודי ובמוסדות הפוליטיים של רוב המדינות המפותחות.

רוב הצעירות היהודיות – מי שנולדו אחרי המהפכה התרבותית של שנות השישים – ילידות שנות השבעים, השמונים והתשעים – ניגשות אל עתידן בתחושה שהאפשרויות הפתוחות בפניהן גדולות מאי פעם בעבר, הודות ליותר ממאה שנות פעולה של כוחו המהפכני של הפמיניזם.

נשים יהודיות צעירות אלו – שרובן, בעיקר בקהילות צפון אמריקה ומערב אירופה, הן עירוניות, משכילות ומשוחררות – ניגשות אל עתידן מתוך אמונה ש"הכל פתוח לפניהן". במילים אחרות, הרעיון שהמצב הנשי הוא בעיקרו מצב של הקרבה/קורבן זר להן. כשאומרים להן שבעיצוב חייהן יהיה עליהן לעשות פשרות, אם בין חיי משפחה לבין הישגים מקצועיים, אם בין אהבה רומנטית לבין השתייכות קהילתית, ואם בין זהותן היהודית לבין זהותן הנשית, הן דוחות זאת על הסף. יש להן תחושה חזקה של זכותן ויכולתן לבחור לעצמן את סוג החיים שהן שואפות לנהל ושל הלגיטימיות השווה והמלאה של כל סוגי הבחירות בחיי אשה. גם בקרב חלק מהצעירות היהודיות החיות בקהילות מסורתיות וחרדיות סגורות, תחושת האפשרויות אולי מוגבלת, אך היא קיימת. נשים אלו נהנות מהזדמנויות רבות יותר לרכישת השכלה בהשוואה לעבר, גישה למשרות טובות ורבות יותר ולעמדות כוח בקהילותיהן.

אבל כשנשים יהודיות מנסות לנצל את ההזדמנויות שנפתחו בפניהן לאחרונה, הן נתקלות בהתנגדות. בצורתה הגלויה ביותר, התנגדות זו היא רעיונית, במיוחד בחוגים החרדיים, שם ממשיכים לפרש ולקיים את הטקסטים והמסורות ברוח המנוגדת לשחרור ושוויון הנשים. התנגדות רעיונית מסוג זה, כפי שהיא עולה מן הטקסטים

נשים חילוניות רבות בישראל בוחרות לנטוש את המוסדות הרבניים ולהילחם בשליטתם בזירה הציבורית האזרחית

כשצעירות יהודיות המועצמות בתחושת האפשרויות הפתוחות נתקלות בהתנגדות רעיונית ומוסדית, הן מגיבות במגוון דרכים, אשר ביחד מביאות לשינוי בחיים היהודיים. בקול רם או בשתיקה, נשים יהודיות מגיבות כיום להתנגדות זו בשאלה: "מדוע לא?" ובעשותן כך הן מחדשות את החיים היהודיים. הן מטילות ספק בפרשנויות מסוימות של הטקסטים היהודיים ומציעות פרשנויות אחרות במקומן, הן תובעות נתח גדול יותר מן העוגה בשורה ארוכה של מוסדות קיימים, ואולי התופעה המרתקת מכולן – חלקן יוזמות דרכי פעולה ומבנים חדשים מחוץ למוסדות הקיימים, התואמים יותר את חזון החיים היהודיים שלהן.

בסקירת מגוון התגובות של צעירות יהודיות להתנגדות שהן פוגשות ותפקידהן כמחדשות החיים היהודיים, יש תועלת בשימוש במבנה התיאורטי של "נטישה, השמעת קול, נאמנות" (Exit, Voice and Loyalty), שפיתח הכלכלן הידוע וההוגה החברתי אלברט הירשמן. צעירות יהודיות בעלות תחושה כללית של קירבה לקהילה היהודית ולזהותן היהודית, נאבקות בין נטישה לבין השמעת קולן כאשר הן מגבשות את תגובותיהן להתנגדות שבה הן נתקלות. בדרך כלל הנטישה היא תגובה אופיינית כאשר המבנים הקיימים נתפסים כיוצרים דיכוי חריף, החלופות שבחוץ קוסמות יותר, ועלות הנטישה סבירה. השמעת הקול היא התגובה האופיינית כאשר המבנים הקיימים מפגינים מידה מסוימת של פתיחות וסתגלנות, החלופות מוגבלות, ועלות הנטישה גבוהה מדי. כמו כן, השמעת הקול כרוכה בסירוב לנטוש, וזה מצידו מעיד על נאמנות יסודית, ולפיכך מעניק לגיטימציה להשמעת הקול.

לדוגמה, נשים חילוניות בישראל הסבורות שעוצמת הרבנות דכאנית מדי, יכולות לבחור לעקוף את מוסדותיה – נטישה – באמצעות קיום אירועי מפתח

בחייהן, כגון נישואין וגירושין, מחוץ למוסדותיה. חלק מנשים אלה מרחיקות לכת אף יותר; הן אינן מסתפקות בסירוב להכפיף את חייהן הפרטיים לסמכות הרבנות, ואף נאבקות בסמכותה בפומבי ובאופן פעיל, בערוצים פוליטיים ואזרחיים. במקרה זה הבחירה היא בנטישה משום שהמבנים הקיימים, לפחות מנקודת ראותן של נשים חילוניות בישראל, עומדים בסתירה לפמיניזם ולשוויון האשה, ומנוגדים לחלוטין לחתירתן להתקדמות ולחופש. במובן זה, מה שמעסיק את הפמיניסטיות בישראל מזכיר את מה שהעסיק נשים במערב הליברלי לפני עשרים שנה. סוגיות המפתח הן דיני המשפחה, אלימות, הטרדה מינית, אי שוויון בשכר ותשתית מוגבלת לאמהות עובדות ולאמהות שרוצות לעבוד. ברוב הסוגיות הללו, הממסד האורתודוכסי ותפקידו בענייני המדינה נתפסים כחסרי תועלת, במקרה הטוב, וברוב המקרים כמכשול מובהק להתפתחות נשית וחברתית, שכן הוא מזין גם צורות נוספות של אי צדק פטריארכלי. בעוד נשים חילוניות בישראל בוחרות לנטוש את המבנים החרדיים ולהילחם בשליטתם בזירה הציבורית האזרחית, בתוך החוגים החרדיים והמסורתיים עצמם, מספר גדל והולך של נשים תובעות לעצמן קול ומשמיעות אותו בציבור. נשים מסורתיות אלו משלבות כיום גישות ותפקידים פמיניסטיים – ותורמות תרומה ייחודית משלהן למטרות ולמאבקים פמיניסטיים – אך בה בעת אינן מתנערות ממחויבותן העמוקה למסורת ולמבני הסמכות המסורתיים. נשים יהודיות מסורתיות – כמו מקבילותיהן במסורות אחרות – יכולות בעת ובעונה אחת גם להעמיק את אדיקותן הדתית ואת חיבורן למסורת, וגם לפעול ביתר תקיפות כיהודיות דתיות, לא רק במרחב הציבורי, אלא גם בזירה הדתית הפנימית. חלקן עושות זאת מתוך מחויבות לרעיונות פמיניסטיים של שוויון וביטוי עצמי, בעוד אחרות פועלות מתוך מודעות גוברת ומתן לגיטימציה לביטוי עצמי כחוויה אישית, המאפיין את החברה בימינו בכללותה.

הבחירה בנטישה או בהשמעת קול מקבלת מגוון צורות, ונשים יהודיות בוחרות במקרים רבים לנקוט שורה של תגובות המשלבות למעשה בין השתיים, בהתאם להקשר וליעדים. בעשותן זאת, הן מביאות לחידושים במגוון תחומים של החיים היהודיים, החל

השתייכות קהילתית

- הסבירות
- שנשים יהודיות
- הנשואות
- בנישואי חוץ
- יתקשו על
- קיום משפחה
- וחיים יהודיים
- גדולה יותר
- מאשר אצל
- גברים יהודים
- הנשואים
- בנישואי חוץ;
- זה נכון אפילו
- כאשר הבעל
- אינו מתגייר

אחד התחומים שבהם השפעת החדשנות הנשית מורגשת במיוחד הוא ההגדרה וההגדרה-מחדש של ההשתייכות לקהילה. צעירות יהודיות, כמו צעירים יהודים, בעיקר מחוץ לקהילות המסורתיות במובהק, חיות בעולם שבו הגבולות מטושטשים וקווי הפרדה אינם מסומנים עוד בבירור. בנות דור האינטרנט תופסות את המרחב הווירטואלי כחלק אינטגרלי מחייהן. הן אינן שוכנות בעולם שהוא "או-או", או "וירטואלי" או "אמיתי". בעיניהן מדובר ברצף המשכי שבו הן חיות את חייהן החברתיים והקהילתיים במלואם. כשחוויות הקהילה גמישה ופתוחה יותר, נשים צעירות, וגם גברים, נוטים פחות לחשוב על הקהילה היהודית כסביבה מוגדרת שבה אנשים הם או לגמרי "בפנים" או לגמרי "בחוץ". כך נוצר יותר מרחב לחידושים, כאשר נשים רואות שהנהגת מנהגים חדשים לא בהכרח מביאה להקאתן אל מחוץ לגבולות הקהילה שהן נאמנות לה. צעירות יהודיות רבות חשות חופשיות יותר להגדיר מחדש את הקשר בין חיי משפחה לבין חיי

קהילה. לדוגמה, הרוב המכריע של משפחות חד-הוריות הן משפחות שיש בהן רק אָם, והדבר מחייב התאמה מסויימת של המנהגים והנורמות. דוגמה נוספת נוגעת לנשים יהודיות הנשואות בנישואי חוץ; הסבירות שהן יתקשו על קיום משפחה וחיים יהודיים גדולה יותר מאשר גברים יהודים, אפילו אם הבעל אינו מתגייר. כתוצאה מכך, גדל הסיכוי שצעירות יהודיות הנישואות בנישואי חוץ יתמידו במעורבותן בקהילה היהודית, תוך דחיית הדרישה המובלעת ולעתים המפורשת שעל

בלמדנות ובמחקר, דרך תפילה, הנהגה פוליטית קהילתית ודתית ואקטיביזם, וכלה ביצירתיות תרבותית, מעמד תעסוקתי וקריירה. "פורצות הדרך" בקרב נשים אלה נוטלות בעלות על יהדותן ומפעילות את הזכות, שהן חשות שיש להן, לנסח צורות חדשות של קיום יהודי – שבעיניהן הן לגיטימיות לא פחות מאחרות – ההולמות את חייהן כנשים משוחררות. פרשנויות של היהדות כתומכת בשוויון ובשחרור האשה צוברות פופולריות, ויש אפילו המזהות קשר בין היהדות לבין העצמת נשים, בעיקר כשתופסים את היהדות כצורה של רוחניות – יהדות, רוחניות ונשיות מתמזגות בהדגשת המצב הנשי המועצם כעולה בקנה אחד עם רוחניות יהודית. בצורות אחרות, הנשים מאמצות קריאה פרוגרסיבית-פמיניסטית של התורה כמספקת ציוויים לרדיפת צדק, שוויון, סיוע, דאגה לאחרים, ובאופן כללי ל"תיקון עולם".

דוגמה לתהליך ההתקדמות, ההתנגדות וההסתגלות אפשר למצוא בבחינת שאלת התפילה בקהילה הדתית. נשים דתיות התחילו לייסד קבוצות תפילה בראשית שנות השמונים, תחילה בארה"ב ואחר-כך גם בישראל, ובשנים הבאות התגבשו קבוצות תפילת נשים במגוון צורות. יש הנצמדות לסדר התפילה והטקסים המקובלים בתפילת הגברים המסורתית, ואילו אחרות מעבדות מחדש את הסידור והטקסים המסורתיים כדי להישאר בתחומי ההלכה האורתודוקסית, ובתוך כך מפתחות סידור משלהן. חלקן נתקלות בהתנגדות, לעתים עזה (בעיקר "נשות הכותל"), בעוד שאחרות הצליחו למצוא מקום בתוך קהילותיהן. במשך כמה עשורים ערכו חלק מקהילות ניסויים פנימיים בצורות שונות של הרחבת השתתפות הנשים בבית הכנסת הקהילתי הקיים, כגון מתן אפשרות לנשים לשאת את ספר התורה או לדרוש מן הדוכן, או שהתירו לנשים לנהל בעצמן את התפילה או לקרוא בתורה. בשנים האחרונות נרשמה התפתחות מעניינת: קהילות המקפידות על סדרי פולחן ומבנה אורתודוקסיים – ובעיקר על ה"מחיצה" – אך מאפשרות השתתפות נשים בחלקים נבחרים של סדר התפילה וקריאת התורה, ובכך דוחפות למעשה את ההלכה האורתודוקסית המקובלת אל קצה הגבול. התפתחות נסיונית זו החלה בירושלים וכיום היא מקובלת במודיעין, ניו יורק, בוסטון, וושינגטון, מלבורן ומקומות אחרים.

ישראל מתגאה
במספר נשים
בעמדות בכירות,
כגון יו"ר
הכנסת, נשיאת
בית המשפט
העליון, שרת
חוץ המועמדת
לראשות
ממשלה, אך
בכל הנוגע
לייצוג נשים
בכנסת ובשלטון
המקומי, ישראל
מפגרת לא רק
אחרי העולם
המפותח,
אלא אפילו
אחרי העולם
הלא־מפותח

מנת להיות חברות מלאות בקהילה, בעליהן חייבים להתגייר. במובן זה, נשים אלו עוסקות, במודע או שלא במודע, בפרויקט כללי שנועד להרחיב את אופני ההתייחסות לנישואין, ליהדות ולהשתייכות לקהילה.

הצלחתן של יוזמות כמו "תגלית" עתידה להאיץ רבות מן המגמות הללו, ככל שגדל שיעור הצעירים והצעירות היהודים שקודם לכן לא השתייכו למוסדות יהודיים, שאולי מעולם לא התייחסו לזהותם היהודית וחלקם גדלו במשפחות מעורבות ובמסגרות שונות בעלות אופי יהודי, יהודי למחצה או לא־יהודי או חסר זהות, ועתה מתחילים לראות את עצמם כשייכים לקהילה היהודית ולא כמצויים בשוליה, ומחפשים דרכים להגדיר את הקהילה ולשנותה בהתאם לצרכים ולראיה שלהם.

הנהגת הקהילה

תחום נוסף שבו השפעתן המהפכנית של הנשים מתחילה להיות מורגשת וצפויה לגדול הוא תפקידי הנשים בקהילה, ובמיוחד תפקידי הנהגה. נשים יהודיות מהוות את הרוב המכריע של כוח העבודה בחיי הקהילה היהודית. הן העובדות בפדרציות ובאיחודי הקהילות, הן המורות בבתי הספר, והפקידות במגזר הציבורי בישראל. במקומות עבודה אלה הן מוצאות שילוב של שעות עבודה נוחות למשפחה, שכר סביר, ובמקרים רבים תחושת משמעות ונתיב לביטוי השייכות שלהן לקהילה המקומית ולמחויבותן לקהילה היהודית והלאומית. ואולם הדרגים הבכירים בארגונים אלה, בין אם מדובר בראשי הפדרציות, חברי הכנסת, שרי הממשלה או מנהיגי הארגונים היהודיים

הגדולים, מאויישים באופן כמעט בלעדי בגברים. במובן זה, העולם היהודי מפגר בהרבה אחרי העולם המפותח. לדוגמה, במגזר המלכ"רים בעולם הלא־יהודי, מצב הנשים טוב בהרבה ממצבן בגופים יהודיים. בארה"ב, יותר משליש מהמלכ"רים בעלי תקציב של מיליון דולר ויותר מנהלים על־ידי נשים, ונשים עומדות בראשם של כמעט שני שלישים מהגופים הקטנים יותר. נשים, יהודיות ולא־יהודיות, תופסות כיום יותר ויותר משרות בכירות באוניברסיטאות ובמוסדות לימוד וקרנות חילוניות.

בפוליטיקה, ישראל מתגאה במספר נשים בעמדות בכירות, כגון יו"ר הכנסת, נשיאת בית המשפט העליון, ובעת כתיבת הערכה זו, גם מועמדת לראשות הממשלה. אלא שנשים אלה אינן קצה הקרחון – הן קצה בלבד. דהיינו, התקדמותן משקפת בעיקר את מאמצייהן האישיים, ולא התקדמות חברתית נרחבת של נשים בפוליטיקה. באשר לייצוג נשים בכנסת ובמוסדות השלטון המקומי, ישראל מפגרת בהרבה אחרי העולם המפותח, ואפילו אחרי העולם הלא־מפותח, אף שמצב הנשים במערכת המשפטית בישראל טוב בהרבה. כתוצאה מכך, בקרב הנשים הרבות הזורמות לארגונים ציבוריים ופוליטיים יהודיים וישראלים מתוך תחושת ייעוד, גוברת תחושת הניכור והתסכול ככל שהן מגלות ששאירותיהן נחסמות על־ידי מכשולים מוסדיים.

בתגובה להתנגדות שהן פוגשות בחתירתן לעמדות מפתח והנהגה במוסדות הפוליטיים, הקהילתיים והדתיים המסדירים את החיים היהודיים, צעירות יהודיות נוקטות מגוון אסטרטגיות המשלבות השמעת קול ונטישה. בגילוייה הקיצוני ביותר, נשים צעירות מגיבות להתנגדות בנטישה מוחלטת, ובחירה שלא להשתייך לשום מוסד "ממסדי". הבחירה לא להשתייך כלל מונעת רק לעתים נדירות מתוך תגובה מודעת ברוח עמדת ההתנגדות הפמיניסטית; ברוב המקרים היא מונעת מתוך תחושה כללית של ניכור וחוסר רלוונטיות. אבל חסימת השאיפות הגורמת לניכור הנשים מן המוסדות שבשליטת הגברים, דוחפת אותן לעתים קרובות להקמת מוסדות חדשים, אשר אינם מציבים התנגדות מוסדית לקידום נשים, ולו רק מכוח היותם חדשים. וכך אפשר למצוא צעירות יהודיות רבות כיוזמות, שותפות או משתתפות

מספר גדל
והולך של נשים
דתיות בישראל
לומדות להיות
"יועצות הלכה"
בעיקר בסוגיות
אינטימיות,
ואחרות
מוכשרות
להיות טוענות
רבניות

לבן לסוגיות הכוח הפוליטי והייצוג, ואז יותר ויותר נשים יפעלו כדי לתבוע לעצמן נתח גדול יותר מן העוגה.

בתוך הקהילה האורתודוקסית בישראל, מספר גדל והולך של נשים דתיות לומדות להיות "יועצות

הלכה", בעיקר בכל הנוגע לסוגיות אינטימיות כגון טהרת המשפחה, ואחרות הוכשרו כטוענות רבניות (מעמד מקביל לעורכי דין) במסגרת מערכת בתי הדין הרבניים, שבידיה הסמכות בענייני משפחה וגירושין. שתי תופעות אלו ממחישות היטב את פניה הכפולים של ההשכלה הדתית המעמיקה של הנשים (שבה נדון ביתר פירוט בהמשך); בעוד שקבוצת המשפטניות מרבה לערער על סמכות הרבנים בהקשר של מה שהן תופסות כקיפוח וחוסר צדק בתוך המערכת, קבוצת היועצות תורמת בעבודתה לשימור המבנים ההלכתיים המסורתיים ודוגלת בסמכות הרבנית, אם כי מתוך רגישות שהיא ביסודה תוצר של תודעה פמיניסטית. בארה"ב, קומץ קהילות אורתודוקסיות החלו לנסות להעניק תפקידים חדשים לנשים. וכך, בכמה קהילות גדולות הנשים

כיום משמשות כעוזרות רבנים המבצעות תפקידים שהיו בעבר נחלתם של רבנים גברים בלבד, כגון הוראה וטיפול בקהילה. באחת הקהילות האורתודוקסיות בניו יורק יש אשה המכהנת כראש קהילה, המבצעת את כל התפקידים הללו וגם משמשת כסמכות ההלכתית של הקהילה. התפתחויות אלו זכו לשבחים מצד אחדים ולביקורת נוקבת מצד אחרים.

נשים ממוצא מזרחי (בעיקר מארצות ערב) בישראל מציגות תמונה שונה במקצת. מפלגת ש"ס מעודדת השכלה מקצועית לנשים, אבל ברשת החינוך שלה אין מוסדות רשמיים מתקדמים ללימוד תורה ולמדנות לבנות. במובנים רבים ש"ס היא מפלגה חרדית, ובכל זאת, בהתאם לאופיה ההטרוגני והמכליל יחסית, יש לה

בצורות חלופיות של הסדרים קהילתיים, כגון קבוצות לימוד, מועדוני קריאה וחוגי למידה. נשים בולטות רבות מנהיגות סוגים חדשים של קהילות רוחניות, כגון "עיקר" ו"כוונה". נשים גם הקימו ארגונים חדשים, כגון ארכיון הנשים היהודיות (JWA), "לילית", "קולות", ו-Moving Traditions. JWA מפרסמים טורים ובלוגים רבים פרי עטן של נשים צעירות, וישנם עוד בלוגים רבים של צעירות יהודיות המבטאים השקפה תוססת וחדורת להט לגבי החיים היהודיים.

חלק מהנשים מנהיגות חידושים פשוט כדרך לפתור את צורכיהן האישיים, למצוא תשובה שאינן יכולות לקבל מהמבנים הקיימים, ואילו אחרות מחדשות מתוך מודעות והתכוונות להפוך את הממסד לבלתי-רלוונטי באמצעות שלילת האנרגיות של החדשנות הצעירה ממנו. בעיני נשים אלו, ה"עוגה" היהודית איננה אחת ויחידה, ואם הגברים ממשיכים לאייש את צמרת הארגונים היהודיים הממוסדים, הן יכולות פשוט "לאפות עוגות משלהן" ולעסוק בפעילויות שאולי אינן דוחקות לשוליים את ארגוני הממסד, אבל בוודאי מאלצות אותם להכיר בכך שהם מייצגים כיום רק חלק קטן מן הקהילה.

עם זאת, נשים רבות מסרבות לוותר על ה"ממסד". הן עוסקות באקטיביזם פוליטי ואזרחי כדי "לבייש" את הממסד ולגרום לו לפתוח ערוצי הנהגה ליותר נשים. ארגונים כגון "קידום נשות מקצוע" (Advancing Women Professionals) בארה"ב, שדולת הנשים ו-WePower ו"רוח נשית" בישראל, פועלים כגופי סינגור והסברה המתעדים את הפער המגדרי בהנהגה, מאתרים ומכשירים מנהיגות פוטנציאליות ומפעילים לחץ על ארגונים יהודיים, על המגזר הציבורי ועל המפלגות בישראל לאמץ מדיניות שתאפשר ליותר נשים לממש את הפוטנציאל שלהן ולהעפיל אל הצמרת. בשלב זה, עיקר העניין של צעירות חילוניות בישראל אינו נתון לשאלות של מנהיגות או לחלוקת עוגת העוצמה הפוליטית. הן אינן מפגינות דאגה מיוחדת לשאלת תת-הייצוג שלהן בממשלה, בכנסת או ברשויות המקומיות. אף שהן מביעות תסכול כללי מן המצב, נכוונותן לעסוק באקטיביזם פוליטי כדי לשנותו נמוכה ביותר. אבל במבט לעתיד, ועל סמך מגמות דומות במערב הליברלי, ייתכן שבעוד עשור או שניים הנשים בישראל יפנו את תשומת

של נשים אורתודוכסיות (JOFA) הוקמה ב־1997; על בסיס מודל זה הוקם "קולך" בישראל שנה אחר־כך. שני הארגונים מקיימים כנסים סדירים, מוציאים לאור מאמרים מחקריים ופרסומים שונים, עוסקים בפיתוח מודעות, בסינגור ובהסברה בסוגיות שונות. (ארגונים אחרים מתמקדים יותר בסוגיות ספציפיות, ובעיקר בהקלת סבלן של העונות ומסורבות הגט.) גופים אלה צברו הצלחות, אבל אין להגים בהערכת השפעתם הכוללת בתוך העולם האורתודוכסי. "קולך" הביא להקמתו של ארגון חלופי, "בניין שלם", המושך אליו חברות משורות החוגים השמרניים יותר של קהילת הציונות הדתית ומונה יותר מכפליים ממספר חברות "קולך" (בכנס אופייני של "קולך" משתתפות כ־1,500–2,000 נשים, ואילו כנס אופייני של "בניין שלם" מונה 4,000–3,000). בנוסף, הרבנות הראשית לישראל אינה מראה כל סימנים לתזוזה בכיוון הרעיונות והיעדים הפמיניסטיים; אדרבא, התחזקות הפמיניזם, בצד התפתחויות אחרות מן הזמן האחרון, גרמה לרבנות להתחפר בעמדות שמרניות ואפילו ריאקציוניות יותר מבעבר בכמה סוגיות. בה בעת, נשים דתיות צעירות רבות התופסות את עצמן כפמיניסטיות פעילות אינן מזדהות עם ארגונים קיימים כמו JOFA או "קולך", ובשלב זה לא ברור איזו צורה, אם בכלל, תהיה לאקטיביזם שלהן. בהקשר הישראלי ראוי גם לציין כי בסוגיות כגון ההתנחלויות והפלסטינים, המחוייבות לפמיניזם אין פירושה באופן אוטומטי תמיכה בעמדות כגון פשרה טריטוריאלית והכרה בשאיפות הפלסטינים. במלים אחרות, ככל שנשים אורתודוכסיות מעצבות לעצמן את עתידן על־פי האידיאלים הפמיניסטיים של העצמה ושוויון, הן עושות זאת על פי דרכן ולא בהכרח על פי התסריטים המקובלים של הפרוגרסיביות הליברלית.

למדנות ומחקר

ההתפתחות הדרמטית והמשמעותית ביותר בעשורים האחרונים היא, ללא ספק, הופעתו וצמיחתו של לימוד תורה לנשים, בכל הגילים ובכל הרמות. השכלת הנשים עברה שינוי בתקופה המודרנית; אבל רק אחרי הופעת

ארגון נשים המעסיק נשים ברמות שונות של אדיקות דתית בפעילויות הפוליטיות והחברתיות של המפלגה. בנוסף, בתוך ש"ס, קרובות המשפחה של הרבנים נהנות ממעמד ציבורי ומעין־פוליטי בתוך רשת הארגונים החברתיים של המפלגה. יש לזכור כי בחוגי החרדים האשכנזים ובש"ס גם יחד, נשים אינן נתפסות כמורות הלכה או כמקבלות החלטות בעניינים הנוגעים ללמדנות, ומעט ההשפעה שיש להן על ההנהגה הפוליטית ומנגנוני הכוח בפועל היא בלתי־רשמית, במקרה הטוב.

אקטיביזם

צעירות יהודיות הבאות ממגוון רקעים ובעלות מידות משתנות של קשר למסורת ניצבות בחזית האקטיביזם האזרחי והקהילתי. צמיחתו המהירה של המגזר השלישי / ארגונים לא־ממשלתיים, בצירוף ההתנגדות המוסדית לקידום נשים, הביאו לעליית הנשים בתפקידים אקטיביסטיים שונים. אקטיביזם זה בוודאי יואץ הודות לעליה הצפויה במעמדן הכלכלי של הנשים ולהפיכתן לנדבניות בזכות עצמן. בעשורים הבאים, יותר ויותר נשים יהודיות צפויות למצוא את עצמן מנהלות כספים וקרנות בהיקף נרחב, אם כיזמיות עצמאיות או נשות מקצוע בכירות, ואם כאלמנות או בנות המנהלות את רכוש המשפחה. יש כיום מקרים רבים של נשים בנות כל הגילים, בעלות אמצעים בינוניים, החוברות יחד כדי להשקיע את כספי הנדבנות שלהן באופן קולקטיבי. הצעירות היהודיות כיום גדלו בתקופה שבה ראו דוגמאות לנתינה של נשים מצליחות, והרעיון שלנשים יש יכולת וקול בענייני פילנתרופיה אינו זר לבנות דור זה. חלק ניכר מקרב נשים אלו נוטות לגלות עניין בסוגיות של נשים, ובוודאי יעדיפו להשקיע את כספן במטרות היקרות לליבן והולמות את האידיאולוגיה שלהן. רבות מהצעירות היהודיות הבולטות פועלות במסגרת קרנות משפחתיות פרטיות, שבהן ניתן להן להטביע את חותמן ולהשפיע על המדיניות.

בשנים האחרונות היינו עדים גם להקמת מספר ארגונים השואפים לקדם סדר יום פמיניסטי ברובו מתוך הקהילות האורתודוכסיות עצמן. הברית הפמיניסטית

מעמד תעסוקתי וקריירה

בקרב רובן המכריע של הצעירות היהודיות, שיקוליהן בנוגע למעמד תעסוקתי וקריירה, אם אינן עובדות בארגונים יהודיים במובהק, דומים לאלה של צעירות אחרות בחברה שבה הן חיות. בה בעת, נשים דתיות

רבות (בנות הציונות הדתית והאורתודוקסיה המודרנית) עוסקות בכל תחומי החיים המקצועיים במגזר הציבורי והפרטי ובמקצועות החופשיים, ונהנות מן הרווח הכלכלי ומן הנוכחות החברתית-תרבותית שחיי העבודה מביאים להן, מבלי לנקוט עמדה אידיאולוגית מפורשת בכיוון של פמיניזם; רבות מהן דוחות במפורש את הקריאה הפמיניסטית לשינוי בבתי הכנסת, במנהגים הדתיים או בחינוך הילדים.

במגזר החרדי בישראל התחוללה בשנים האחרונות התפתחות בולטת ומורכבת, שבה מספר גדל והולך של נשים נכנסות למעגל העבודה – בעיקר מן המגזר הקרוי ליטאי ומחוגים חסידיים שונים. נשים אלה עובדות בהוראה, מחשבים, גרפיקה, שיווק

וחשבונאות, ובמקרים רבים לומדות במסגרות השכלה שפותחו במיוחד בשבילן. (דוגמה בולטת בעניין זה היא המכללה שהקימה עדינה בר-שלום, בתו של הרב עובדיה יוסף). התפתחות זו מונעת על-ידי גורמים סוציו-דמוגרפיים, דהיינו, ככל שהמשפחות החרדיות גדלות כך יותר נשים חייבות לצאת לשדות שמחוץ להוראה כדי לפרנס את משפחותיהן.

המצב בו נשים עובדות מחוץ לביתן היה מאפיין שכח בסגנון החיים היהודי המסורתי באירופה, שהחברה החרדית בת זמננו מתימרת לאמצו כמודל אידיאלי. אבל בעוד שבאירופה גם הגברים החרדיים עבדו, כפי שהם עושים בארה"ב ובאירופה כיום, בישראל הם מקדישים את עצמם ברובם הגדול ללימודים במשך כל חייהם,

הפמיניזם עלה לימוד התורה ברמה גבוהה (ובמיוחד לימוד טקסטים רבניים שהיה עד כה נחלת הגברים בלבד, כמו תלמוד, שו"ת וקבלה) לדרגת תופעה המונית. אי אפשר להגזים בהערכת חשיבותה של התפתחות זו, גם בגלל המרכזיות של לימוד תורה בתרבות הדתית, וגם בגלל ההעצמה שהוא מעניק. יש ביטוי מרתק ליחסי הגומלין בין ישראל לבין התפוצות בעובדה שלימוד תלמוד ברמה גבוהה בקרב נשים היה יוזמה של נשים אורתודוקסיות (שפעלו בתיאום עם רבנים אוהדים) בארה"ב בשנות השבעים, ויובא לישראל בעיקר על-ידי עולות מארה"ב. בישראל היכתה התופעה שורשים עמוקים, עד לרמה שכיום צעירות יהודיות באות מארה"ב לישראל כדי ללמוד בשיבות (כפי שעושים הצעירים). נשים כיום לומדות במגוון מסגרות, החל מבתי מדרש וישיבות שנועדו במיוחד לנשים (ובכללם גם ישיבות הסדר לנשים), וכלה במוסדות מעורבים. נשים מרקע מסורתי משתמשות בידע הקלאסי שלהן גם בלימודי יהדות ברמה אקדמית. יותר ויותר נשים מלמדות כיום במוסדות אלו. בנוסף, העולם האקדמי מעניק מקום לנשים דתיות שאינן יכולות למלא תפקידי הוראה רבניים.

מחוץ לעולם האורתודוקסי המסורתי, נשים עשו כבר דרך ארוכה בניצול הנכונות של זרמים לא-אורתודוקסיים להסמך רבות. גם בחוגים חילוניים בישראל, נשים מובילות בהנהגת צורות חדשות של לימוד תורה, כגון בית המדרש "עלמא" ומוסדות דומים נוספים (כמו "בינה", "אורנים", "שיח בגליל" ורבים אחרים), שבהם גברים ונשים חילוניים לומדים טקסטים דתיים קאנוניים, לא כטקסטים מחייבים מבחינה דתית, וגם לא מתוך ריחוק אקדמי, אלא כמשאבים עשירים לעיון מוסרי ורוחני במישור האישי. מוסדות אלה, שהעיתונאי יאיר שלג אפיין אותם כ"זרם הרביעי", עולים ככוח מחדש לא רק בישראל, אלא גם בחו"ל, ביוצרים דרכים חדשות ומשמעותיות ללימוד בשביל מי שאינם חפצים להכפיף את עצמם באופן מלא או אף חלקי למצוות הדת.

- ככל שגדלות
- המשפחות
- החרדיות כך
- יותר נשים
- חייבות לצאת
- לשדות שמחוץ
- להוראה כדי
- לפרנס את
- משפחותיהן

לב המסורת היהודית, כשהן עורכות שינויים בסיפור ובמנהגי התפילה, ובפרשנות לטקסטים המקובלים. בטווח הקצר, ייתכן שחלק מההתפתחויות הללו יפעלו כבומרנג, ובעיקר בחוגים הדתיים. לדוגמה, מספר קהילות חשובות בארה"ב שהתירו בעבר קריאת תורה על-ידי נשים באירועים מסוימים הפסיקו לאפשר זאת. קבוצות חרדיות בישראל ובארה"ב נוקטות כיום יותר גישה תקיפה ואסרטיבית לא רק במאמצייהן לשמר את הגבולות הפנימיים והמנהגים המקובלים, אלא גם בטיעונים שהן משמיעות במרחב הציבורי, גם ביחס לנשים (לדוגמה, נסיונותיה של ש"ס להבטיח לבתי הדין הרבניים מעמד משפטי שווה לזה של בתי המשפט החילוניים, והחמרת מדיניות הגיור האורתודוקסי בישראל ובארה"ב). בנוסף, הרבנות הראשית לישראל, כחלק ממלחמתה המתמשכת ברבני הציונות הדתית בישראל וברבני האורתודוקסיה המודרנית בארה"ב, החלה לסמן ולהוקיע רבנים המתירים או תומכים בקיום קבוצות תפילה של נשים. חרף התגובות הללו, הפמיניזם הוא כוח חזק ומקצין המשפיע על כל קהילה באשר היא, ובטווח הארוך ישגו הם כמעט בלתי-הפיכים. כאשר לנשים יש ציפיות גבוהות יותר מעצמן, מחייהן ומקהילותיהן, עלינו לצפות לראות בעתיד יותר נשים מגיעות ליותר הישגים, הן בתוך העולם היהודי והן מחוצה לו, ובתוך כך משפיעות באופן משמעותי על הקהילות היהודיות ועל עצם התפיסה מה פירוש להיות יהודי ומה המשמעות של ניהול חיים יהודיים.

והדבר הופך את כניסת הנשים לשוק העבודה לתופעה מורכבת יותר. זאת ועוד, הכניסה לשוק העבודה כיום כרוכה בהכרח ברמת השכלה גבוהה יחסית ובהטמעת הערכים החברתיים המערביים. עדיין מוקדם לקבוע מה יהיו ההשלכות לטווח ארוך של התפתחות זו על חיי המשפחה ועל המבנה החברתי של המגזר החרדי, אך ברור שזו תופעה המחייבת מחקר מעמיק.

תמצית הערכה

רבים כבר ציינו כי מתוך ה"איזמים" הרבים שהתגבשו במאה ה-19 והבשילו במאה ה-20, רק אידיאולוגיה מהפכנית אחת שרדה ככוח רדיקלי גם במאה ה-21, והיא הפמיניזם. שחרור הנשים הוא אחד הכוחות החזקים ביותר המביאים לשינוי הקהילה היהודית, והשפעתו צפויה להיות עמוקה ומתמשכת. הנשים עולות ככוח מחדש בחיים היהודיים. מונעות על-ידי חוויותיהן האישיות והצורך למצוא תשובות חדשות לבעיות חדשות, הנשים מגדירות מחדש את גבולות הקהילה היהודית ואת כללי ההכללה בתוכה, מאלצות את הקהילות להתמודד עם סוגי משפחה חדשים ולקבל אותם, ונוטלות על עצמן תפקידים חדשים – לעתים אפילו תפקידי הנהגה בתוך קהילותיהן. הן פעילות למען מטרות רבות, ובמקרים רבים מפרשות את היהדות באופן שמדרבן אותן לפעול למען מטרות החורגות בהרבה מגבולות הקהילה היהודית. הנשים מחדשות אפילו את

פרסומים עיקריים של המכון לתכנון מדיניות עם יהודי

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי – הערכה שנתית 2004–2005: העם היהודי בין שגשוג לשקיעה, מאת סגל המכון וכותביו, 2005.

כדי להצליח דרושים משאבים רבים, התמודדות מושכלת עם החלטות קריטיות וגיבוש קפדני וזהיר של מדיניות כוללת לטווח הארוך. הכרך המלא מכיל ניתוחים של הקהילות היהודיות ברחבי העולם והערכות מעמיקות של נושאים חשובים.

בין שגשוג לשקיעה – העם היהודי 2004, דו"ח מנהלים, הערכה שנתית מס' 1, מאת סגל המכון וכותביו, 2004.

לנוכח עולם משתנה במהירות – המכון לתכנון מדיניות עם יהודי, הערכה שנתית מס' 2, 2005, מאת סגל המכון וכותביו, 2005.

תמורות גדולות – איומים והזדמנויות – המכון לתכנון מדיניות עם יהודי, דו"ח מנהלים, הערכה שנתית מס' 3, 2006, סגל המכון וכותביו, 2006.

היבטים חברתיים – המכון לתכנון מדיניות עם יהודי, דו"ח מנהלים, הערכה שנתית מס' 4, 2007, סגל המכון וכותביו, 2007.

תוכנית אסטרטגית לחיזוק ירושלים, סגל המכון, 2007.

העם היהודי 2005–2006: בין שגשוג לשקיעה, מהדורה מיוחדת בצרפתית של דו"חות המכון לתכנון מדיניות עם יהודי, סגל המכון וכותביו, 2006.

סין והעם היהודי: תרבויות עתיקות בעידן חדש, מאת ד"ר שלום סלומון ולד, 2004. זהו המסמך האסטרטגי הראשון בסדרה: "שיפור מעמד העם היהודי במעצמות עולות ללא מסורת תנ"כית".

נייר עמדה: פורום עולמי לעם היהודי, סגל המכון, 2005.

נייר העמדה בוחן את יוזמת הנשיא משה קצב להקמת "בית שני" ומעלה שורת המלצות.

עוצמה רכה כנכס לאומי, ד"ר שרון פרדו, 2005.

השינויים הגלובליים כיום בזירה הבינלאומית מחייבים יתר התחשבות בנכסים הרכים של העם היהודי. הוכן לקראת כנס הרצליה 2005.

מסמך אסטרטגי: התמודדות עם אנטישמיות – פרספקטיבה אסטרטגית, פרופ' יחזקאל דרור, 2004.

יכולתם הגדלה של מעטים להרוג רבים יותר ביתר קלות הופכת את האנטישמיות החדשה לסכנה קטלנית המחייבת אסטרטגיות נגד מקיפות, רב-ממדיות וארוכות-טווח.

נייר התרעה מס' 2: דמוגרפיה יהודית – עובדות, תחזית, אתגרים, פרופ' סרג'יו דלה פרגולה, 2003.

יתכן שיש בעולם פחות יהודים מכפי שמקובל לחשוב, ואם המגמות הדמוגרפיות הנוכחיות יימשכו ללא שינוי, בעתיד יהיו עוד פחות.

נייר התרעה מס' 1: האנטי-יהודיות החדשה, פרופ' אירוויין קוטלר, 2003. האנטי-יהודיות החדשה מורכבת מאפליה נגד העם היהודי או שלילת זכותו לחיות כחבר שווה זכויות במשפחת העמים.

מפת דרכים לעם היהודי לשנת 2025, סגל המכון, 2006. יצא לאור במסגרת פרוייקט "עתידים חלופיים לעם היהודי לשנת 2025". הוכן לקראת כנס הרצליה 2006.

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי (מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי הוקם בשנת 2003 כמוסד עצמאי שלא למטרת רווח. המכון בוחן את האתגרים, האיומים וההזדמנויות העומדים בפני העם היהודי, ועוסק בתכנון מדיניות אסטרטגית המיועדת להבטיח שגשוג לטווח ארוך. הממשק עם מקבלי החלטות של הצוות המקצועי המורכב מבכירי המתכננים בארץ ובתפוצות, נועד לסייע לממשלת ישראל ולארגונים יהודיים בעולם בקביעת סדר היום ובניתוח חלופות מדיניות מנומקות וחדשניות.

בין הפרויקטים בשלבי ביצוע בשנת 2008-2009:

- הערכה שנתית של המצב והדינמיקות של העם היהודי
- עתידים חלופיים לעם היהודי לשנת 2030
- דמוגרפית יהודית – מגמות נוכחיות וצפיות והשלכות מדיניות
- שיפור מעמדו של העם היהודי במעצמות עולות ללא מסורת תנ"כית
- הסביבה הגיאופוליטית: הזדמנויות ואתגרים
- אסטרטגיה רבתי של העם היהודי כלפי האסלאם
- זהות והזדהות יהודית בעולם
- דימוי העם היהודי
- פיתוח מנהיגות יהודית

המכון מקדם שיח מדיניות בקרב המנהיגות היהודית על-ידי פרסום ניירות עמדה והכנת מסמכי רקע למקבלי החלטות. כן מטפח המכון אנשי מקצוע בתחום תכנון מדיניות המתמקדים בענייני העם היהודי, במטרה לסייע בטיפוח יכולות חשיבה אסטרטגית ותכנון מדיניות בקרב העם היהודי.

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי THE JEWISH PEOPLE POLICY PLANNING INSTITUTE
(ESTABLISHED BY THE JEWISH AGENCY FOR ISRAEL) LTD בע"מ (מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י)

שמעון פרס

נשיא,

מדינת ישראל

נביאי ישראל, לאורך כל הדורות, שרטטו חזון של שלום אנושי ושל צדק חברתי. הם העניקו לעם היהודי, ואף לעולם כולו, השראה גדולה באשר הם חינכו אותנו למרוד ברע ולא להשלים עם עוול. הם הפצירו בנו לחתור לשינוי הקיים ולתכנן ולעצב מחר טוב יותר.

ההיסטוריה הארוכה של העם היהודי נעה כמטוטלת בין קבלת הדין לבין מרידה בו, בין הטרגדיה של עם חסר אונים הנופל טרף לגורל אכזר לבין היותו מתעשת, נוטל גורלו בידי ומעצב לעצמו את העתיד עליו חלם.

הקמתה של מדינת ישראל לאחר אלפיים שנות גלות היא ביטוי מדהים לאריגת ההיסטוריה ביד אדם. זוהי דוגמה מכוונת לעם הנוטל גורלו בידי, מעצב את חזונו הלאומי ומשרטט את שליחותו האנושית. תפניות ענק היסטוריות הן, איפה, מעשה ידי אדם. העתיד נתון להחלטות שלנו, להמצאות שלנו, לחלומות שלנו ולדמיון שלנו.

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי לקח על עצמו משימה חשובה מאין כמותה לעתיד העם היהודי: משימת המכון היא לקדם את שגשוג העם היהודי באמצעות חשיבה ותכנון אסטרטגיים בנושאים בעלי חשיבות עליונה ליהדות העולם. מתוך מחויבות עמוקה לעתיד העם היהודי, שישראל היא מדינת הליבה שלו, שוקד המכון לצפות ולהעריך תנודות בדינאמיקה העולמית, ולשרטט ביד אמונה את ההזדמנויות והאתגרים בפניהם ניצבים מדינת ישראל והעם היהודי.

בהערכת המצב השנתית תורם המכון לתכנון מדיניות עבור עתיד העם היהודי באמצעות זיהוי מדויק של האתגרים, עידוד שיח מעמיק על סוגיות הליבה והמלצות על החלטות המדיניות וכיווני הפעולה הנדרשים.

ההישג החשוב ביותר במאה ה-20 הנו שחרור האישה מעבדות בלתי נסבלת. תנועת השחרור החשובה ביותר שכול עם יכול להנהיג בקרבו צריכה להיות ממוקדת בשחרור מחציתו המשועבדת. שחרור האישה ויחס של שיווין כלפיה עולים בקנה אחד עם ערכי היסוד של היהדות.

המכון
לתכנון
מדיניות
עם יהודי

קמפוס גבעת רם
ת.ד. 4689
ירושלים 92228

טלפון:
(972)-2-5633356

פקס:
(972)-2-5635040

www.jpppi.org.il

דואר:
info@jpppi.org.il